

T.C
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUS İNŞASI KAVRAMI
BAĞLAMINDA İRAK ÖRNEĞİ

Şeyma KIZILAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2019

©2019-Şeyma KIZILAY

T.C
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUS İNŞASI KAVRAMI
BAĞLAMINDA İRAK ÖRNEĞİ

EXAMPLE OF IRAQ IN THE CONTEXT OF THE
CONCEPT OF NATION BUILDING IN INTERNATIONAL
RELATIONS

Hazırlayan
Şeyma KIZILAY

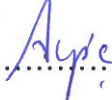
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

KIRŞEHİR-2019

KABUL VE ONAY

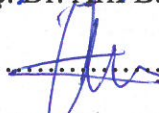
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Şeyma KIZILAY tarafından hazırlanan "Uluslararası İlişkilerde Ulus İnşası Kavramı Bağlamında Irak Örneği" adlı tez çalışması. 25.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman ....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Atas

Üye..... .....(İmza)

Doç. Dr. Arif Bağbaşıoğlu

Üye..... .....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Öner Akgül

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

.../.../20..

(İmza)

Doç. Dr. Hüseyin Şimşek

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../20..

Öğrencinin Adı Soyadı

İmza

ÖZET

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUS İNŞASI KAVRAMI BAĞLAMINDA IRAK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Şeyma KIZILAY

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

2019 - (XII+105) Sayfa

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Ataş

Doç. Dr. Arif Bağbaşıoğlu

Dr. Öğr. Üyesi Öner Akgül

Ulus inşası kavramının Irak'taki örneğini inceleyerek teori ile gerçeklik arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, ülkede 2003 yılındaki Amerikan işgali sonrasında ekonomik, toplumsal ve siyasi alanlardaki gelişmeler kapsamında meydana gelen çalışma ve gelişmeleri incelemektedir. Ulus inşası sürecinin güvenlik, yeniden yapılanma, kimlik oluşturma ve kalkınmadan oluşan dört önemli unsuru bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki ulus inşası algısı ile gerçek hayattaki uygulamanın farklılıkları ve eksikliklerinin tespiti konusunda Irak örneği seçilerek değerlendirme yapılmıştır. Çalışma tarihsel olarak desteklenmesi amacıyla 1919 dönemine kadar geri götürülüp, inşaa sonrasında günümüze kadar olan bir zaman dilimini kapsayarak ülkedeki değişikliklerin iyi anlaşılması konusunda önem taşımaktadır. ABD işgali sonrasında Irak'ta güvenlik olgusunun yeterince dikkate alınmadığı ve tam olarak güvenli bir ortam oluşturulmadan yapılanma faaliyetlerine başlandığı görülmüştür. Diğer yandan ülkedeki etnik ve mezhepsel farklılığı derinleştirecek politikalar izlenmesi, halkın ve tercihlerinin yeterince göz önünde bulundurulmadan bir takım çalışmalarda bulunulması ve alt yapı sorunlarının devam etmesi kimlik oluşturma ve kalkınma konularındaki eksikliği ortaya koymaktadır. Bu durum sürecin disiplin içerisinde anlaşıldığı şekilde işlemediğini ve olması gerektiği şekilde sonuçlanmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD İşgali, Irak, Ulus inşası, Uluslararası İlişkiler.

ABSTRACT

EXAMPLE OF IRAQ IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF NATION BUILDING IN INTERNATIONAL RELATIONS

M.Sc.Thesis

Preparer: Şeyma KIZILAY

Advisor: Faculty Member Ayşe ATAŞ

2019 – (XII+105) Page

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

International Relations Department

Jury

Faculty Member Ayşe Ataş

Assoc. Prof. Dr. Arif Bağbaşhoğlu

Faculty Member Öner Akgül

This study, which aims to reveal the difference between theory and reality by examining the example of the concept of nation-building in Iraq, examines the works and developments in the context of the developments in the economic, social and political fields in the country following the 2003 American invasion. There are four important element of the nation-building process; security, restructuring, identity formation and development. The Iraqi sample was selected and evaluated in terms of the perception of the nation-building within the International Relation discipline and the differences and deficiencies of the real life practice. The study is important for a beter understanding of the changes in the country by covering a period of time after the construction period until today, back to the after the Ottoman period, in order to be historical supported. After the US invasion, it was seen that the security phenomenon in Iraq as not taken into account sufficiently and structuring activities started without creating a completely safe environment. On the other hand, monitoring policies that will deepen ethnic and sectarian differences in the country, making some studies without considering the people and their preferences sufficiently, and the continuation of the infrastructure problems reveal the lack of identity creation and development issues. This shows that the process does not function as it is understood in the discipline and does not result in the way it should be.

Key Words: Nation-building, Iraq, US Invasion, International Relations.

ÖNSÖZ

Bu tez, ulus inşası kavramının disiplinindeki yerini ve Irak'taki örneğini inceleyerek uğraşlar sonucunda tamamlanmıştır. Ulus inşası kavramının Uluslararası İlişkiler disiplinindeki tanımı ile Irak örneği arasındaki farklılıkların tespiti ile ulus inşası konusundaki uygulama eksikliklerinin ortaya çıkarılması anlamında çalışmanın literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır. İlk bölümde disiplin içerisinde ulus ve ilgili kavramlar ile ulus inşası kavramının tanımlamasına ilke ve unsurlarına, sürecine yer verilerek Temel Kavramlar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışılan konuya tarihsel olarak alt yapı oluşturması sebebiyle ikinci bölümde siyasi süreç hakkında bilgi verilerek tarihsel çerçeve çizilmiştir.

“Ulus İnşasında Irak Örneği” bölümünde Irak'ta inşa adına gerçekleştirilen faaliyetler yer almaktadır.

“Ulus İnşası Sonrası Ülke Profili” bölümünde Irak'ın güncel dönem profiline yer verilerek son durumunun açıklanması hedeflenmiştir.

“Sonuç ve Öneriler” bölümünde ise yapılan çalışmalar sonrası varılan görüşler ve sonuçlar özetlenerek önerilerde bulunulmuştur.

Tezin oluşturulma aşamasından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, yönlendirmeleri ile katkı sağlayan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ'a,

Hayatımın her döneminde arkamda olan, destek veren ve beni yüreklendiren çok kıymetli AİLEM'e ve hep yanımda olan DOSTLARIM'a,

Sonsuz Teşekkürlerimi Sunuyorum.

Kırşehir-2019

Şeyma KIZILAY

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	1
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
BÖLÜM I	1
1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM II.....	3
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
2.1. KAVRAMSAL OLARAK ULUS, ULUSALCILIK VE ULUS-DEVLET	3
2.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUS İNŞASI KAVRAMI	4
2.3. ULUS İNŞASI KAVRAMININ İLKE VE UNSURLARI.....	7
2.4. BAŞARILI İNŞA SÜRECİNİN KOŞULLARI	10
2.5. ABD ÖNDERLİĞİNDEKİ ULUS İNŞA ÇALIŞMALARI	11
BÖLÜM III	15
3. TARİHSEL ARKA PLAN.....	15
3.1. IRAK'IN TARİHİ.....	15
3.1.1. Osmanlı Sonrası İngiliz Yönetimi.....	15
3.1.2. 1958 Darbesi ve Baas Partisi.....	16
3.1.3. Irak'ın Etnik ve Mezhepsel Yapısı.....	19
3.1.4. Şii-Sünni Çatışması	20
3.2. ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	22
3.2.1. Soğuk Savaş Dönemi ABD Politikası.....	26
3.2.2. Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikası.....	32
3.3. ABD'NİN IRAK POLİTİKASI	38
3.3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve I. Körfez Savaşı	40
3.3.2. 11 Eylül 2001 ve Bush Doktrini.....	45
BÖLÜM IV.....	55

4. ULUS İNŞASINDA IRAK ÖRNEĞİ	55
4.1. IRAK'IN İŞGALİ	55
4.1.1. Irak İşgalinin Uluslararası Hukuk Boyutu	57
4.1.2. İşgalin Sonuçları	60
4.2. IRAK'TA YENİDEN İNŞA VE YAPILANDIRMA POLİTİKALARI	62
4.3. SİYASİ YAPI VE GELİŞMELER	62
4.3.1. Geçici Koalisyon Otoritesi - Geçici Yönetim Konseyi	63
4.3.2. 15 Kasım Anlaşması	65
4.3.3. Geçici Anayasa – 2005 Seçimleri	66
4.3.4. 2010 Seçimleri	69
4.4. EKONOMİK KALKINMA	72
4.5. SOSYAL GELİŞMELER	74
4.6. ABD'NİN IRAK'TAN ÇEKİLME SÜRECİ	76
4.7. IRAK'IN İNŞASINDA MEYDANA GELEN SORUNLAR VE YAŞANILAN ZORLUKLAR	78
BÖLÜM V	82
5. ULUS İNŞASI SONRASI IRAK ÜLKE PROFİLİ	82
5.1. IRAK ÜLKE RAPORU	82
5.1.1. Siyasi ve İdari Yapı	83
5.1.2. Ekonomik Yapı	86
5.1.3. Sosyal Yapı	89
BÖLÜM VI	93
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	93
KAYNAKÇA	96
EKLER	103
ÖZGEÇMİŞ	105

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. ABD Önderliğinde Yürütülen Ulus İnşası Çalışmaları.....	12
Tablo 4.1. Aralık 2005 Seçim Sonuçları	68
Tablo 4.2. Mart 2010 Genel Seçim Sonuçları.....	70
Tablo 4.3. Irak'ta Sivil Ölümler.....	76
Tablo 4.4. Iraklı Direnişçiler.....	80
Tablo 5.1. 12 Mayıs 2018 Seçim Sonuçları.....	85
Tablo 5.2. Irak Ekonomisi Genel Görünüm.....	87
Tablo 5.3. Irak Başlıca İhracat Ürünleri.....	88
Tablo 5.4. Irak Başlıca İthalat Ürünleri.....	88
Tablo 5.5. Irak Devlet Kırılganlığı Endeksi.....	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1. 7 Mart 2010 Seçimlerinde Partilerin Durumu	70

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 3.1. Irak Etnik Haritası	20
Harita 5.1. Irak Coğrafi Konumu.....	82
Harita 5.2. Irak'ın Petrol ve Doğalgaz Altyapısı.....	87

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	The American-Israeli Public Affairs Committee
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
DEAŞ	Devlet'ül Irak ve's Şam
GKO	Geçici Koalisyon Otoritesi
GYK	Geçici Yönetim Konseyi
GSMH	Gayri Safii Milli Hasıla
IAEA	Uluslararası Atom Ajansı
DEAŞ	Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KİS	Kitle İmha Silahları
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

ORHA	Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance for Iraq
SFA	Strategic Framework Aggrement
SOFA	Status of Forces Aggrement
SPR	Stratejik Petrol Rezervleri Ajansı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
UNSCOM	Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu
UNMOVIC	BM Gözetleme, Denetleme ve Kanıtlama Komisyonu

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Tezde, ulus inşası kavramının Uluslararası İlişkiler literatüründeki yeri ve tanımı incelenerek Irak örneğindeki yansıması ele alınmış, elde edilen sonuçlar doğrultusunda, alanda çalışma yapacak öğrenci ve akademisyenlere kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Irak işgali sonrası ülkede yaşanan yeniden yapılandırma ve kalkınma faaliyetleri kapsamındaki gelişmeler ve yaşanan süreç incelenmiş, ulus inşası çalışmalarının siyasi, yapısal, sosyal ve ekonomik bakımdan ülkeye neler getirdiği, neleri değiştirdiği olumlu ve olumsuz etkilerin neler olduğu araştırılmıştır. Ülkedeki gelişmeler ulus inşasının unsurları olarak kabul edilen, güvenlik, kimlik oluşturma, yeniden yapılanma ve kalkınma faktörleri çerçevesinde değerlendirilerek, gerçeğin tanımı ne kadar yansıttığı, kavramın disiplin içerisindeki anlayış ve tanımı ile Irak örneği arasında farklılıkların bulunması amaçlanmıştır. Böylelikle çalışmanın ulus inşası konusundaki uygulama eksikliklerini ortaya çıkarmak hususunda literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Çalışmada ilk olarak ulus inşası kavramının ulusun ve ulusçuluğun Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki yeri ve kapsamı, ilke ve unsurlarına yer verilerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Ardından Irak'ta 2003 işgali sonrasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlardaki değişimin tam olarak anlaşılabilmesi amacıyla ülkenin tarihsel sürecine ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) işgaline giden süreçteki gelişmelere yer verilerek işgal sonrası sürece arka plan oluşturması hedeflenmiştir. Bu minvalde Osmanlı sonrasındaki İngiliz yönetimi yılları olan 1919'dan, 2003'e kadar olan süreç tarihsel arka plan olarak incelenmiştir. Siyasi olayların araştırılması ve tarihsel ve kavramsal arka planın oluşturulmasında yazılı makale ve kitaplardan faydalanılmıştır. 2003 işgali sonrasında yaşanan gelişmeler ve ülkede meydana gelen çalışmalar ekonomik, sosyal ve siyasi yapılar kapsamında incelenmiştir. Son olarak ülkenin işgal sonrası son dönem profili yine sözü edilen alanlar kapsamında farklı kurumlarca yayınlanan ülke raporları ve analizlerle incelenmiştir.

Bu tezin temel varsayımı, ulus inşası kavramının Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki tanımları, ilke ve unsurları göz önünde bulundurularak Irak'taki örneğinin gerçeği yansıtmadığı ve tam anlamıyla başarılı sonuç alınmadığı görüşüdür. Ulus inşası faaliyetleri teorik çerçevesi gereğince ülkenin her konuda yapılandırma ve geliştirme

alışmaları kapsamında bir iyileşme sürecini içermesi anlamına gelirken, Irak'ta yaşanan 2003-2011 yıllarını kapsayan süreç sonrasında ülkede refahın, alt yapı ve ihtiyaçların, güvenliğın ve diğler alanlardaki yapıların öncesinden çok da farklı olmadığı ülkenin haline yansımaktadır. Eğitimden sağlığa, ekonomiden ve topluma birçok konuda ülkede iyileşme ve gelişme sağlanamamıştır.

Ulus inşasının temel unsurunu ve ilk adımını güvenlik oluştururken, Irak'taki örnekte güvenlik alanında yeterli düzeye gelinmeden yapılandırma faaliyetlerine başlanılmış, bu durum süreci olumsuz etkilemiştir. İkinci olarak kimlik oluşturma unsurunun gerektiği şekilde dikkate alınmaması faaliyetlerin halk nezdindeki kabulünü zorlaştırmış ve tepkilere neden olarak yine inşa sürecindeki etkisi olumlu olmamıştır. Bu varsayımlar doğrultusunda inşa sürecindeki çalışmaların süreci nasıl etkilediği ve sonrasında nelere sebep olduğu incelenerek sonucun başarılı olup olmadığı gözlenecektir.

BÖLÜM II

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KAVRAMSAL OLARAK ULUS, ULUSALCILIK VE ULUS-DEVLET

Ulus (millet), ulusalcılık (milliyetçilik) ve ulus-devlet kavramları Uluslararası İlişkiler literatüründe birçok teorisyen tarafından farklı boyutlarda ele alınarak tanımı yapılan unsurlar olmuşlardır. Benedict Anderson'a göre; ulus; tabi olan bireylerin her birinin aklında varlığını devam ettirmesi nedeniyle "hayali" olarak nitelenen bir siyasi topluluk anlamına gelmektedir. Hayal edilen ulus, kendisini insanlığın tümü olarak görmeyeceği için sınırlı bir ulustur. Başka uluslara mensup kişilerin de bulunduğu kabul edilmiştir. Hayal edilen unsurun bir özelliği de egemen olmasıdır. Anderson bunun sebebini kavramın doğduğu döneme dayandırmaktadır (Anderson, 2015: 20-21-22).

Başka bir tanım da Alman filozof Johann Gottfried Herder'e aittir. Herder ulusun ilk aşamasını ortak dili konuşan insanların oluşturduğundan bahsetmektedir. Ulus, dil paylaşımının yaşandığı en küçük birim olan ailenin uzantısı olarak görülmektedir. Dillerin birbirinden farklı olması da milletlerin farklı özellikler taşıması ve kendine özgü düşünce tarzına sahip olması ile ilişkilendirilmiştir (Herder'den aktaran Özkırımlı, 2008: 37).

Aynı zamanda ulus, ortak tarih, gelenek, kültür, dil ve bölgeye ait olma duygusunu paylaşan bireylerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmıştır (Kazemi, 2004: parag.7). Otto Bauer ise, milleti kader topluluğu olarak nitelendirerek, toplulukları birbirine bağlayan ve ulusu meydana getiren ikinci aşama olarak kültürü öne çıkarmıştır. Kültür aşamasının dil topluluğu ile milli kimlik arasında bir köprü görevi gördüğünü savunmuştur. Gelişen yüksek kültürle ortak dilin, yüksek bir dilin oluşmasından bahsetmiştir (Özkırımlı, 2008: 53).

Ulusalcılık (milliyetçilik) kavramı ise ulusun ideolojik boyutunu oluşturmaktadır. Ernest Gellner milliyetçiliği; modern çağın kavramı olarak nitelendirmiş, siyasi ve milli birimlerin uyumunu savunan ilke olarak tanımlamıştır (Özkırımlı, 2008: 159). Antony Giddens ise siyasi topluluk oluşturan bireylerin sahip oldukları ortak kültür unsurlarına karşı duydukları bağlılık duygusunu milliyetçilik olarak adlandırmıştır (Aydın, 2018: 232). Anthony Smith'e göre milliyetçiliğin beş kullanım alanı bulunmaktadır. Bunlar; ulusların oluşum veya gelişim süreçleri, ulusa ait olma bilinci, ulusun dili ve sembolü, siyasi ve sosyal bir hareket ile bir doktrin ve bir ideolojidir (Güner, 2001: 8).

Ortaya çıkış süreci çok eski yıllara kadar götürülebilen ulus-devlet ortak kültüre, tarihe mensup, ortak bir kimliğe sahip ulus anlamına gelmektedir. Ulus-devlette vatandaşlık kavramı öne çıkmış, egemenliği elinde bulunduran ve toplumu oluşturan bireyler vatandaş olarak adlandırılmıştır (Yeşilyurt, 2018: 507). Ulus devletin oluşumunda ekonomik, inşacı, sosyo-kültürel ve askeri temelli yaklaşımlardan bahsedilmektedir. Bahsedilen yaklaşımlar ile ulus-devletin gelişimi şekillenmiştir (Aydın, 2018: 252). Ortak bir kimliğe sahip ulus anlamına gelen ulus-devletin oluşturulma süreci ulus inşasını meydana getirmektedir. Bu minvalde ortak tarih, dil, kültür gibi bağlayıcı unsurlara sahip olan topluluk ortak bir kimlik oluşturularak homojen hale getirilmeye çalışılmaktadır (Grotenhuis, 2016: 73).

2.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUS İNŞASI KAVRAMI

Ulus inşası, yeniden yapılandırılmak istenen ülkelerin sosyal, askeri, siyasal gibi birçok yaşamsal alanda gerçekleştirilen faaliyetleri ile meydana gelen değişimini kapsayan bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Ulus inşa etme, kimlik inşa etme sürecinde devletin gücünün kullanılmasıdır (Akbaş, 2012: 321). Bununla birlikte Rene Grotenhuis, *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States* adlı kitabında ulus inşasının OECD tarafından yapılan tanımına yer vermiştir. Buna göre ulus inşası; genellikle ulusal aktörler tarafından ortak bir ulus yaratmak için girişilen eylemlerdir. Bunun yanı sıra son dönemlerde yapılan bazı çalışmalar ve ABD politik söylemlerinde ulus inşası kavramı çatışma sonrası istikrar ve barışın sağlanması ile ayırt edilemeyecek şekilde bir tutulmaktadır (Grotenhuis, 2016: 73). Grotenhuis' in kendisine göre ise, ulus inşası, diktatörlerin devrilmesi için bir strateji değil, ülke kurma, rejim değişikliğinin daha istikrarlı ve daha sürdürülebilir hale getirilmesine katkıda bulunabilir bir unsurdur (Grotenhuis, 2016: 177).

Kavramla ilgili farklı tanımlar bulunmakla birlikte, bunlardan biri de Francis Fukuyama'nın *Ulus İnşası* kitabında yer alan tanımdır. Bu tanıma göre de ulus inşası; meydana gelen bir savaş sonrasında demokrasiye düzgün bir geçiş yapmak için başvuru silahlı ve çeşitli eylemlerdir. Bu süreç iki adıma ayrılmış; ilk olarak insani yardım ve güvenliğe önem verilirken, ülkenin ayakta kalmasını sağlayacak olan siyasi ve ekonomik kurumların oluşturulması ikinci planda yer almıştır (Forman, 2012: 301-302). Jochen Hippler'e göre ise kavram; 1990'lı yıllarda kullanılmış ve yayılarak çeşitli çalışmaların konusu olarak kendine yer edinmiştir. Hippler tarafından ulus inşası, devletin parçalanmasını önleme konusundaki politik seçenek, askeri müdahalelerin bir unsuru ve

çatışmanın ardından oluşan politikaların bir dalı olarak üç farklı konseptte ele alınmıştır (Avcı, 2011: 135).

Ulus inşası farklı isimlerle de literatürde yer edinmiş ve tanımlanmıştır. Örneğin Amerikalılar için ulus inşası, devlet inşası ile eşdeğerdir ve bundan, siyasi kurumların oluşturulması ile ekonomik yükselmenin sağlanması anlaşılmaktadır (Fukuyama, 2012: 301-302). Grotenhuis ise ulus inşasının önceden belirlenmiş bir sonuca sahip olmayan açık bir süreç olduğunu, kendi kendini referans aldığını ve bu sürecin yönetiminin önemini dile getirerek devlet inşasından farkına değinmiştir. Bu açık uçlu karakteri ile ulus inşası, yerli insanlar ve uluslararası ortaklar için devlet inşasından farklı bir zihniyet gerektirmektedir (Grotenhuis, 2016: 20). Diğer bir tanım olan çatışma sonrası yeniden inşa kavramı ise, çatışmadan barışa geçiş sürecinin desteklenmesiyle ve ülkenin sosyo-ekonomik yapısının yeniden inşasıyla başlamaktadır (The World Bank, 1998: 4). Verena Fritz ve Alina Rocha Menocal, “Understanding State-Building from a Political Economy Perspective” (Bir siyasi Ekonomik Perspektiften Devlet İnşasını Anlamak) adlı, etkili ve kırılğan devlet ekipleri raporunda, her ne kadar iki terim kimi açılardan eşit gibi kabul edilse de devlet inşasının politika oluşturulmasında ulus inşası sürecinden farklı olduğuna değinmişlerdir. Bu rapordaki tanıma göre ulus inşası; genellikle etnik, mezhepsel veya toplumsal farklılıkları ortadan kaldırmak ve alternatif kimlik ve bağlılık kaynaklarına karşı koymak için ortak bir kimlik duygusu ve ortak kader oluşturma süreci anlamına gelmektedir. Ayrıca yine rapora göre, Ernest Gellner, Benedict Anderson gibi birçok akademisyen tarihsel olarak, devletlerin ulus inşasındaki rolünün genellikle ulus devletleri veya devlet sınırları ile uyuşan uluslar yaratmak ile ilgili olduğunu savunmuştur. Ulus inşası her ne kadar çatışmalarla dolu zor bir süreç olsa da ortak bir toplum ve kamusal alanın kurulmasında etkili bir devlet ve devlet-toplum ilişkisi oluşturulması gerekmektedir (Fritz-Menocal, 2007: 15).

Başka bir ulus inşası tanımı “The Beginner’s Guide to Nation Building” adlı raporda yapılmaktadır. Buna göre ulus inşası; bir toplumun kendi içerisinde ve çevresinde çatışmadan barışa dönüşümünü gerçekleştirmeyi amaçlayan siyasi ve ekonomik reformların sağlanması için sürdürülen çabanın bir parçası olarak silah gücünün kullanılmasıdır. Diğer yandan hiçbir ulus inşası operasyonunun amacı fakir olan bir toplumu zenginleştirmek ya da otoriter olanı demokratikleştirmek değildir, esas amaç şiddetli, çatışmacı bir toplumu barışçıla dönüştürmektir. Ekonomik gelişmeler ve siyasi reformlar bu dönüşümün sağlanmasındaki önemli araçlar olarak görülmektedir (Dobbins,

2007: 13). Raporda ulus inşası süreci hazırlığı ve bu süreçte önemli adımlar olarak görülen başlıklar ele alınmıştır. Ulus inşasına hazırlanmanın ve bunun için detaylı bir plan yapmanın oldukça zor ve zaman alıcı olduğundan bahsedilmiştir. Bu doğrultuda ele alınacak ilk konular arasında görevin amacı, hedeflenen kararlılık ölçeği ve müdahaleyi yönetmek için gerekli olan kurumsal düzenlemeler yer almaktadır (Dobbins, 2007: 13).

Özellikle Soğuk Savaş sonrası adından söz ettiren ulus inşası süreci birçok farklı boyuttan oluşan bir süreç olmakla birlikte çeşitli faaliyetlerden meydana gelmektedir. Bu alanlardan süreç içerisinde en önemli sayılanlardan biri de askeri faaliyetlerdir. Minxin Pei, Samia Amin ve Seth Garz ulus inşasının sıradan askeri müdahalelerden farklı olmasını sağlayan birkaç ölçütten bahsetmektedir. Ölçütler konusunda Amerikan müdahaleleri üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Buna göre ilk ölçüt; ulus inşasının temel hedefinin bir rejim değişikliği ya da bir rejimin ayakta tutulmasıdır. Arkasından çok sayıda Amerikan askerinin konuşlandırılması gelmektedir. Son ölçüt ise Amerikan askerlerinin ve sivillerin siyasi yönetimlerde kullanılmasıdır. Bu ölçütler doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda Amerikan müdahaleleri içerisinde 17'si ulus inşası olarak kabul edilmiştir. Bunlardan başarılı olarak kabul edilen Grenada ve Panama'da sürecin başarılı olmasının sebebi küçük toplumlar olmaları olarak görülmüştür (Pei, Amin, Garz, 2012: 104-105).

Ulus inşası, ulus-devlet kavramı bağlamında siyasi bir birliktelik sağlamayı gerektirmekte ve dört boyut barındırmaktadır. Devlet ile siyasi amaçlar arasında ilerlemeci bir gelişme sağlanması, çeşitli bölgelerde kültürler arasında sosyal iletişim oluşturulması, eski sosyal, siyasal yapının aşınarak yeni değerlerin uyumlu hale getirilmesi ve altyapı tesislerinin geliştirilerek devletin mal ve hizmet akışı için gerekli koşulların sağlanması siyasi birliktelik ve refah için sözü edilen unsurlardır (Kazemi, 2004: parag. 10).

Kavram olarak ulus inşası kavramı kimi düşünürlerce devlet inşası kavramı ile bir tutulurken kimilerine göre ise tamamen zıt olarak değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu kavramlar arasındaki farklılıktan mütevellit ulus inşası terimine yönelik eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu konuda Christian Breede kavramların tanımlamalarında etkin olan isimlerin görüşlerini bir araya getirerek kavramları değerlendirmiştir. Fukuyama'nın yaptığı ulus tanımından hareketle ulusun; gelenekleri, tarihi ve değerleri paylaşan topluluk olması nedeniyle bunların inşa edilemez olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fukuyama'nın belirttiği ekonominin ve kurumların yeniden yapılandırılmasının devlet

inşası olduğunu ileri sürerek onun tanımladığı ulus inşasını, devlet inşası ve gelişmenin bir arada bulunması olarak görmüştür (Breede, 2009: 144).

Aynı zamanda Breede, Aristoteles'in ulus inşasına yönelik bakış açısını üç temel prensiple açıklarken literatürde ulus inşasının aslında ne olduğuna ve olması gerektiğine de yer vermiştir. Breede'nin aktardığı üzere Aristoteles için ulus inşası konusunda üç önemli anahtar kavramı bulunmaktadır. Bunlar; adaletle sağlanan meşruiyet; devletin sürekliliğin sağlanması için toplumsal ve kurumsal gelişmenin devamlı olması ve ulus inşacıların ortalama kavramı ile uyumlu bir yol izlemesidir. Diğer bir deyişle ona göre; ulus inşacıları siyaset konusunda etik ve ılımlılığı harmanlayarak orta yolu bulmalıdır (Breede, 2009: 153).

2.3. ULUS İNŞASI KAVRAMININ İLKE VE UNSURLARI

Çatışma sonrası inşanın temel alanları; diğer aşamaların başarılı bir şekilde gerçekleşmesinde önemli bir etken olan güvenlik, adalet ve uzlaş, halkın refahını artırmak ile düzeni kalıcılaştırmak amacındaki sosyal ve ekonomik gelişim ve siyasi ve idari sistemin sağlanması yönündeki yönetim ve katılım faaliyetleri olarak ele alınmıştır (Özerdem, 2013: 129). Fukuyama'ya göre ulus inşası yeniden yapılanma ve kalkınma faaliyetlerinden oluşmaktadır. Yeniden yapılanma, savaşta zarar görmüş toplumların önceki hallerine döndürülmesini amaçlayan faaliyetlerdir. Bunun mümkün olması için savaş sonrasında siyasi ve sosyal alt yapının sağlam olması gerekmektedir. Öte yandan kalkınma, toplumda yeni kurumlar oluşturularak daha önce olmayan bir gelişme sağlanmasını amaçlamaktadır (Fukuyama, 2012: 16-17). Bunun yanı sıra çatışma sonrası yeniden yapılanmanın iki genel amacı vardır; düşmanlıklar sona erdikten sonra sürdürülebilir barışa geçişi kolaylaştırmak ve ekonomik ve sosyal gelişmeyi desteklemek (The World Bank, 1998: 4). Yeniden yapılanma alt yapının inşa edilmesinde ve toplumun eski haline dönüştürülmesi konusunda dış müdahale gerektirmektedir. Kalkınmada ise yerel aktörler ile kurulan kurumların dış müdahaleden kurtarılmasına önem verilmektedir (Fukuyama, 2012: 20-21).

Ulus inşasının karmaşık ve açık uçlu bir süreç olduğu görüşüne sahip olan Rene Grotenhuis'a göre ulus inşasındaki temel unsur kimlik olarak görülmektedir ve ulusal kimliğin oluşturulması üzerinde durulmaktadır. Buna göre, ulus inşası rakip kimliklerin baskınlık için savaştığı ve kazananın tüm diğer kimliklerin üzerinde olduğu sıfır toplamı bir güç oyunu değildir. Ulus inşası, yanında çeşitli ulus ötesi kimliklerin var olacağı ulusal bir kimliğin perspektifinden programlanmalıdır (Grotenhuis, 2016: 174). Tanımlamaların

ardından ulusal kimliğin dört unsuruna dikkat çeken Grotenhuis bunların ulus inşasında önemli roller oynadıklarını belirtmiştir. İlk olarak sivil kimlik olarak adlandırılan vatandaşlık olgusu gelmektedir. Vatandaşlık inşa edilmek istenen ulusal kimliğin temeli olarak görülmektedir. Devamında etnik köken, dinsel ve kültürel kimlik gelmektedir. Bu unsurlardaki çeşitlilik, onların ulusal kimlik inşasında önemli etkenler olmalarına neden olmaktadır. Bunlardan hareketle ulus inşası, ulusal kimliğin özelliklerinin tanımlanmasına katkıda bulunan ve tüm grupların katılımının sağlanması için fırsatlar sunan kapsayıcı bir sürece ihtiyaç duymaktadır (Grotenhuis, 2016: 157-160). Ulusal kimliğin sağlanması ülkede milliyetçiliğin oluşmasında önemli bir unsur olarak görülerek ulus inşasının boyutlarından biri kabul edilmiştir. Joseph Zajda ulusal kimliğin önemi konusunda Anthony Smith'in ulusal kimliğin sağlanmasında önemli saydığı altı unsura dikkat çekmiştir. Bunlar; uygun bir isim, ortak bir efsane, paylaşılan tarihsel anılar, ortak kültürü farklılaştıracak elementler, belirli bir vatanla ilişkilendirme ve dayanışma duygusudur (Zajda, 2009: 3). Ulusal kimliğin oluşturulması ya da inşası konusu II. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası İlişkiler literatüründe yer edinen İnşacı teorisinin unsurlarında da yer almaktadır. Toplum birey etkileşiminin ve iletişiminin önemine dikkat çeken teoriye göre; yeni kimliklerin ve çıkarların belirlenmesi kurumsallaşma süreci ile gerçekleşmektedir. Ulus inşasında ulusal kimlik oluşturulurken bununla ilgili olarak ulusal çıkarın da oluşturulduğu ve bu yönde politikalar oluşturulduğundan söz edilmiştir. A.Wendt, anarşi içindeki uluslararası alanda kimliğin ve çıkarların oluşturulmasında “öz”ün öneminden bahsederek özün korunması ve güvenliğinin sağlanmasının temel unsur olduğuna değinmiştir. Ulusal ve uluslararası güçlerle şekillenebilen ve değişebilen ulusal kimliğin inşasında toplumun öz değerlerinin korunmasının toplum ve toplumsal çıkar açısından elzem olduğunu öne sürmüştür (Wendt, 2013: 11-12).

Dobbins ve çalışma arkadaşları ise ulus inşasının unsurlarını ‘görev’ olarak isimlendirmiş ve hiyerarşik bir sıralama yapmıştır. Buna göre ilk sırada barışın korunması, hukukun üstünlüğü öncüllerini içeren güvenliğe yönelik politikalar yer almaktadır. Toplumun güvenliğinin sağlanmasında nüfusun işbirliğini kazanmak gerekmektedir. Çünkü yerel halk yalnızca kendini güvende hissettiğinde müdahaleci otorite ile işbirliğine gidecektir (Dobbins, 2007: 20). Hukukun üstünlüğünün sağlanmasında ise kurumsal reformlar ve alt yapı inşası önemli rol oynamaktadır (Dobbins, 2007: 88). Devamında insani yardım ve toplum hizmetlerini yeniden sağlayabilecek bir yönetimin oluşması gelmektedir. Ekonomik istikrarın sağlanması, siyasi partilerin kurulması ve anayasal bir

seçim için özgür basın ve sivil toplumun geliştirilmesi adına adımlar atılmasından meydana gelen demokratikleşme ve son olarak ekonomik büyümeyi artıracak, fakirliği azaltacak altyapısal gelişmeler sağlamak bu hiyerarşinin unsurlarıdır (Fukuyama, 2012: 14-15).

Ulus inşasının unsurları konusunda Fukuyama dört çeşit etkinlikten söz etmektedir. Bunlardan ilki olan barışı sağlama, savaşın ardından uzlaşının sağlanmasıyla uluslararası güçlerin dahilligidir. Barışın korunması olan ikinci etkinlik ise soruna sebep olduğuna inanılan tarafa askeri operasyon yapılmasıdır. Üçüncü etkinlik savaş sonrası yeniden yapılanmadır. Ülkenin yapılandırılmasında genellikle uluslararası güçlerin müdahalesi fazladır. Son olarak da kalkınma etkinliğinde ülkenin yerel olarak bir iyileşme faaliyetinde bulunması ve kurumsallaşması söz konusudur (Fukuyama, 2012: 353-355).

Genel olarak bakıldığında ulus inşasının temel unsurlarının güvenlik, ulusal bir kimlik oluşturma, barışın sağlanması, yeniden yapılanma ile ekonomik ve siyasi kalkınmadan meydana geldiği görülmektedir.

Ulus inşasının genel kabul gören bu unsurları doğrultusunda süreç içerisinde izlenmesi gereken bir takım ilkelerden söz edilmektedir. İlk olarak uzunca bir zaman alan ve maliyetli olan bu süreçte asker, zaman ve para konularında kararlı bir duruş sergilemek bu ilkelerin başında gelmektedir. Yeniden yapılandırma faaliyetlerinin kapsamı ve etkisi kararlılıkla doğru orantılı olarak ilerlemektedir. İnşa sürecindeki ülkede istikrarsızlık yaşanmaması için sözü edilen konularda kısıtlama yapılmamalıdır. İkinci olarak hem teknik hem siyasi faaliyetler içeren inşa sürecinde iki taraf arasında dengenin sağlanması önemli bir ilkedir. Müdahaleci ülke ile hedef ülkenin çıkarları uyumlu olmalıdır. Bu konuda Japonya olumlu bir örnek olarak gösterilmiştir. Siyasi ihtiyaçlar ile yeniden yapılandırma faaliyetleri arasındaki denge konusunda Japonya'daki işgalciler başarılı bulunmuştur. Son ilke ise yeniden yapılanma konusunda iyi bir planlama yapılması olarak belirlenmiştir. Öncelikle bir takım hedefler belirlenerek sonrasında politika, uygulama ile yönlendirilmelidir. Diğer yandan ülke içinde farklı kesimler arasında çıkar ve fikir birliği bulunmalıdır. İşgalci gücün toplum içerisindeki bir kesimin çıkarlarını önde tutması sebebiyle halk inşa sürecini kabul etme ve destekleme konusunda olumsuz tavır sergileyebilmektedir (Pei vd., 2012: 129-132).

2.4. BAŞARILI İNŞA SÜRECİNİN KOŞULLARI

Ulus inşası süreçleri önceden planlaması zor ve uzun bir yolculuk gerektiren süreçler olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada sürecin başarıya ulaşması konusunda her aşama için farklı yorumlar yapılabilmektedir. Askeri olarak başarı meydana gelirken siyasi olarak sınıfta kalılabilmektedir. Bu bağlamda tam bir başarıdan söz etmek için bütün alanlarda gelişme kaydedilmesi gerekliliğinden söz edilebilir.

Engin Avcı' nın aktardığına göre Hippler başarılı bir ulus inşa sürecini üç bağlama dayandırmaktadır. Bunlar; "toplumu bir araya getirecek bir ideoloji, bütünleşme ve kontrolü elinde tutabilen bir devlet"tir (Avcı, 2011: 136). Pei ve çalışma arkadaşları da ulus inşa sürecinin başarılı olmasını üç koşula bağlamıştır. Bunlardan ilki, ülkedeki siyasi desteğin güçlü tutulmasıdır. İç muhalefetin tutumu, asker sayısı, zaman ve para gibi konulardaki kısıtlamalar bağlamındaki değişkenler bu konuda önem teşkil etmektedir. İkinci koşul planlamada önceliklerin doğru belirlenmesidir. Yapılacak olan kapsamlı bir askeri planlama ve ülkenin yapısını düzenleyecek olan yeniden yapılandırma planlamasının düzgün bir şekilde yapılması da başarı konusunda bir öncül olarak görülmektedir. Diğer yandan müdahale öncesi hazırlık ile sonrasındaki tutum arasında da bir denge bulunması gerektiği belirtilmiştir. Son koşul ise, demokratik sürecin başlamasıyla meydana gelebilecek olan yerel siyasi muhalefet ile baş edebilmektir (Pei vd., 2012: 108-109).

Başarıyı etkileyen diğer bir önemli konunun da sürece müdahil olan kuvvetler arasındaki uyum olduğu görülmektedir. Ulus inşası sürecinde yerel ve uluslararası aktörlerin büyük önemi bulunmakta ve aralarındaki koordinasyon ile işbirliği sürecin sağlıklı ilerlemesi ve başarılı olması konusunda önem arz etmektedir.

Ulus inşası sürecinin başarısında önemli rol oynayan bir etken de ulus olarak ele alınmıştır. Süreç devam ederken ulusla kurulacak olan ilişki, insanın başarısını hayati değerde etkilemektedir. Bu ilişkinin olumlu yönde seyretmesi süreci hem başarılı kılacak hem de kolaylık sağlanmasına ve yapılan harcamaların azalmasına, maliyetin düşmesine olanak sağlamaktadır (Akbaş, 2012:322).

Modern ulus inşası ulusal, uluslararası ve ulus-ötesi katılımın askeri ve sivil kapasitesinin bir karışımıdır. Çoğu uluslararası örgütün sürece dahil olmak için kapasiteleri bulunmakla birlikte yalnızca birkaçının askeri yeterliliği bulunmaktadır. Bunlar; BM, NATO, AB ve Afrika Birliği'dir (Dobbins, 2007: 6-7).

Ulus inşası sürecinde rol oynayan aktörler ele alındığında Michele Flournoy'a göre; yerel aktörlerin önde geldiği görülmektedir. Uluslararası aktörlerin de rolü büyük olmakla birlikte geçicidir. Yerel aktörler olarak vatandaşların ulus inşası sürecinde kilit öneme sahip olduğuna değinmiştir (Flournoy, 2012: 167). Diğer yandan Flournoy için elitler de önemlidir, çünkü barış anlaşmaları, savaşan tarafların siyasi elitlerinin herkes için kabul edilebilir bir anlaşma oluşturma kapasitesine bağlıdır. Kimlik gruplarının liderleri olarak, elitler ulusal aidiyet duygusunun yaratılmasında da önemli bir rol oynamaktadırlar (Flournoy, 2012: 168). Uluslararası ilişkilerde esas aktör olan devletin rolüne gelindiğinde, Grotenhuis' a göre; ulus inşası ile devlet inşası arasındaki tamamlayıcılık ilkesinden yola çıkarak, devlet kurumlarının ulus oluşturma sürecinde oynayacağı bir rol vardır. Ulus-devletin meşruiyeti, vatandaşları ve ulus oluşturma süreçleri ile ilişkilidir, bunun için ulus ve devlet arasında iç içe bir ilişki bulunmalıdır. Devlet, ülke inşa etme sürecine siyasi meşruiyet sağlamalıdır (Grotenhuis, 2016: 170).

Uluslararası aktörleri bir anlaşmanın hayata geçirilmesindeki en önemli aktör olarak gören Grotenhuis, bu aktörlerin ulus inşası sürecindeki katkılarının da hafife alınamayacak düzeyde olduğunu belirterek, süreç içerisinde iki önemli role sahip olduklarını ifade etmiştir. İlk olarak uluslararası aktörler, karmaşık süreçte kolaylaştırıcı olarak bir öneme sahiptirler. Anlaşma için tarafları bir araya getirme, uzlaşma sağlama gibi görevleri bulunmaktadır. Diğer yandan uluslararası topluluğa bağlı olmanın getirisiyle sürecin uluslararası hukuka uygunluğu noktasında önemlidirler (Grotenhuis, 2016: 170). Bu konuda uluslararası ilişkiler tarihinde çeşitli örnekler bulunmaktadır. BM'nin Irak'taki siyasi süreçte ulusal seçimler için takvim belirleme, sorunlu tarafları bir araya getirme gibi faaliyetleri bu konuda örnek gösterilebilmektedir (Forman, 2012: 320). Yine BM, Bosna-Hersek ulus inşası ile ilgili olarak Dayton Anlaşması'nın imzalanmasının ardından karar çıkararak NATO'ya anlaşmanın askeri kararlarını uygulama yetkisi vermiştir (Erbesler, 2014: 17). Son olarak uluslararası sivil toplum da bu süreçte bir şekilde önemlidir. Ulusal sivil toplum ile bağlantı kurularak faaliyetlerde bulunmak noktasında sürece dahil olmaktadır (Grotenhuis, 2016: 171).

2.5. ABD ÖNDERLİĞİNDEKİ ULUS İNŞA ÇALIŞMALARI

ABD'nin 1900'lü yıllardan itibaren gerçekleştirdiği 17 ulus inşası örneğinden Afganistan ve Irak haricindekiler değerlendirildiğinde yalnızca 4 tanesinin başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda ölçüt olarak müdahalenin gerçekleştiği ülkede inşadan on yıl sonra demokrasinin var olup olmadığı sorusu cevaplanmıştır. Küba, Haiti ve

Nikaragua’da gerçekleştirilen ulus inşaları sonrasında ülkede diktatörlükler ortaya çıkmış, Kamboçya’da soykırımcı bir yönetim oluşmuştur. Ayrıca Haiti örneği ulus inşası tanımına uygun bulunmasına rağmen askeri varlığın yetersiz olması ve yerel meşruiyet ile temel otorite uyumunun sağlanamamasının nelere yol açtığını göstermiştir. Panama, Grenada, Japonya ve Batı Almanya örnekleri ise ulus inşasından on yıl sonra demokrasi barındırması nedeniyle başarılı olarak kabul edilen örnekler olmuşlardır (Pei vd., 2012: 107).

Tablo 2.1: ABD Önderliğindeki Ulus İnşası Çalışmaları (Pei vd., 2012: 106)

Hedef Ülke	Dönem	Süre (yıl)	Geçici Yönetim Biçimi	10 yıl sonra demokrasi
Haiti	1994-96	2	Çok uluslu	Yok
Panama	1989	-1	Tek uluslu	Var
Grenada	1983	-1	Tek uluslu	Var
Kamboçya	1970-73	3	Tek uluslu	Yok
G. Vietnam	1964-73	9	Tek uluslu	Yok
Dominik C.	1965-66	1	Tek uluslu	Yok
Japonya	1945-52	7	Çok uluslu	Var
B. Almanya	1945-49	4	Çok uluslu	Var
Dominik C.	1916-24	8	Tek uluslu	Yok
Küba	1917-22	5	Tek uluslu	Yok
Haiti	1915-34	19	Tek uluslu	Yok
Nikaragua	1909-33	18	Tek uluslu	Yok
Küba	1906-1909	3	Tek uluslu	Yok
Panama	1903-36	33	Tek uluslu	Yok
Küba	1898-1902	3	Tek uluslu	Yok

Ulus inşasını istilacı ülkenin demokrasiyi sağlamak için bilinçli olarak çaba göstermesi gereken bir süreç olarak tanımlayan James Payne, ABD’nin gerçekleştirdiği inş süreçlerini izlemiştir. Buna göre; demokrasiyi sağlamak amacıyla Küba’ya üç kez müdahalede bulunulmuş ve hepsinde sonuç başarısız olmuştur. 1898, 1906 ve 1917’deki her bir girişimden sonra birliklerin çekilmesinin ardından ülkede sivil savaş ve diktatörlük kalmıştır. Haiti örneği de başlarda başarılı bir süreç olarak görülse ve ulus inşası konseptine uygun şekilde işlemiş olsa da 1996’dan sonraki süreçte şiddet ve anarşi ortaya çıkmış sonuçta süreç başarısız olmuştur. Payne’ye göre; bu örnek, inş sürecinin başında William Kristol ve Robert Kagan tarafından yazılan bir makalede yer alan Amerikan girişimlerinin demokrasi sağlamada başarılı olduğu iddiasını da çürütmüştür (Payne, 2006:

600). Dominik Cumhuriyeti'ne 1965'de gerçekleştirilen inşayı başarılı bir örnek olarak kabul eden Payne, bölgenin durumunu değerlendirdiğinde inşa olmasa da ilerleyen zamanlarda bu ülkenin kendi kendine demokratikleşebileceğini ileri sürmüştür. Bölge ülkelerinin o dönemde hiç birinde demokrasi olmadığını vurgulamış ve ilerleyen zamanlarda demokratik politikalarını geliştirdiklerinden bahsetmiştir (Payne, 2006: 605). Diğer yandan uzun süren müdahale ve inşaların daha etkili olacağı kanısına da karşı çıkan Payne bu konuda Almanya örneğini göstermiştir. Burada gerçekleşen dokuz yıllık çalışmalar, uzun süren kontrolün demokrasiye giden kesin bir yol olmadığını göstermiştir. Bununla birlikte diğer uzun süreli inşa faaliyetlerin başarısızlıkla sonuçlanması da bu durumu doğrulamıştır. Nikaragua'da biri 12 diğeri 7 olmak üzere toplam 19 yıl, Panama'da 33 yıl süren kontroller sonrası ülkelerin demokratikleşmesi konusunda bir gelişme sağlanamamıştır (Payne, 2006: 606). Payne bütün bunlardan yola çıkarak ulus inşasının gerçekleştirilmesinde ve demokratikleşme sağlanamamasında ulus inşacıların yeterli ve gerekli müdahaleyi yapamadıklarını düşünmüş, ulus inşası modeli ile ilgili ciddi bir yanlışlık olduğundan bahsederek aslında kimsenin ulus inşasının nasıl gerçekleştiğini bilmediğini savunmuştur (Payne, 2006: 607). Bununla birlikte Payne, askeri işgal ile demokrasi getirmenin uygun olmadığı görüşünü savunarak, dayarılan bir teörinin olmayışı bir metodolojinin belirlenmemesi ve bunun nasıl yapılacağını kimsenin bilmemesi nedenlerinden dolayı sonuçların başarısız olduğunu savunmuştur. Sonuçların genellikle hep başarısız olduğunu belirterek, başarılı olanların da ulus inşacıların yapabileceği her şeyi yapmaları durumunda dahi, ancak tarihi evrim ve siyasi kültürle gerçekleştiği yorumunu yapmıştır (Payne, 2006: 609).

Japonya ve Batı Almanya'da gerçekleştirilen süreçler Michael Smith ve Rebecca Shrimpton tarafından, savunma politikasının bir parçası olarak görülmüş ve çok realist eylemler oldukları söylenmiştir. Ulus inşasının çatışmanın önlenmesi için bir yöntem ve bir müdahale için sebep olmaktan ziyade bir üretim olduğunu iddia etmişler ve Batı Almanya ile Japonya'da gerçekleştirilenlerin komünizmi çevreleme stratejisinin bir aracı olduğunu savunmuşlardır. Güney Kore örneği de bu şekilde değerlendirilerek Soğuk Savaş stratejisi olarak düşünülmüştür (Smith ve Shrimpton, 2011: 108). Bütün inşa faaliyetlerinin kendine has bir dinamiği olduğu görüşünü savunan Paul Miller de Japonya ve Batı Almanya örneklerini ulusal güvenlik amaçları arasında görmüştür (Miller, 2011: 73). Afganistan ve Irak örnekleri ise temel ilkesinin savaş olmasından yola çıkılarak, kural dışı durumdan ziyade istisna olarak nitelendirilmesi gereken örnekler olarak

düşünülmüştür. Ulus inşasının ekonomik yardıma dayanması ve egemen devletle yapılacak olan karşılıklı anlaşmalarla sürecin ilerletilmesi gerektiğini savunan Smith ve Shrimpton, Avustralya'nın gerçekleştirdiği bölgesel müdahalelerin diğerlerinden daha başarılı olduğundan bahsederek başarının sebebini de yukarda değinilen sebeplere dayandırmışlardır (Smith ve Shrimpton, 2011: 109-113). Soğuk Savaş sonrasında artan bir seyir izleyen ulus inşaları konusunda Okan Çelik bu dönemdeki inşa çalışmalarının Marksizm ile açıklandığını belirterek ABD'nin ekonomik çıkarına uygun olan yerlerde müdahale gerçekleştirdiğine değinmiştir (Çelik, 2).

BÖLÜM III

3. TARİHSEL ARKA PLAN

3.1. IRAK'IN TARİHİ

Mezopotamya olarak bilinen ve en eski yerleşim yerlerinden biri olan bölgenin önemli merkezlerinden biri olan Irak birçok kez farklı devletlere ev sahipliği yapmıştır. Sümer, Akad, Babür ve Asurluların elinde bulunan bölge sonrasında Grek, Roma, Bizans ve Sasasinelerin medeniyetlerine de kucak açmıştır. 637 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen Irak uzun süre Müslümanların hakimiyetinde kalmış, Emeviler ve Abbasiler döneminde ülke en parlak zamanlarını yaşamıştır. Ülkenin farklı mezhep ve grupların mücadele alanı olması Hz. Ali ile Emeviler arasındaki Sıffin Savaşı'na dayandırılmaktadır. Bu tarihten sonra bölgedeki çatışmalar bitmemiştir (Yeşilbursa, 2009: 1316).

3.1.1. Osmanlı Sonrası İngiliz Yönetimi

Uzun yıllar boyunca Osmanlı hakimiyetinde bulunan Ortadoğu, I. Dünya Savaşı sonrası Batı egemenliğine girmiş, bu durum 1920 yılında toplanan San Remo Konferansı'nda resmi olarak kabul edilmiştir. Irak'ın İngiliz yönetiminde olmasının kararı ise 1916 yılında İngiltere ve Fransa'nın aralarında yaptıkları Skyes-Picot Anlaşması'na dayanmaktadır. Bölgenin yapısı, etnik ve mezhepsel yapılar göz ardı edilerek oluşturulan hatlar ve sınırlar sonucunda oluşturulan devletlerden Irak, Ürdün, Filistin İngiliz bölgesi; Suriye, Lübnan ise Fransız bölgesi olarak kabul edilmiştir (Yeşilbursa, 2009: 1319). Irak da 1918'de Osmanlı'nın çekilmesinin ardından Basra, Bağdat ve Musul'u birleştirerek Irak Devleti adıyla İngiliz manda yönetimine alınmıştır. İngilizler, hem İslam ülkelerine etki etmek hem de Osmanlı sonrasındaki halife boşluğunu doldurmak amacıyla Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı kral olarak tahta çıkarmışlardır. Ülkede İngilizlere karşı çıkan isyanlar da İngilizleri böyle bir karar almaya yönlendirmiştir (Yeşilbursa, 2009: 1319). 1932 yılına kadar İngiltere himayesinde kalan Irak, 1922'de ve 1930'da iki önemli anlaşmaya imza atmıştır. 1922'de Irak'a içişlerinde özerklik verilirken dış politikada ve savunmada İngiltere'ye olan bağlılık devam ettirilmiştir. 1930 yılında ise Irak'ın iki yıl içinde bağımsız olacağı taahhüt edilmiş, fakat İngiltere'nin askeri ayrıcalığı sürdürülmüştür (Arı, 2014: 451). Anlaşmada bir savaş durumu söz konusu olduğunda İngiltere'nin Irak'a yardım edeceği de öngörülmüştür. Bununla birlikte Irak askerlerinin İngiltere'de eğitim alması planlanmış, ordunun silahlarının İngiltere'den temin edilmesi öngörülmüş ve bununla silahlı kuvvelerin İngiliz denetiminde olması amaçlanmıştır. Anlaşmanın sağladığı bir hak da İngiltere'nin Irak'ta iki adet hava üssü bulundurmak olmuştur (Yılmaz

Şahin, 2011: 22). Böylelikle Irak 1932’de Milletler Cemiyeti’ne de üye olmuştur. İngiltere’nin Irak konusunda ısrarcı olması ve buradaki çıkarının ve varlığının sebebini oluşturan en önemli unsur petrol kaynaklarının denetimi konusunda yaşanan rekabettir. Petrol imtiyazı sağlamak ve petrol paralarından pay almak için Irak Petroleum Company ile 1925’te yetmiş beş yıl süreli bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmada, Irak’ın şirkete ortak olmayacağı fakat petrolün tonu başına bir miktar para alması kararlaştırılmıştır (Cleveland, 2008: 233).

Bağımsızlığın ardından Kral Faysal’ın ölmesinin üzerine yerine geçen oğlu Gazi’nin liderlik özelliklerinden yoksun olması milliyetçi subaylar topluluğunun yönetimi ele geçirmesine sebep olmuştur. Bu süreçten sonra sürekli karışıklıkların yaşandığı ülkede uzun yıllar Nuri Said ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur (Kahraman, 2008: 8). Ülke yönetimi konusunda darbeler yoğun ve etkin olmakla birlikte İngiliz yanlıları ile Alman yanlıları arasında mücadeleler söz konusu olmuştur (Yeşilbursa, 2009: 1324). İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere’yi destekleyen Nuri Said, subaylar tarafından eleştirilmiştir. Bu durum karşısında Said 1940’ta başbakanlıktan istifa etmiştir. Dört Albaylar olarak bilinen subaylar grubu öne çıkarak ülkenin İngiltere etkisinden kurtulması için çalışmışlardır. Bu minvalde 1941’de yaptıkları bir darbe ile Raşid Ali Geylani’yi başbakanlığa getirmişlerdir (Cleveland, 2008: 238).

Irak ordusunun 1941’de İngiliz üssünü kuşatması ile İngiltere ile Irak arasında savaş patlak vermiş, sonunda Raşid Ali hükümeti kaybetmiştir. İsyanın bastırılmasının ardından Raşid Ali ülkeyi terk etmiş ve İngiltere’nin çıkarlarını sürdürdüğü ve Irak’ın tam bağımsız olmadığı görülmüştür. Bu şekilde ülke yönetimi 1958’e dek devam etmiştir (Arı, 2014: 455).

3.1.2. 1958 Darbesi ve Baas Partisi

1958’de General Kasım önderliğinde gerçekleştirilen darbe sonucu Kral II. Faysal, Prens Abdullah ve Nuri Said öldürülmüştür. Ardından ülkedeki Batı etkinliği yerini doğuya bırakırken bir yandan da Nasır ve Baas etkisi görülmüştür (Arı, 2014: 456). 1963 yılında General Kasım’a karşı Baasçılar tarafından yapılan darbe sonucu General Kasım idam edilmiştir (Kahraman, 2008: 9). Bu darbe ile Irak Mısır ve Suriye gibi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) denetimine girmiş, diğer yandan da İngiltere ile olan 37 yıllık bağı da kopmuştur. Irak ve SSCB arasında 28 Şubat 1962’de yapılan anlaşma ile Irak, askeri ve ekonomik yardımlar almaya başlamıştır. Baas etkisinin de

artmaya başladığı ülke 1959 yılında Bağdat Pakti'ndan ayrılmıştır (Yeşilbursa, 2009: 1325-1326).

Arap Milliyetçiliğinin politik uzantısını 1943 yılında Salahattin Bitar ile Mişel Eflak tarafından kurulan Baas Partisi oluşturmuştur. Yeniden başlangıç, diriliş anlamına gelen Baas'ın ortaya çıkışı 1953'de "Arap Sosyalist Partisi" ile "Arap Diriliş Partisi"nin birleşimiyle gerçekleşmiştir. Baas Partisi Suriye ve Irak'ta etkili olmuştur. Genel olarak Baas ideolojisi bütün Arap devletlerinin tek bir Arap devleti altında birleşmesi amacını taşımaktadır (Alirzayev: parag. 11).

İsminde de içerdiği gibi Baas sosyalist bir partidir. Parti tüzüğünün genel prensiplerinde sosyalizm; Arap milletinin gelişmesinde, toplumsal refahın ve kalkınmanın gerçekleşmesinde ideal toplumsal düzen sağlayıcı olarak ifade edilmiştir (Atay, 2000: 138).

Baas Suriye'de 1963 yılında iktidara gelmiş ve Hafız Esad liderliğinde Suriye'nin iç ve dış politikasını şekillendirmiştir. Irak'ta Baas'ın kuruluşu ise Suriye'den Irak'a gelen Feyiz İsmail, Vasfi el-Ganim ve Süleyman el-Eysa'nın etkisiyle 1949 yılında gerçekleşmiştir. 1968 yılında General Ahmed Hasan el-Bekir öncülüğünde meydana gelen darbe, Irak'ta Baas ile yeni bir dönemi başlatmıştır (Cesur, 2018: parag. 7). Baas'ın Irak'ta etkin olmasında Filistinli mülteciler ile Suriye ve Lübnan'da eğitim gören öğrencilerin de büyük rolü olmuştur (Yılmaz Şahin, 2011: 158). Bu dönemde siyasi, ekonomik, sosyal reformlar yapılmış, Irak Petrol Şirketi'nin millileştirilmesi de ekonomik geliri artırmıştır. Darbede etkin rol oynayan Saddam Hüseyin ise parti içerisindeki çalışmaları ve partinin akrabalıkla yürütülen yapısı sonucu öne çıkmış ve sonraki yıllarda liderliğe yükselmiştir (Cesur, 2018: parag. 7).

Baas ile Irak'ta zaman geçtikçe bir diktatörlük rejimi oluşmuştur. Ülkedeki bütün faaliyetler parti tarafından yürütülmüş, sosyal hayat dahil olmak üzere her alanda partinin etkisi görülmüştür. 1979 yılında el Bekr'in çekilmesiyle Saddam Hüseyin devlet başkanı, başbakan, silahlı kuvvetler başkomutanı olarak tek kişi diktatörlüğü yoluna girmiştir (Arı, 2014: 461). Ülke Baas tarafından uzun yıllar baskıcı bir politika ile yönetilmiş, bu durum halkın yönetime karşı nefret duymasına neden olmuştur (Kahraman, 2008: 23). Baas birbirine yakın kişilerin bir arada olduğu bir yapı olmuş dolayısıyla Saddam da etrafına kendi çevresinden kişiler toplamıştır. Partinin çoğunluğunu Saddam gibi Tikritliler

oluşturmuştur. Bu durum da ülkenin etnik yapıları arasındaki farklılığa etki etmiştir (Arı, 2014: 460).

Irak'ın siyasi yapısı ülkenin anayasa oluşumunu da etkilemiş darbelerle birlikte yeni anayasalar ortaya çıkmıştır. Irak Devleti'nin kurulmasının ardından ilk olarak 1925 yılında İngiliz-Irak Anlaşması'na dayanan bir anayasa oluşturulmuştur. Dolayısıyla anayasanın şekillenmesi tamamen İngiliz kontrolünde gerçekleşmiştir. 125 maddelik bu ilk anayasada Irak'ın egemen ve özgür bir ülke olduğundan söz edilerek yönetim sisteminin meşruti krallık olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte parlamenter bir devlet olduğundan da bahsedilmiştir. Buna göre; yürütme Bakanlar Kurulu tarafından, yasama millet meclisi ve ayan meclisinden oluşan parlamento tarafından gerçekleştirilecekti (Hakkı, 2007: 5-9).

1958 yılında meydana gelen askeri darbe ile yönetimle birlikte anayasa da değişmiş, önceki iptal edilerek Cumhuriyet rejimini esas alan yeni bir anayasa ortaya çıkmıştır. Geçici nitelikteki 30 maddeden oluşan anayasada bir yenilik olarak Kürtlerin ve Arapların, vatan konusunda ortak oldukları ve milli hakları bulunduğu belirtilmiştir. Yönetim konusunda bir başkan ve iki yardımcından oluşan bir Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin yürütmesine karar verilmiştir (Hakkı, 2007: 11-13).

Baas partisi önderliğinde gerçekleştirilen darbe sonrası da 17 Temmuz 1968 tarihinde yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Bu anayasanın farkı da otorite yönetimini bir partinin yürütmesi olmuştur. Cumhurbaşkanına geniş yetkilerin verildiği bu anayasada Cumhurbaşkanı hem devlet başkanı hem de Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olarak kabul edilmiştir (Hakkı, 2007: 13-14).

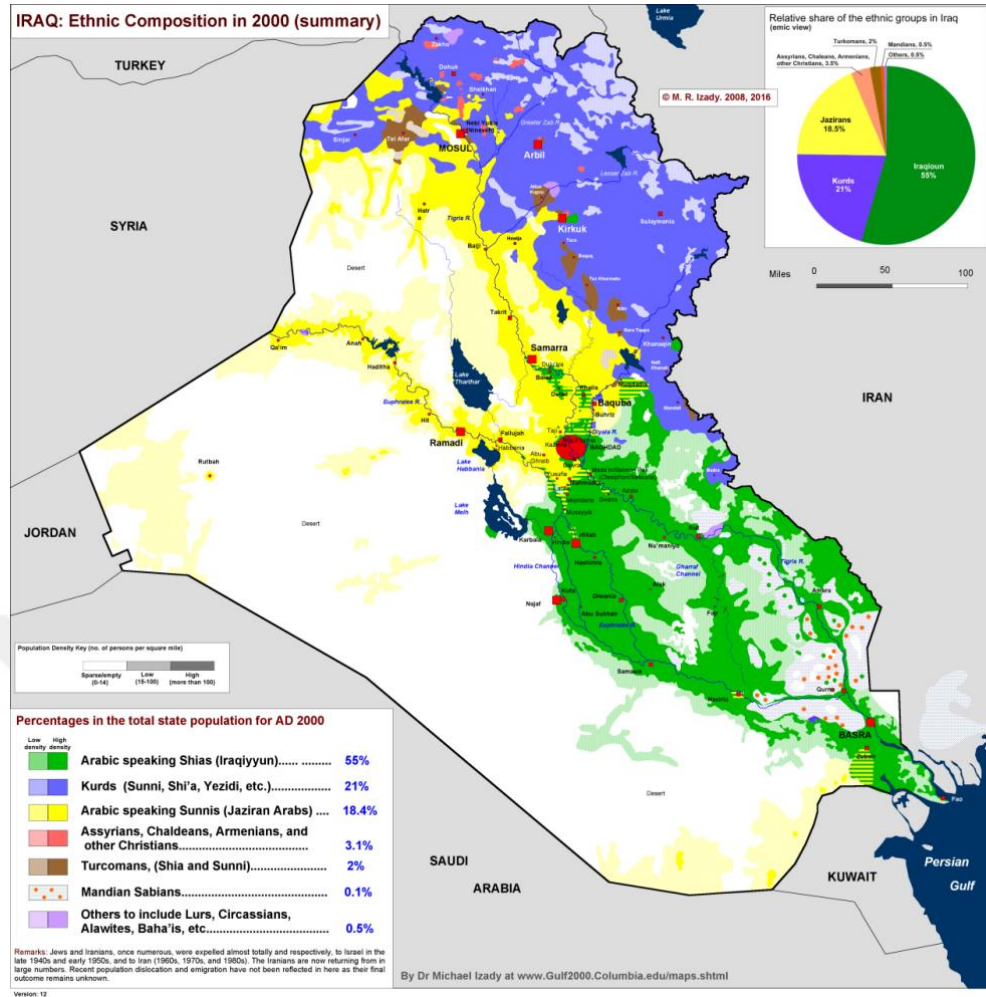
Ülkenin anayasa tarihinde oluşturulan anayasaların hiç birinde uzman bir ekibin rolü görülmemektir. Bu durum ilk kez 70 maddeden oluşan 1970 anayasası ile gerçekleşmiş ve ilk kez alanında yetkin kişilerce anayasa hazırlanmıştır. ABD işgalinin ardından oluşturulan geçici anayasa sonrasında 2007 yılında Yeni Irak Anayasası'na kadar ülkede anayasal olarak bir düzen sağlanmamıştır. İşgal sonrası anayasaları da tam olarak istikrar sağlamamıştır. İçerdiği maddeler ülkenin bütünlüğüne etki edecek, ayrışmacı niteliğe sahip maddelerdir. İşgal altındaki bir ülkede özgür bir iradenin var olmayacağı yorumu yapılarak anayasanın da meşruluğunun bulunmadığı savunulmuştur (Hakkı, 2007: 88).

3.1.3. Irak'ın Etnik ve Mezhepsel Yapısı

Irak sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı bakımından Ortadoğu'yu temsil etmesiyle anılan bir ülke olagelmıştır. Bu tanımlamadaki önemli bir etken de ülkenin sahip olduğu karmaşık etnik yapıdır. Dil ve din bakımından farklılıklara sahip olan etnik gruplar arasında zaman zaman çatışmalar ve ayrışmalar da yaşanmıştır. Bu gruplardan en önemlilerini Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler, Yezidiler oluşturmaktadır (Erkmen, 2010: 110).

Ülke nüfusu konusunda tam ve kesin bir sonuca ulaşılammakla birlikte nüfusun yaklaşık % 75'ini Araplar oluştururken, % 15-% 20'si Kürtlerden, % 5'i de Türkmenler ve Yezidiler gibi diğer farklı azınlık gruplardan meydana gelmektedir (The CIA World Factbook, 2018-2019). Yine % 96'sı Müslüman olan nüfusun % 65'ini Şiiler, % 30-35 civarını Sünniler, yaklaşık % 4'lük kısmını Hristiyanlar oluşturmaktadır (Duman, 2007: 11). Sünnilerin çoğu Irak'ın orta ve kuzeybatısında yaşamaktadır. Kürtler çoğunlukla Erbil, Duhok, Süleymaniye'de bulunurken, Türkmenler Erbil, Kerkük, Musul vilayetlerinde; ülkenin kuzeyinde yaşamaktadırlar. Hristiyan nüfusun çoğu ise Bağdat, Musul, Erbil, Kerkük ve Basra civarında bulunmaktadır (Güner, 2001: 47).

Ülkedeki etnik yapı iç ve dış siyaseti büyük oranda etkilemektedir. İşgalin gerçekleştiği 2003 yılına kadar Sünni azınlığın yönetimde etkin olduğu Irak'ta, Şiiler bu dönemde ülke siyasi sisteminin dışında kalmış ve yönetimde söz sahibi olamamışlardır (Korkmaz, 2016: 3). Bu durum Şiileri ayrılıkçı bir tutum sergilemeye yöneltmemesine rağmen, ilerleyen yıllarda Şiilere karşı aşırı baskılar uygulanmıştır (Köse, 2015: 59). Yapılan uygulamalar karşısında Şiilerin izlediği tutumlar Irak siyasetine etki etmiştir. Şiiler, Baas döneminde artan şiddet ve baskılara karşı İran'ın da desteğini alarak eylemler gerçekleştirmişlerdir. Şiilerin bu yapılanması İran-Irak Savaşı sırasında da etkisini göstermiş, Şiiler İran'ın yararına olacak eylemlerde bulunmuşlardır. Gittikçe yükselen Şiiler 2003 yılında gerçekleşen işgalden sonra siyasette daha etkin olarak adlarından söz ettirmişlerdir (Köse, 2015: 64). Saddam Hüseyin ve Baas dönemlerinde İran'ın da etkisiyle Şiiler ötelenmiş, yönetimin önemli kademelerinde Sünniler tercih edilmiştir. Yine bu dönemde yönetimin Kürtler ve Türkmenler ile de ilişkileri olumlu seyretmemiş, Kürtlerle çatışmalar yaşanırken Türkmenlere karşı da asimilasyon politikası izlenmiştir (Dmeral, 2018: 74-77).

Harita 3.1: Irak Etnik Haritası(<http://www.stratejikortak.com/2016/08/irak-etnik-haritasi.html> Erişim: 11.12.2018)

Serhat Erkmen de etnik yapının siyasete etkisini, Yezidilerin Musul'da çoğunlukta olması sebebiyle seçimlerde desteği önemsenen bir grup olmasıyla örneklemiştir. Seçimlerde Araplar ve Kürtler Yezidilerin desteğini almak için uğraş göstermişlerdir (Erkmen, 2010: 111). Ülkede çoğunluğu oluşturan grup Şii Araplar olmasına rağmen ekonomik ve siyasi alanda genellikle Sünni Arapların baskın olduğu görülmektedir (Boorstin, 2003: 23).

Ülkedeki etnik ve mezhepsel gruplar değerlendirildiğinde işgal sırasında, sonrasında ve yeniden yapılandırılma sürecinde farklı şekillerde rol oynadıkları görülmüştür.

3.1.4. Şii-Sünni Çatışması

Irak siyasetinde, toplumsal yapısında hayatın her alanında etkili bir unsur olarak Şii-Sünni çatışması ortaya çıkmaktadır. Şii inanca göre ilk halife Hz. Ali'dir. Hz. Ali'den sonra halife olan Hasan b. Ali, kendisine karşı savaş açan Muaviye ile yazılı bir anlaşma

yaparak halifeliği kendisine devretmiştir. Şiiler açısından büyük öneme sahip bir olay da Kerbela’da Hz. Hüseyin’in şehit edilmesidir. Bu olaydan sonra Şii-Sünni çatışması devlet politikalarında da yer almaya başlamıştır (Dmeral, 2018: 20-26). Şiilerde imamlığın Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın soyundan gelenlere ait olduğu inancı esastır. Bir mezhep olarak Şiiliğin ortaya çıkması ve kurumsallaşması Emevilerin sonlarına doğru Emevilere karşı hareketlenme ile başlamış, sonrasında Abbasi muhalefesinde merkezi hale gelmiştir. Fatımi Devleti’nin kurulması Şiilerin ilk siyasi başarısı olarak kabul edilmiştir (Hakyemez, 90).

Şiiliği önemli derecede etkileyen bir devlet de Safeviler olmuştur. Safeviler bir Şii yayılcılığı başlatarak şu anki İran’ın oluşmasında büyük etki yaratmışlardır. Diğer yandan Emevilerin Sünnilik anlayışı ile Safevilerin Şiilik anlayışının modern dönemdeki Şii-Sünni çatışmasının ilk boyutunu oluşturduğu yorumları yapılmaktadır (Dmeral, 2018: 27).

Sünni kelimesinin tanımı ise ehl-i sünnet düşüncesinde olmak şeklinde yapılmıştır. Sünnete ve sahabilerin izlediği yola inanmak olarak ifade edilen Sünniliğin öncüsü olarak Ebu Hanife kabul edilmiştir. Hilafet konusundaki görüş farklılığı Şii-Sünni çatışmasının doğuş aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir (Dmeral, 2018: 33). Abbasi halifesi Kadir dönemi (991-1031), Sünnilik açısından kazançların elde edildiği bir dönem olarak görülmüştür. Fatimilere karşı Gazneli Mahmut’a haber göndererek tedbir alınması gerektiğini söylemiş ve Şiilere karşı tedbirler alınmıştır. Gaznelilerden sonra Sünniliğin Selçuklu Devleti’nde öne çıktığı görülmektedir. Devam eden yıllarda Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında da mücadelelerin devam ettiği görülmüştür (Hakyemez, 93). Safevilerin Sünnileri zorla Şiileştirmeye yönelik faaliyetleri çatışmaya ve karşılıklı kayıplara neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarına doğru ortaya çıkan Batı etkinliği Şii ve Sünnilerin bir arada hareket etmelerini sağlamıştır. İşgalcilere karşı yapılan birlik çağrısına taraflar olumlu yanıt vermiş ve Irak’ta Şii ulema İngilizlere karşı Osmanlı Devleti’ne destek olmuşlardır (Hakyemez, 98).

Şii ve Sünni kesim açısından Irak’ın kimi şehirleri ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Bunlardan ilki olan Bağdat’ı önemli yapan unsurlar; Abbasiler zamanında buranın hilafetin merkezi olması ve her iki kesim için önemli olan şahısların kabirlerinin burada olmasıdır. Sünnilerin öncü kabul ettiği Ebu Hanife ile Şiilerim 12 imam inancındaki yedinci İmam sayılan Mûsâ el-Kâzım’ın ve dokuzuncu İmam olan Muhammed el-Cevvad’ın kabirleri Bağdat’ta bulunmaktadır. İkinci önemli şehir Hz. Hüseyin’in şehit edildiği Kerbela’dır.

Hız. Ali'nin türbesinin bulunduğu yer olan Necef de önemli şehirler arasındadır. 12 imamdandır ikisinin kabrinin bulunduğu şehir olan Es-Samarra da önemli olmasının yanında ilginç özelliği ile dikkat çekmektedir. Burada Sünniler yoğun olmakla birlikte Şii'lere ait kutsal yerler özenle korunarak günümüze getirilmiştir (Dmeral, 2018: 51-53).

Şii'ler ve Sünniler arasında Halifeler Dönemi'ne kadar götürülebilen böylesi bir mücadele ve ayrışma 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ile farklı bir boyuta gelmiş ve çatışmalar artmıştır. Gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, ülkenin siyasi ve toplumsal yapısı üzerinde belirgin bir şekilde kendini göstermiş ve büyük güçlerin politika oluşturmada önemli bir faktör olarak rol oynamıştır. İşgal sonrasında ABD yönetiminin Sünnilerden yoğun şekilde muhalefeti neticesinde Şii'lere yönelmesi ve Irak siyasetçilerinin petrol açısından en zengin bölgeleri olan Basra ve Musul konusunda anlaşmazlık yaşamaları bu duruma örnek teşkil etmektedir (Dmeral, 2018: 97).

3.2. ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Ortadoğu bölgesinin sınırlarına dair çok sayıda tanım bulunmaktadır. Coğrafi bölge olmanın yanı sıra Ortadoğu, bir kültürün ve yapının da ifadesi olarak görülmektedir (Dursun, 2010: 1231). Yapılan çok sayıda tanımın yanı sıra genel olarak Ortadoğu olarak adlandırılan bölge Tayyar Arı'nın tanımladığı üzeredir (Arı, 2014: 20). Buna göre bölge; dar kapsamda ele alındığında batıda Mısır, Kuzeyde Türkiye ve İran, doğuda Umman Körfezi ve güneyde Aden Körfezi ile Yemen'in kapsadığı alandan meydana gelmektedir. Diğer bir tanım da Selim Kurt tarafından yapılmıştır (Kurt, 2014: 169). Buna göre Ortadoğu; Türkiye, İran ve Afganistan'dan oluşan Türk-İran havzası, Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman, Katar, Yemen'i kapsayan Arap Yarımadası, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye'nin kapsadığı "Bereketli Hilal" adı verilen alan ve Afrika kıtasındaki Mısır'dan meydana gelmektedir. Bölgenin adı büyük ölçüde bölge dışı güçler tarafından siyasi bir şekilde tanımlanmıştır. Batılı ülkeler tarafından Çin ve Hindistan'ın Uzakdoğu olarak kabul edilmesi, Osmanlı hakimiyetindeki bölgeye de Yakın doğu denilmesinden dolayı arada kalan bu bölge de Ortadoğu olarak adlandırılmıştır (Kepsutlu, 2016: 31).

İnsanlık tarihinin başladığı yer olarak kabul edilmesinin yanı sıra, dini, siyasi, ekonomik birçok nedenden dolayı bölge her dönem dikkat çeken ve gözlerin üzerinde olduğu bir alan olma niteliği taşımaktadır. Diğer yandan enerji konusundaki zenginliği de bölgenin dikkat çekmesindeki en önemli sebeplerdendir. Ucuz, bol ve uzun ömürlü enerji kaynağına sahip olması dünya ekonomisi bakımından büyük önem arz ettiğinden, buranın

egemenliğinin elde bulundurulması dünya hegemonyasını ele geçirmek olarak görülmekte ve bütün bakışların bölge üzerinde olmasına sebep olmaktadır (Arı, 2014: 20). Dünya genelinde değişimlerin yaşanmasına neden olan sanayileşme sonrasında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler kapsamında ekonomik ve askeri olarak güçlenen devletlerin ham madde ve pazar arayışına girmesi de onları Ortadoğu'ya çeken bir başka neden olmuştur (Kepsutlu, 2016: 32).

Uzun zaman Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde olan bölge I. Dünya Savaşı sonrası batı egemenliğine girmiş, bölge ülkeleri üzerinde manda yönetimleri oluşturulmuştur. Esas sınırlar da savaş sonrasında İngiltere ve Fransa tarafından belirlenmiştir. II. Dünya Savaşı, 1956 Süveyş Krizi (1956'da Cemal Abdul Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklaması üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a operasyon düzenlemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Kissinger, 2016: 502-530; Fırat ve Kürkcüoğlu 1919-1980: 627-628), manda yönetimlerinde meydana gelen isyanlar gibi nedenler Fransa ve İngiltere'yi yıpratmış ve bölgeden uzaklaştırmıştır. ABD'yi de bölgede büyük güç haline getiren gelişme Süveyş Krizi olarak kabul edilmiştir. Askeri anlamda ise esas II. Dünya Savaşı sonrasında bir etkinlik söz konusu olmuştur (Erol, parag.6).

Ateşin hiç sönmediği bir bölge olan Ortadoğu her dönem egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda birincil derecede önem verdikleri bir alan olagelmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın iki ideolojik kutup arasında bölünmesi, bu küresel güçler nezdinde bölgenin önemini iyice artırmış ve stratejik bir boyuta getirmiştir. ABD'nin de bölge üzerine bir politika geliştirmesi bu yıllara rastlamaktadır. ABD'nin bölgeye artan ilgisinin nedenlerini; II. Dünya Savaşı'ndan İngiltere ve Fransa'nın yorgun çıkması ve zayıflamaları nedeniyle bölgede bir güç boşluğunun oluşması, SSCB'nin bölgede etkinliğini artırmaya başlaması oluşturmaktadır (Kurt, 2014: 168). Diğer yandan Ortadoğu'nun dünya petrol rezervlerinin % 60'ını ve doğal gaz rezervlerinin % 35'ini barındırması da ülkelerin burada hegemonya yarışına girmesine sebep olmuştur (Kurt, 2014: 170). Ayrıca Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) üyesi 14 ülke (Katar'ın 03.12.2018 tarihinde OPEC' ten ayrılma kararını açıklamasıyla sayı 1 Ocak 2019 itibarı ile 13'e düşmüştür. Katar'ın OPEC'ten Ayrılma Kararı, 4 Aralık 2018, <https://www.bbc.com>turkce>, Erişim: 13.12.2018) dünyada kanıtlanmış toplam 1.492.16 milyar varil ham petrol rezervinin % 81,5'ine sahip bulunmaktadır (Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC), 2017: parag. 9). ABD'nin bölgedeki petrol zenginliğini fark etmesi sonucu bölge ülkeleriyle yaptığı anlaşmalar buradaki ilk varlık göstergesi olarak

yorumlanmıştır. Büyük petrol zenginlerinin gelirlerinin artmasını sağlayan petrol fiyatlarının belirlenmesi ve kontrolünün sağlanması ABD'nin çıkarları ve amaçları arasında gösterilmiştir. ABD petrol şirketlerinin ayrıcalıklar kazanmasını sağlayan, bölge ülkeleriyle yapılan Kızıl Hat Anlaşmaları petrol konusundaki önemli adımlar arasında sayılmıştır. ABD ile Fransa arasındaki Kızıl Hat Anlaşması'nın iptal edilmesiyle petrol piyasalarında rekabet artmıştır (Kepsutlu, 2016: 126-129).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kazanan sıfatıyla ABD, Avrupa'yı kurtaran olarak siyasi bir üstünlük sağlamıştır. II. Dünya Savaşı da dönüm noktası olarak görülmüş, bu dönemde, Avrupa'nın yaşadığı yıkım sonrasında, Avrupalı ülkeler artık örnek alınan ülkeler sıfatını kaybetmiş ve kıtayı ikinci kez kurtaran olarak ABD, bir kez daha öne çıkmıştır. Savaş sonrasında Avrupa'dan geriye, ABD'ye borçlanan İngiltere, işgal edilen ve ABD tarafından yeniden inşa edilen Almanya ve kurtarılan Fransa kalırken diğer yandan da ABD'nin hegemonyası başlamıştır (Okur, 2012: 263).

Ferhat Pirinççi, ABD'nin Ortadoğu politikasına yön veren iki temelden bahsetmektedir. Bunlar; petrolün güvenliğini sağlayabilmek ve denetlemek için bölgede müttefikler oluşturmak ve bu çıkarla ilişkili şekilde İsrail'i güvenli kılmaktır (Pirinççi, 2004: 483). Petrol güvenliğinin yanı sıra yıllar içerisinde petrol konusunda yaşanan gelişmeler ABD'nin politikasını etkilemiş ve şekillendirmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile Arap devletlerinin uyguladığı petrol ambargosu uluslararası alanda petrolün silah olarak kullanılabileceğini gösteren bir gelişme olmuştur. Bunun üzerine ABD enerji politikalarına yeni yaklaşımlar ve yöntemler eklemiştir. Bunlardan biri de Carter döneminde izlenen koruma politikasıdır. Ayrıca alınan bir tedbir de Stratejik Petrol Rezervleri Ajansı'nın (SPR) kurulması olmuştur (Kepsutlu, 2012: 131).

ABD İsrail gibi kendisiyle yakın olan, çıkarlarının uyumlu olduğu devletlerin güvenliği konusunda titiz davranmaktadır. ABD'nin Ortadoğu konusundaki politik çıkarlarında sözü edilen etkenin önemli bir rolü bulunmaktadır (Taşkın, 2010: 8). İsrail özellikle 1967 sonrasında ABD'den yoğun destek görmeye başlamıştır. Bu destek kapsamında ekonomik ve askeri yardımlar yapılırken, miktarlar zamanla artış göstermiş ve yardımlar geri ödemesiz şekilde gerçekleşmiştir. Aldığı güçlü destek ile İsrail bölgedeki en ileri teknolojiye sahip ülke olmuştur. Ayrıca İsrail'in güvenliği konusunda da 1978 yılındaki Camp David Anlaşması'nın gereği, ABD Mısır'a yaptığı 2.1 milyar dolarlık yardımla ilerde İsrail'e karşı tehdit oluşturmasını engellemeyi amaçlamıştır. Yapılan yardımların bir özelliği de diğer ülkelere yardımların nasıl harcanacağı konusunda getirilen

sınırlamaların İsrail’de geçerli olmamasıdır (Kepsutlu, 2016: 136). Ayrıca 1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı’nda da İsrail ABD’nin askeri ve diplomatik yardımıyla mağlup olmaktan kurtulmuştur. James Petras son elli yılda ABD’nin İsrail’e 100 milyar doları aşan askeri ve teknolojik yardımda bulunduğundan bahsetmiştir (Petras, 2016: 93). İsrail ABD için her zaman çok önemli ve stratejik bir müttefik olmuştur. İsrail’in güvenliğine fazlasıyla ehemmiyet verilmesinin bir nedenini de ABD’de bulunan Yahudi Lobisi oluşturmaktadır (Aydın, 2007: 24). İsrail lobisi ABD’deki lobiler arasında en organize ve etkili olan grup olarak öne çıkmakta bu nedenle de ABD dış politikasında dikkat edilen bir unsur olmaktadır. İsrail’in güvenliği ve yapılan yardımlar konusunda lobinin etkisi ABD’yi yönlendirmek şeklinde olmaktadır. Amerikan siyasetinde İsrail ile ilgili kararlarda en öne çıkan temsilci olarak Amerikan-İsrail Kamu İşleri Komitesi (The American-Israeli Public Affairs Committee-AIPAC) gelmektedir. Diğerlerine göre AIPAC yasama ve yürütme üzerinde büyük etkiye sahiptir (Kepsutlu, 2016: 137-138). Bununla birlikte büyük bir amacı da bulunmaktadır. Bu amaç; İsrail’in Kuzey Afrika’dan Basra Körfezi’ne kadar uzanan bir alandaki siyasi ve askeri üstünlüğünü korumaktır (Petras, 2016: 122).

Ayrıca Ortadoğu’yu ABD için önemli kılan bir unsur da güvenlik politikasıdır. İlerleyen başlıklarda ele alınacağı üzere 11 Eylül 2001’de gerçekleşen olay sonrasında güvenlik konusunu merkeze alan ABD için, Ortadoğu çok önemli bir alan olmuştur (Taşkın, 2010: 8).

II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu’da daha etkin bir konuma gelen ABD’nin, dış politik kültürü sonraki yıllara da sirayet etmiş ve oluşturulan politikalar bu kültür düzleminde meydana gelmiştir. 1800’lü yıllarda ABD’nin temel politikası olan izolasyon uygulaması Amerikan İstisnacılığı kültürünün bir yansıması olarak tezahür etmiştir. Mehmet Akif Okur, Thomas Hietela’nın, Amerikan İstisnacılığı ve izolasyon konularının Amerikalıların kendilerini Avrupalılardan farklı olarak nitelendirmelerinde etkili olduğunu söylediğinden bahsetmiştir. Bu konuda uygulanan Monroe Doktrini politikası da ABD’nin kendi bölgesinde etki edebilmesi için buraya Avrupalıların erişimini engellemeyi amaçlamaktadır (Okur, 2012: 158-159). II. Dünya Savaşı’na kadar ABD’nin temel dış politik söylemlerinden biri olan Monroe Doktrini’nde temel amaç, ülkenin fiziki sınırlarının güvenliğinin korunmasında sahip olunan jeopolitik konumun kullanılmasıdır (Özkan, 2011: 58). Amerikan istisnacılığının bir yansıması da Amerikalıların kendilerini istisna bir toplum olarak görmeleri ve ahlaki bir misyona sahip oldukları düşüncesidir.

Hook ve Spainer, Thomas Jefferson'un Amerikalıların seçilmiş insanlar olduğunu söylediğini belirtmişlerdir. Yine Jefferson'un, Reagan'ın bahsettiği; dünyada kötülük ve günahın olduğu düşüncesine katıldığından ve bunlara karşı koymanın Tanrı tarafından verilmiş bir görev olduğundan bahsetmesine değinmişlerdir (Hook ve Spainer, 2016: 14). Sonraki dönemlerde yayılma düşüncesi kapsamında ve ABD'nin çıkarı nedeniyle güç kullanabileceğinin gösterilmesinin amaçlandığı eylemler gerçekleştirilmiş ve bu eylemler emperyal yayılma olarak adlandırılmıştır (Okur, 2012: 166). Bu kapsamda gerçekleştirilen uygulamaları “emperyal eylem” adıyla kullanan M. Akif Okur, eylemin gerçekleştirilmesinde diğerlerinde üstün olma düşüncesi ile birlikte ırkçılık faktörünün de önemine dikkat çekmiştir. Amerikan dış politikasının günümüze uzanan alanlarından biri de, ırkçılık temelinde egemenlik alanı genişletilirken oluşan emperyal yapıdan etkilenmeyerek Amerikan saflığını koruma hedefidir (Okur, 2012: 163-164). ABD dış politikasında önemli bir kavram olarak görülen bir unsur da demokrasi teorisidir. Buna göre; insanlar rasyonel ve erdemlilerdir ve aralarındaki farklılıkların çözümünde müzakerelere başvururlar. Amerikalıların genel düşüncesini de, barışın insanların arasındaki uyumla sağlanabileceği ve ahlaki ve mantıksal olarak kötücül düşüncedeki liderlerin çatışmaya sebep olduğu görüşü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, demokratik olmayan devletler de savaş yanlısı ve kötü olarak düşünülerek, halkın liderleri üzerinde denetime sahip oldukları ve seçimle değişimin yaşandığı ülkelerin barışçıl ve demokratik olduğu görüşü savunulmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 10). II. Dünya Savaşı'na kadar Amerikan politik görüşte askeri güç kullanmak, dış politik başarısızlık olarak yorumlanırken bu dönemden sonra sorunların ortadan kaldırılması konusunda en kolay ve etkili çözüm yolu savaşlar olarak görülmüştür (Özkan, 2011: 69).

3.2.1. Soğuk Savaş Dönemi ABD Politikası

Soğuk Savaş olgusu ABD'nin dış politika yapılanmasında oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Dış politika kültürünün oluşması ve güçlü yapı imajı bu dönem ile ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sovyet Rusya'nın ideolojik yayılma politikası, ABD'de de bu yönde bir yapılanmaya sebep olmuş ve anti-komünist ideoloji ortaya çıkmıştır (Sümer, 2008:130). Ortadoğu'nun sahip olduğu stratejik önem de SSCB'nin yayılmacı bir politika izlemesinde etkili olmuş, bu dönem de ABD'de güvenlik politikasını bu yayılmacı politikayı önlemek üzerine şekillendirmiştir (Kurt, 2014: 175). Dönemin en önemli stratejisi olan çevreleme politikası da George F. Kennan'ın yazdığı “Sovyet Tutumunun Kaynakları” isimli makalesi ile gelişmiştir. Bu dönemde Amerikan sisteminin etkin olacağı bir düzenin

sağlanabilmesi için bir takım politikalar geliştirilmiştir. Askeri yapı konusunda bir inşaa sürecine girilmesi, Savunma Bakanlığı'nın yapılanmasının başlaması, askeri yardımlar, psikolojik savaş bu politikanın unsurlarını oluşturmuştur (Sümer, 2008: 130-131). Buna ek olarak ABD dış politikası kültüründe savunma durumunda olma düşüncesi bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği saldırgan ve yayılmacı olarak görülürken, ABD'nin uygar değerleri savunan taraf olarak görülmesi bu düşüncayı yansıtmaktadır (Sümer, 2008: 132).

James Gelvin, ABD'nin Soğuk Savaş süresi boyunca altı önemli amacı olduğundan ve politikalarını da bu yönde şekillendirdiğinden bahsetmiştir. Buna göre; ABD'nin bölgedeki ilk amacı; Sovyet Rusya'nın çevrelenmesi olmuştur. Rusya'nın bölgede yayılmasını ve bölge ülkeleri üzerindeki etkilerini önlemeye çalışmıştır. İkinci önemli amacı ekonomik ve stratejik nedenlerin ilk basamağını oluşturan petrole ulaşım konusudur. Bölgedeki çatışmalara barışçıl çözümler üretmek ve bölgesel güç dengesini sağlamak Amerikan politikasının üçüncü hedefi olmuştur. Politikanın diğer ayağını ekonomi oluşturmuş, ABD bölge ülkelerini ekonomik gelişmeler konusunda desteklemiştir. Soğuk Savaş süresince ABD İsrail'in korunmasına, ülkesel bütünlüğüne ve bağımsızlığına büyük önem vermiştir. Dolayısıyla İsrail'in güvenliğinin sağlanması bu politikanın beşinci önemli amacı olarak görülmüştür. Son olarak, ABD ve Avrupa'yı Asya'ya bağlayan bağların, bölgenin stratejik lokasyonlarının korunması hedeflenmiştir (Gelvin, 2011: 272-273). Bu dönemdeki ABD politikalarından biri de tarafsızlığa karşı çıkılmasıdır. Tarafsızlığın olumsuz bir anlam içerdiği ve tehlikeli olduğu düşünülmüştür (Sümer, 2008: 133).

SSCB'nin bölgeye ilgisi ve sayılan sebeplerin yanı sıra ABD'yi Ortadoğu'ya çeken en önemli sebep ABD çıkarı olmuştur. Batılı devletlerin petrol ve doğal gaz ihtiyaçlarının karşılandığı bölge olan Ortadoğu'da, bu kaynakların akışının kontrolünün sağlanması ABD için hayati değere sahip olmuştur (Taşkın, 2010: 6). ABD'nin çıkarları doğrultusunda bölgeye yönelik politikaları yukarıda da değinildiği gibi II. Dünya Savaşı sonrası ağırlık kazanmıştır. Bu politikaların başındaki adım ise Truman Doktrini olarak görülmektedir (Truman Doktrini ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, 2004: 218-221). Doktrinin temelini dönemin koşulları dolayısıyla oluşan Sovyet tehdidi oluşturmuştur. 1947 yılı ve sonrası ABD'nin başlıca politikası bu tehdidi ortadan kaldırmak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman tarafından gerçekleştirilen konuşma "Truman Doktrini" adını almıştır. Yunanistan'ın Sovyet etki alanına girmesi ve bunun Türkiye'ye de sirayet etmesinden endişelenen ABD bu doktrin ile Yunanistan ile Türkiye'ye askeri

yardım yapacağını açıklamıştır (Sander, 2013: 257-258). ABD'nin bu yardımının diğer sebeplerini de İngiltere'nin içinde bulunduğu kriz ve Ortadoğu'nun güvenliği oluşturmaktadır. Savaş sonrasında İngiltere Yunanistan'a yaptığı askeri ve ekonomik yardımı devam ettiremeyeceğini belirtmiş, Batı savunması adına bunu ABD'nin üstlenmesini istemiştir. Komünistlerin durdurulması adına Yunanistan'a ve Türkiye üzerinden Ortadoğu'yu denetime alması bakımından da Türkiye'ye destek verilerek tehlike kaldırılmak istenmiştir. Böylelikle İngiltere'nin gücünü kaybetmesiyle ABD Ortadoğu ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır (Erhan, 1919-1980: 529-531). Ayrıca bölgede rekabet halinde bulunan İngiltere ve Sovyet Rusya arasındaki mücadelenin taraflarından biri değişerek ABD-Sovyet Rusya arasında bir rekabete dönüşmüştür (Arı, 2004: 220). Truman yönetiminde yapılması gereken ilk şey, Sovyetlerle mücadele konusunda Batılı müttefiklerin yeniden güçlenmesini sağlamak olarak görülmüştür. Savaştan yorgun çıkan müttefiklerin kendi içindeki rekabet hali ve çekişmelerinin devam etmesi halinde Sovyetlere karşı birleşmiş bir kuvvet oluşturulamazdı. Bu amaçla siyasi sorunların çözülmesi ve bölge güvenliğinin sağlanması için bu ülkelerin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. İkinci amaç olarak da SSCB'nin Asya tarafı ve Çin'in çevrenmesi belirlenmiştir (Hook ve Spainer, 2016: 48).

Truman Doktrini'nin küresel değil sınırlı olması ve Sovyetler Birliği'nin gücünü yaydığını gösterdiği yerlerde uygulanması amaçlanmıştır. Diğer yandan doktrinle ilgili yapılan yorumda yardım yapılmasına karar verilen Türkiye ve Yunanistan'ın stratejik konumda olmasına rağmen demokratik olmadığına yer verilmiş, bu uygulamanın çevrelemeyi sağlayacağına değinilmiştir. Diğer yandan bu durumun Amerikan itibarını tehlikeye atacağı ve politikalara olan güvenin sarsılacağı yorumu yapılmıştır. Ayrıca sadece demokratik devletlerle yapılacak gruplaşmanın da çevrelemeyi mümkün kılmaması ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Böylesi bir durumda da demokrasinin güvenliğinin zayıflayacağı çelişkisi ortaya çıkmıştır. Aynı çelişkinin günümüz dünyasında teröre karşı yürütülen savaşta da geçerli olduğu savunulmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 45).

Truman yönetimi sırasında SSCB politikalarının yayılma amacı taşımadığını savunan dönemin Ticaret Bakanı Henry Wallace'ye göre ABD'nin atom bombasına sahip olması ve ekonomik gücü, SSCB tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki sorunu azaltacak unsurlardan birinin, SSCB'nin Doğu Avrupa üzerindeki etkisinin ABD tarafından kabul edilmesi olduğunu savunmuştur. ABD'nin uygulamaları askeri harcamaların yüksek olması ve atom bombası denemeleri SSCB'ye, ABD'nin savaş

hazırlığı içerisinde olduğunu düşündürmüştür (Özkan, 2011: 63). Dönemin dış politikasını eleştirenlerden biri de Soğuk Savaş terimini ilk kullanan kişi olarak disiplinde yer edinen Walter Lipmann olmuştur. Lipmann dönemin dış politika anlayışı içerisinde bir uygulama olarak geliştirilen çevreleme politikasını eleştirmiştir. O da Wallace gibi SSCB'nin Doğu Avrupa'daki etkisinin yok edilemez olduğunu düşünmüştür (Özkan, 2011: 63).

Truman döneminde yapılan askeri harcamalar 13 milyar dolara ulaşmış ve 1950 yılında Truman'a gönderilen Milli Güvenlik Kurulu raporunda bu miktarın 50 milyar dolara ulaşması gerektiği belirtilmiştir. Askeri harcamaların artırılma sebebi olarak da SSCB'nin dört yıl içinde ABD'yi yok edecek nükleer silahlara sahip olacağı savıdır. Bu dönemde meydana gelen Kore Savaşı, Truman için askeri harcamaların artırılması konusunda bir fırsat olarak görülmüştür (Özkan, 2011: 66).

Bu dönemde büyük bir tehdit olarak görülen Sovyet emperyalizmi ya da komünizm, ABD tarafından engellenmesi gereken, yayılan virüsler gibi görülmüş ve önüne geçilmediği takdirde domino etkisi ile ABD'ye ulaşacağı savunulmuştur. Oluşturulan politikalar da bu yönde şekillendirilerek topluma Sovyet yayılması korku niteliği ile empoze edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle uluslararası alanda çevreleme politikası güdülürken ulusal alanda da korku teması üzerinden bir politika uygulanmış ve Soğuk Savaş politikalarına karşı olanlar Sovyetçi olarak ifşa edilmiştir (Okur, 2012: 201). Uygulanan politikalarda korkunun yanı sıra sosyal mitlerin de kullanıldığını gösteren olgu "Amerikan Yüzyılı" olgusudur. ABD'nin mükemmel düzeyde eşsiz bir şekilde yükseleceği, ekonomik ve kültürel anlamda hegemon olacağı çağın yakın olduğu düşüncesini içeren bu tema Irak işgalinde etkin olan yeni muhafazakarlar tarafından kullanılmıştır (Okur, 2012: 202).

Soğuk Savaş yıllarında ABD-Sovyet Rusya rekabeti konusunda önem teşkil eden bir oluşum da 1955'de imzalanan Bağdat Paktı olmuştur. Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye ve Irak'ın anlaşmasıyla oluşan pakta, daha sonra İran, Pakistan ve İngiltere de katılmıştır. SSCB'yi çevreleme politikası izleyen ABD de pakta destek sağlamıştır. Türkiye ve Irak'ın pakt konusunda başı çekmesinin sebebi ise Adnan Menderes ile Nuri Said Paşa'nın Sovyet komünizmini tehdit olarak görmeleridir. İmzalanan ortak bildiri sonucu Ortadoğu'ya yönelik bir saldırı söz konusu olduğunda, istikrarın sağlanması adına saldırılara karşı işbirliği yapılacağına taahhüdünde bulunulmuştur (Yılmaz Şahin, 2011: 96). Pakt bölge ülkelerini bütünleştirmeyi amaçlamasına rağmen sonuçta durum bu şekilde

olmamış ve aksine ülkeler arasında ayrışmacılığa sebep olmuştur. Türel Yılmaz Şahin pakt sonucunda üç farklı grup meydana geldiğinden bahsetmiştir. Bunlar; pakta karşı olan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan; Batıya yakın olmalarına rağmen Mısır politikaları nedeniyle çekince duyan ve tarafsızlığı seçen Lübnan ve Ürdün; ve paktın kurucusu olan ve bölgede yalnızlaşan Irak (Yılmaz Şahin, 2011: 98-99).

Sovyet çekincesiyle oluşturulan paktın sonucunda bölgedeki Sovyet etkisi artmış ve paktın kendisi bu duruma sebep olmuştur. Çevreleme amacıyla gerçekleştirilen bu uygulama sonucunda pakta karşı olan ülkeler SSCB ile ilişkilerini ilerletmişlerdir (Yılmaz Şahin, 2011: 100).

ABD'nin Ortadoğu politikası konusunda dönüm noktası sayılacak bir unsur da Eisenhower Doktrini olmuştur. Bu doktrin ABD'nin bölge üzerindeki çıkarlarını ortaya koyması olarak yorumlanmıştır (Arı, 2004: 564). 5 Mart 1957'de ABD Senatosu tarafından izin verilen doktrine göre; Ortadoğu'nun komünizm tehdidine karşı ekonomik yardımın yanı sıra askeri olarak desteklenmesinin gerekliliği belirtilmiştir (Taşkın, 2010: 11).

Çağrı Erhan doktrinin aslında ne anlama geldiğini şu şekilde ifade etmiştir: *“Böylece Başkana, Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarına yardım edebilmek için, bu ülkelerle işbirliği yapmak ve ekonomik güçlerini artırmalarına yardımcı olmak yetkisi veriliyor, daha da önemlisi gerekli gördüğü takdirde Ortadoğu'ya bir ABD askeri müdahalesinin önü açılmış oluyordu.”* (Erhan, 1919-1980: 566).

Yılmaz Şahin doktrinin ABD dış politikası konusunda önemli iki gelişmeyi ifade ettiğinden bahsetmiştir. İlk olarak ABD bölge ile bağlarını genişletmiştir. Truman Doktrini ile aralanan kapı bu doktrin ile daha da açılmıştır. Zira Eisenhower Doktrini askeri nitelik içermesinin yanı sıra bütün bölgeyi kapsamıştır. İkinci olarak doktrin ile Fransa ve İngiltere'den doğan boşluk tamamen doldurulmuş ve Sovyetler Birliği'nin karşısına ABD kendisi çıkmıştır. Bölgede fiili olarak varlık gösteren ABD, Ortadoğu'da etkin olacağını göstermiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 118-19). Eisenhower ile birlikte Amerikan güvenlik politikasında da konvansiyonel silahlardan nükleer silahlara yapılan geçişle bir değişim yaşanmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 70).

Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'da onu destekleyen ülkeler olan Mısır ile Suriye doktrine karşı çıkarak tepki göstermişler ve bunun bölge ülkelerinin iç işlerine müdahale anlamına geldiğini savunmuşlardır. Ayrıca SSCB bu durumu ABD'nin emperyalist faaliyetleri için bir araç olarak nitelendirmiştir. Doktrine gösterilen tepkinin ardından

Amerikan Kongresi'nde kabul edileceğinin anlaşılması üzerine SSCB; ABD, İngiltere ve Fransa'ya altı ilkedan oluşan “Dörtlü Anlaşma” fikrini sunmuş fakat etkili olamamıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 120).

ABD'nin Ortadoğu algısında Sovyet yayılmacılığı büyük etkiye sahip olmuş, iki kutuplu düzen sonrasındaki dönemlerde de bölge bu güçlerin rekabet alanı olmuştur (Taşkın, 2010: 12).

Dönem içerisinde ABD'yi öne çıkaran ve Sovyet tehdidi sonucu oluşturulan bir politika uygulaması da Marshall Planı olmuştur. Hegemonik istikrar teorisinin yansıtılması bakımından önemli görülen bu plan ile hegemonun çıkarlarını diğerleri üzerinde nasıl hareket ettirdiği konusunda örnek teşkil ettiği yorumu yapılmıştır (Okur, 2012: 204). Bu plan ile Avrupa'nın Sovyetler Birliği'nin etkisinden korunması ve bölgenin kalkınması amaçlanmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 54). Ekonomik önlemlerin alınmasının ardından güvenlik alanında da tedbirler alınmasına karar verilmiş ve 1949 yılında İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nü (NATO) kurmuşlardır. NATO'nun Sovyet tehdidine ittifak oluşturarak kışkırtmalara karşı güçlü savunma sağlayacağı ve Batı Avrupa yönetimleri arasında ABD öncülüğündeki ittifak sayesinde çekişmelerin sona ereceği şeklinde iki önemli işlevi olduğundan bahsedilmiştir (Hook ve Spainer, 2016: 58). NATO karşısında Sovyetler Birliği ve müttefikleri de Varşova Paktı'nı kurmuşlardır.

Bu dönemde ABD'de Nixon'un başkan olmasıyla Ortadoğu ve SSCB politikasında değişiklik meydana gelmiştir. Bölgede meydana gelecek olan çatışmalara ABD'nin tek başına müdahalede bulunmayacağını belirttiği Nixon Doktrin'inde devletlerin kendi bölgelerindeki güvenlikten sorumlu olduklarının altı çizilmiştir. Benan Kepsutlu, ABD'nin bölge politikası konusunda dört önemli husus olduğundan bahsetmiştir. İlk olarak Körfez'de düzenin sağlanması İran ile Suudi Arabistan arasındaki işbirliğine bağlanmıştır. İkinci olarak ABD Körfez'de deniz gücü bulundurmaya devam edecektir. Üçüncü olarak, ABD'nin bölgedeki temsilcilerinin ve yardımların artırılması gerektiği belirtilmiştir. Son olarak, Körfez ülkelerinin desteklenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Kepsutlu, 2016: 142). Ayrıca başkan Nixon döneminde SSCB ile ABD kutupları arasında bir yumuşama dönemine girilmiş ve stratejik silahların sınırlandırılmasını içeren anlaşmalar yapılmıştır. Böylelikle tarafların stratejik silah sayılarının belirlenip raporlanmasıyla silahlanma yarışı öngörülür yapılmaya çalışılmış, taraflar arasında denklik

sağlanması amaçlanmış ve tarafların caydırıcı gücüne olan tehdit azaltılmak istenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda SALT I ve SALT II olarak adlandırılan anlaşmalarda anti balistik füzelerin sayısı azaltılmış, saldırı füze bataryalarının sayısı dondurulmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 111-113).

SSCB'nin 1979'da Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahale üzerine ABD politikası da yeni bir yöne evrilmiş ve Carter Doktrini şeklinde hayat bulmuştur. 1980'de Başkan Carter'in konuşması ABD'nin dış politika tavrını da ortaya koymuştur. Doktrine göre; Basra Körfezi'ne yapılacak olan herhangi bir saldırı ya da müdahale ABD'nin çıkarları ile ilişkilendirilmiş ve doktrinde böyle bir durumda askeri müdahalede dahil olmak kaydı ile gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir (Erol, parag.18). Sovyetler Birliği'nin bölgede güçlenmeye başlaması da ABD'yi endişelendirmiş ve sert politikalara yönlendirmiştir (Kepsutlu, 2016: 143). Bu sert politika Reagan döneminde de devam ettirilmiş ve şiddeti de artırılmıştır. Bu dönemde Hint Okyanusu'nda, Arap Denizi'nde ve Afrika Burnu'nda üsler elde eden ABD'nin bu politikalar ile SSCB'nin gücünü kırdığı yorumu yapılmıştır (Kepsutlu, 2016: 143). Reagan'ın dış politikası çevreleme politikasına yeniden dönüşü temsil ederken Sovyetler Birliği'nde yayılmanın gerekirse zorla engellenmesi ve çevrenmesi üzerinde durmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 137).

3.2.2. Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikası

Ortadoğu'da yaşanan birçok çatışma ve istikrarsızlık, ABD'nin Amerikan hegemonyası ve bölge üzerindeki etkinlik konusunda endişe yaşamasına neden olmuştur. Diğer yandan bölgede meydana gelenler ABD'yi petrol güvenliği konusunda endişelendirirken diğer bir korkusu Ortadoğu'da nükleer bir silahlanmanın yaşanmasıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD kendisine tehdit olarak gördüğü devletleri "haydut devletler" olarak adlandırmıştır. İran, Irak, Sudan, Suriye gibi devletler bu kategoriye alınmış ve kimi yaptırımlar uygulanmıştır (Bulut, 2011: 18). Haydut devletler kavramı ABD politikası kültürünün yeni doğrular ya da söylemler yaratmak olarak adlandırılan özelliğine örnek teşkil etmektedir. Bu kavramın ortaya çıkarılması ve kitle imha silahlarının dünya için birebir tehdit olarak gösterilmesi bu dış politika kültürünün bir özelliği ve unsuru olarak yorumlanmıştır (Sümer, 2008: 133).

Sovyetler Birliği iki kutuplu düzende ekonomik olarak zorluklar yaşamış, bu sürecin atlatılması amacıyla ortaya konan politikalar sonuç vermemiştir. Soğuk Savaş'ın 1991'de Sovyet Blok'unun dağılması ile sona ermesi, Uluslararası İlişkiler disiplininde tarihi bir basamak olmuştur. SSCB yönetimindeki devletlerin Batı Bloku'na yönelmesi

Doğu Bloku'nun dağılmasına sebep olmuş, SSCB bünyesindeki cumhuriyetler bağımsız olmaya başlamış ve SSCB 25 Aralık 1991'de resmen dağılmıştır (Taşkın, 2010: 14).

SSCB'nin dağılmasıyla var olan iki kutuplu düzen sona ererken, ABD tek başına dünya hegemonu olarak kabul edilmiştir. ABD'de Clinton yönetimi döneminde dış politikada temel hedefler, kitle imha silahlarını durdurmak, bölgede siyasi istikrarı sağlamak ve bununla birlikte ekonomik olarak da gelişmenin sağlanması, İran ve Irak'ın ABD'nin stratejik çıkarlarını tehdit etmesini önlemek, petrol akışının güvenliğini sağlamak olarak belirlenmiştir (Taşkın, 2010: 15).

İki kutuplu düzenin sona ermesinin ardından ABD için yapılması gereken iki seçeneğin olduğundan bahseden Kepsutlu bunların; ABD'nin Ortadoğu politikalarından vazgeçerek bölgeden uzaklaşması veya ABD'nin kendi çıkarlarına karşı tehdit oluşturan unsurların ortaya çıkmasına engel olacak uygulamalar ve politikalar izlenmesi olduğuna değinmiştir. Sonuç olarak ABD bölgede gerektiği zaman müdahale edebileceği bir rol üstlenmiştir (Kepsutlu, 2016: 63). Ayrıca yine bu dönem stratejisi için dört önemli model de ileri sürülmüştür. Bunlar; küresel liderliği bırakma, liberal enternasyonalizm mücadelesi, ekonomik ve askeri üstünlüğün devamını sağlamak için uğraşmak ve ülkenin büyük güç sıfatıyla dünya politikasına tecrübesini aktarmasının evrimi sayılan seçici katılım politikasıdır (Hook ve Spainer, 2016: 187). Yaklaşımlar değerlendirildiğinde ilk model için yeni tehditlerin ortaya çıkma ve kaos oluşturma ihtimali göz önünde bulundurularak soyutlanma politikasının uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. İkinci model konusunda ABD'nin demokrasiyi liberal ekonomiyi desteklemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü modelde stratejik olarak olası muhalif ve düşmanların kışkırtılması amacıyla dünya politikasında aktif bir güç olmak ve bu pozisyonu sürdürmek amaçlanmıştır. Son seçenekte ise uluslararası sorunların çözümünde orta bir yol izlenmesi yönünde bir anlayış söz konusu olmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 188-189).

ABD'nin SSCB sonrası dönemi yumuşak şekilde yönetmesi dış politika hedefi olarak görülmüştür. Bu nedenle Sovyet devletinin yeniden düzenlenmesinin barışçıl şekilde gerçekleşmesi sorumluluğu önemli görülmüştür (Hook ve Spainer, 2016: 158).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD politikalarını şekillendiren söylem "Büyük Tasarım" olarak adlandırılan harekettir. Buna göre; tüm ülkelerde parlamenter demokratik siyasi model hakim olmalıdır. Ayrıca serbest piyasa ekonomisi ön planda bulunmalıdır (Erol, parag. 22). Bu dönemde ABD'nin stratejisi çatışmanın önlenmesi,

barışın sağlanarak devamlılığına çalışılması olarak ifade edilmiştir. ABD'nin ağırlığını koymadığı ve etki etmediği hiçbir durumda sonuç alınamayacağı düşüncesinin, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlarda yaşanan çatışmalar ile kendini gösterdiği düşünülmüştür (Okur, 2012: 270). Demokratik devletlerin sorunlarını anlaşılarak çözdüğünü ve demokratik olmayanlar ile çatışmacı ilişkilere girebildiklerini öne süren Demokratik Barış Teorisi'ne göre de Kant demokratik olan devletlerin savaşmayacaklarını savunmuş ve ABD politikasında yer edinen bu görüş doğrultusunda yapılan müdahalelerde demokrasinin yaygınlaştırılması amacı vurgulanmıştır (Çelik, 23). Behlül Özkan bu dönemde ABD'nin kurduğu düzenin iktisadi ve siyasi olmak üzere iki sütundan oluştuğu üzerinde durmuştur. Buna göre; açık kapı politikasıyla şekillenen liberal uluslararası düzende serbest ticaret ve serbest pazar ilkeleri benimsenmiştir. Bununla birlikte siyasi yapıda da seçimle başa gelen ve giden yönetimler bulunmakta hukukun üstünlüğüne ve hak ve özgürlüklere dikkat edilmektedir (Özkan, 2019: 27).

Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte ABD için diğer devletler üzerinde denetim sağlayabileceği hegemonik bir sistem ortaya çıkmıştır. Okur'un *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk* kitabında yer verdiği üzere Wallerstein, hegemonu, büyük güçlerden birinin eşitler arasında birinci olacak güce sahip olması şeklinde tanımlamıştır. Sahip olunan gücün kapsamı değerlendirildiğinde ekonomiden siyasete, diplomasiye kültüre kadar tüm alanları etkileyecek ve kendi kurallarını yerleştirebilecek bir güçten bahsedildiği görülmektedir. Ticarete ve sanayide en yüksekte bulunan hegemon karşısında diğer devletler ve müttefikler müşteri olarak nitelendirilmiştir (Okur, 2012: 175). ABD hegemonyasında düzenin sağlanmasında düşmanlara karşı korku uyandırmak ve müttefik devletler konusunda da düzen sağlamak hususunda askeri bir kanat olarak NATO öne çıkmıştır (Okur, 2012: 264). Kitapta Robert Gilpin'in hegemon tanımına da yer verilmiştir. Buna göre ise hegemon sıfatı kazanan devletler; ekonomik, siyasi, askeri her konuda diğerlerine oranla daha güçlü olmakla birlikte kendi yöntem ve seçeneklerini zorla ya da ikna yoluyla kabul ettirebilme yeteneğine sahip olanlardır. Dolayısıyla onların güç kaybetmesiyle diğer devletler de tehlikeye girmektedir (Okur, 2012: 187). Hegemona hizmet edilmesini ve bunun devamlılığını sağlamak, düzenin kaybedilmesinden duyulan korku üzerinden şekillendirilmiş ve Amerikan yönetimleri vazgeçilmez oldukları görüşünü ve inancını güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu minvalde ortaya çıkan Hegemonik İstikrar Teorisi'ne göre; hegemon yüklendiği sorumluluğu taşıyamadığında (beyaz adamın yükü tanımlamasından yola çıkarak bu yükün bırakılması durumu kastedilmiştir) düzen

içerisindeki devletlerin bu durumdan olumsuz etkilenecekleri, ekonomik, güvenlik alanında sorunların ortaya çıkacağı öne sürülmekte ve oluşan yeni durumda tehlikelerin doğacağından söz edilmektedir (Okur, 2012: 181). Bu dönemdeki ülke profilleri de göz önünde bulundurulduğunda birçok alanda ABD değerlerinin yüksek ve diğerlerinden üstün olması da tek kutuplu bir düzenin geldiğini göstermiştir. Ekonomik veriler ve iktisadi gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda rakamlar da ABD'nin üstünlüğünü doğrulamıştır. 1991 yılı Amerikan GSYH'sinin Avrupalı ülkelerin (Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere) toplamından daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca askeri kapasite bakımından da ABD'nin üstünlüğü kabul edilmiştir. Yine 1991 dönemindeki ABD askeri harcamasının dünya genelindeki toplamın % 27'sini oluşturduğu belirlenmiştir. ABD bu dönem 280 milyar dolar askeri harcama yapmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 182-183).

Bu dönemde ortaya çıkan tek kutuplu sistem ABD tarafından da dünya genelinde askeri üs ağı olarak yorumlanmıştır. Ayrıca milliyetçilerin ortadan kaldırılması ve kaynaklarının kullanılması şeklinde anlaşılmıştır. Petras bu durumu kolektivist devletlerin eğitim sağlık gibi kuruluşlarının yürürlükten kaldırılması olarak yorumlanmıştır (Petras, 2016: 44).

ABD'nin tek hegemon olarak kalması sonucu teorisyenlerce bu dönem gelinebilecek son nokta olarak görülmüştür. Bu konudaki en belirgin ve en konuşulan şey Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi olmuştur. Teze göre; Batı'nın ekonomik ve siyasal sistemi olan kapitalizm ve demokrasi mutlak galip olmuştur. Dolayısıyla dünyayı yönetecek olan Batı liberalizmidir (Oran, 1980-2001: 211). Bu fikirler uluslararası alanda yaygınken meydana gelen gelişmeler dünya siyasetini derinden etkileyecek kapasitede cereyan etmiştir. "Tarihin Sonu" tezini benimseyen dönemin Amerikan Başkan'ı George W. Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" söylemi (Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni durumda Amerikan Başkanı G.W. Bush ile özdeşleşen kavramın temel unsurları; insan hakları ve piyasa/pazar ekonomisidir. ABD bu iki unsurun silahla korunacağını bildirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, 1980-2001: 210). Yeni Dünya Düzeni kavramının hedefleri barışı, güvenliği, hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. ABD politikası tek yanlılık söylemi ile uluslararası toplumun çıkarlarını dikkate almayacak şekilde gelişmiş, fakat sonraki dönemlerde Amerikan halkının tepkisi ve ABD hegemonyasına karşı güçlerin çıkması sonucu ABD uluslararası işbirliğine yönelmek durumunda kalmıştır (Hakyemez, 17). Irak'ın Kuveyt'i işgali ABD'nin bölge ülkelerine ve özellikle Irak'a karşı olan politikasına yön vermiştir. Başkan Bush, Clinton

dönemi politikaları başarısız olarak nitelendirmiş ve Ortadoğu politikaları konusunda değişiklikler yapmıştır (Taşkın, 2010: 16).

Bu dönemde ortaya çıkan bir tez de Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezidir. Huntington'un makalesinde de içerdiği görüşleri Okur şu şekilde aktarmıştır. Huntington ABD'nin Soğuk Savaş'ın bitişiyle kazandığı tek süper güç hakimiyetinin artık devam etmediğini savunarak, ABD'nin taleplerinin de yerine getirilmediğinden bahsetmiştir. ABD'nin artık süper güç olarak değil büyük güçlerden biri olarak uluslararası alanda varlığını devam ettireceğinden söz etmiştir (Okur, 2012: 273).

SSCB'nin yıkılmasının ardından Soğuk Savaş'ın ABD tarafından kazanıldığı ya da Sovyetler Birliği'nin kaybettiği şeklinde iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. ABD'nin kazandığı görüşündekiler Batılı müttefiklerin ekonomik ve askeri sisteminin Sovyetler ile müttefiklerinin sisteminden daha dayanıklı olduğunu iddia etmişler ve çevreleme politikasının da Sovyet imkanlarının üstesinden gelmek konusunda başarılı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sovyet genişlenmesinin engellenmesinde çevreleme sayesinde sonuca ulaşıldığı üzerinde durmuşlardır. Diğer görüşe göre ise Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu sistem nedeniyle yok olduğu savunularak çevrelemenin etkisi azaltılmıştır. Sovyetlerin yıkımı konusunda merkezileşmedeki aşırılığı neden olarak gösterip ekonomik ve sosyal baskının etkili olduğu görüşünü desteklemişlerdir (Hook ve Spainer, 2016: 174). Önceki dönemlerde Kennan Sovyetler'in kendi içindeki çelişkiler nedeniyle kendi kendine son bulacağını söylemiş ve Sovyet tehdidi konusunda sabırla kestirme bir çözümle değil, zamanla sonuç alınacağını söylemiştir. Hook ve Spainer'e göre Kennan'ın bu sözleri neredeyse bir kehanet niteliğinde olmuş ve SSCB kendi kendine içindeki sorunlar nedeniyle yok olmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 177).

ABD dış politikasında etkin bir yapı olan yeni muhafazakarların Soğuk Savaş sonrası görüşleri de önemli olmuştur. Bu dönemin bitmesini dış politika yaklaşımlarının doğrulanması olarak görmüşlerdir. Soğuk Savaş sonrası dış politikası konusunda öne sürdükleri görüşler, devletlerin iç politikalarına ağırlık verilmesi, uluslararası hukuka sorun çözümü konusunda güven duyulmaması, Amerikan gücünün ahlaki hedeflerde kullanılabileceği inancı ve hırslı politikaların kendi hedeflerine zarar vermesi görüşlerinden oluşmuştur (Okur, 2012: 359).

Okur'un belirttiğine göre, 1992'de Paul Wolfowitz'in önderliğindeki bir heyetin hazırladığı belge yeni muhafazakarların bu dönem için düşündükleri vizyonu ortaya

koymuştur. Belgeye göre; Batı dışı dünyadaki potansiyel “ teki”lerin yükselmesini engellemek güvenlik konusundaki ilk adım olarak belirtilmiştir. Bunun sağlanması için de süper güç niteliğinin devamlılığını sağlayacak yerlerde denetimin sağlanması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi adıyla oluşturulan örgütlenme de projede, ABD’nin hegemon kimliğinin ve küresel gücünün devam edebilmesi için üç önemli bölgede hakimiyet kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu bölgeler, Avrupa, Uzakdoğu ve Ortadoğu’dan oluşmaktadır (Okur, 2012: 364-365). Wolfowitz, ABD’nin zorbalığı savunan diktat rlerle ve totaliter rejimlerle savaşması gerektiği üzerinde durmuştur. 11 Eylül olayı da yeni muhafazakarların savunduğu görüşler için ve Ortadoğu’nun şekillendirilmesi için bir fırsat haline gelmiştir ( zkan, 2011: 82).

Dış politikasının başkanlarının doktrinleri ile şekillendiği ABD’nin, Ortadoğu politikasını belirleyen bir doktrin de Clinton döneminde ortaya çıkmıştır. Dış politika ile i  politikayı özdeşleştiren Clinton’un doktrinine göre; bölgesel çatışmalarda Amerikan müdahalesi yerine bölgesel güçlerin sorumluluk alması gerekmekte ve onların faaliyetlerinin destekleneceği taahhüdü verilmektedir. Güç dengesinin ön planda tutulduğu politikada uzlaşmacı bir yol izlenmek üzere uygulamalarda bulunulacağı  ng r lm ştir. Bölgesel güç dengesini sağlamak önemli görülmüş ve meşhur  ifte çevreleme politikası da bu politika gereği uygulanmıştır (Kepsutlu, 2016: 179). Clinton dış politika konusunda    önemli iddiada bulunmuştur. Bunların ilkini sağlam bir ekonomik kalkınma oluşturmaktadır. İkinci olarak, komünist ve kapitalist devletlerde görülen nüfus artışının hızlanması siyasal baskılar gibi Soğuk Savaş nedeniyle ilgilenilemeyen sorunlara çözüm bulunması gelmektedir. Son olarak da bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler ile işbirliği yapılmasına önem verilmiştir (Hook ve Spainer, 2016: 190).

Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin tek süper güç olarak kalması bu egemenliğin ekonomik alanda da gerçekleştirilmesi kapsamında sürecin Marksistler tarafından küreselleşme olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Sınırların daralması, sosyal, ekonomik ve siyasal olarak değişim süreci, toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması şeklinde farklı biçimlerde ele alınarak ifade edilen küreselleşme, ABD politikalarına da bu şekilde uyarlanmıştır (şimşek ve Ilgaz, 2007: 192). Yine bu dönemde Tarihin sonu olarak nitelendirilen oluşumun küreselleşme ile ilişkilendirildiği üzerinde durulmuştur. Bu dönem için ekonomik olarak kapitalizmin hakim olduğu, siyasi olarak demokrasinin üst

seviyede olduğu, pozitif hukukun korunduğu bir düzenden söz edilmiştir (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 189).

Tarihsel olarak ABD'nin her daim realist bir tavırla kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve politikalarını da bu yönde geliştirdiği sonucuna varılmaktadır. İktidarın değişmesiyle kimi zaman politika uygulamalarında farklılıklar görülse de genel olarak var olan dış politika kültürü çeşitli alanlarda sürdürülmüştür. Ülke genelinde de halk ve idareciler arasında bu politik kültür kabul edilerek devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Her zaman kazanan olma ve yenilmeyecek süper güç olarak varlığını devam ettirme amacıyla hareket eden ABD'nin, dünya politikasında çıkarına uygun olacak şekilde attığı adımlardan Irak da nasibini almış ve en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Konjonktüre bağlı olarak değişkenlik gösteren eylemlerin genel odak noktası geçmişte olduğu gibi günümüzde dahi Amerikan dış politik kültürünü yansıtmaya devam etmektedir.

ABD'nin ilerleyen dönemdeki politikaları ve çıkarları da önceki yılların devamı niteliğini taşımaktadır. İsrail'in güvenliği ve devamlılığının sağlanması, Çin ve Rusya'nın bölge ülkeleri ile ilişkilerinin ABD çıkarına ters bir durum teşkil etmemesi, bölge ülkelerinde siyasal dönüşümler sonrası oluşan otoritelerin ABD ile ilişkilerinin iyi olması, bölgesel hegemon olma çabalarının engellenmesi yeni dönem ABD çıkarları ve politikaları arasında sayılmıştır (Oğuzlu, 2019: 10).

3.3. ABD'NİN IRAK POLİTİKASI

Yıllarca Osmanlı Devleti çatısı altında yönetilmiş olan, I. Dünya Savaşı sonrasında Basra, Bağdat ve Musul'un İngiltere tarafından işgali ile manda yönetimi altına alınan Irak, Ortadoğu'nun petrol bakımından en zengin ülkelerinden olma özelliğine sahiptir (Arı, 2014: 450). Sahip olduğu önem Basra Körfezi kaynaklarına olan yakınlığının getirdiği stratejik konumun yanı sıra tarıma elverişli alanlara sahip olmasından da kaynaklanmaktadır (Taşkın, 2010: 8). İran ve Türkiye ile Arap dünyasının doğu sınırını oluşturan Irak, Dicle ve Fırat nehirlerini barındırması hasebiyle de küresel öneme sahiptir (Bulut, 2011: 8). Dünyanın büyük orandaki petrol ve doğal gaz ihtiyacını karşılayan Ortadoğu'da, bu kaynakların % 11'ini Irak sağlamaktadır. Dünyada büyük petrol rezervi bakımından üçüncü sırada yer alan ülke, bu özelliği ile büyük güçlerin dikkatini üzerinde toplamıştır (Aydın, Özcan ve Kaptanoğlu, 2007: 45).

Osmanlı'nın buradan çekilmek zorunda kalmasının ardından İngiltere'nin himayesi 1932'ye dek sürmüş, bu yılda İngiliz çıkarlarına yönelik bir anlaşma ile (askeri ve güvenlik konusundaki ayrıcalıklar İngiltere'ye ait) Irak bağımsızlık kazanmıştır (Gelvin, 2011: 193). İlerleyen yıllarda ülke içinde İngiltere'ye yönelik isyanların organize şekilde etkinleşmesi ile Irak ordusu ve İngiltere arasında savaş başlamıştır. Bölgede İngiltere'nin hakimiyetinin zayıflaması ve ülkede petrolün bulunması ABD'nin Irak'a ilgisini yoğunlaştırmıştır (Kahraman, 2008: 6).

Ortadoğu'da Irak etrafında gelişen olaylar ABD'nin politikasını da etkilemiştir. 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan Arap-İsrail Savaşları bu gelişmelerden biridir. İsrail bölgedeki güçlü devletleri zayıflatmayı ve dostça ilişkiler kurmayı amaç edinmiştir. Bu politikanın bir parçası olarak da Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlerle iyi ilişkiler kurarak, onları Irak yönetimine karşı kullanmış, aynı zamanda da kendisine müttefik edinmiştir (Kahraman, 2008: 17). İsrail'in her daim dostu olan ABD'nin de tutumu Irak ile olan ilişkilerine yansımıştır. Savaşlar sırasında 1967'de (Altı Gün Savaşı) İsrail'i destekleyen ABD, Irak ile diplomatik ilişkilerine son vermiştir (Kahraman, 2008: 35).

Irak için bir önemli dönem de 1980-88 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşı'dır. Tarihsel olarak birçok etkenin bir araya gelmesiyle meydana gelmiştir. Saddam'ın İran'ın devrim ihracını engellemek istemesi, iki ülke arasındaki, Osmanlı Dönemi'ne kadar götürülebilen, sınır sorunu, dinsel ve mezhepsel sorunlar, Irak'ın Üçüncü Dünya ülkelerinin liderliğini yapma isteği gibi nedenler bunlardan birkaçıdır (Arı, 2004: 373). Bununla birlikte Irak, İran karşısında üstün olursa petrol gelirlerinin artması sayesinde Körfez'de ve Arap dünyasında lider olacağını düşünmüştür. Savaşa sebep olan bir unsur da Şatt-ül Arap suyolunun denetimini sağlamak arzusudur (Kepsutlu, 2016: 60). 1975'de Cezayir Anlaşması ile aralarında uzlaşmanın sağlandığı iki ülkeden İran'da 1979 yılında Şah'ın devrilmesinin ardından, yeni hükümetin Irak ordusundan kaçan Kürtlere izin vermesi anlaşmanın bozulması olarak değerlendirilmiştir (Cleveland, 2008: 460). 22 Eylül 1980 yılında Irak'ın saldırısıyla sekiz yıl sürecek savaş başlamıştır. Başta ilerleme sağlayan ve kazançlı görünen Irak, Humeyni'nin halkını Saddam'ı devirmeye çağırmasının ardından kendini toparlayan İran karşısında varlık gösterememiştir (Galbraith, 2007: 35). Irak'ta daha az nüfus bulunması, askeri olarak ve pilotların donanımı itibarıyla daha zayıf olması, askerlerin Humeyni'ye olan bağlılığı da savaşın Irak'ın aleyhinde seyretmesine sebep olmuştur (Arı, 2004: 384).

Irak savaş süresi boyunca petrol ihracının kısıtlanması sebebiyle ekonomik olarak zor zamanlar yaşamış, dolayısıyla borçlanmıştır. Yardım eden ölkeler arasında Mısır gibi bölge ölkeleri yer alırken Fransa, İngiltere gibi batılı devletler de bulunmuştur. Aynı zamanda ABD de 1967 Savaşı'nda ilişkileri kestiği Irak'la 1984'te yeniden ilişki kurarak yardım etmiştir (Cleveland, 2008: 463). Batılı devletlerin böyle bir yardımda bulunmasında İran İşlam Devrimi'nin diğer bölge ölkeleri üzerinde bir etki yaratması endişesidir (Kepsutlu, 2016: 62). ABD'nin bu dönemdeki pozisyonunun sonradan ortaya çıkacak olan İrangate Skandalı ile değişiklik gösterdiği görölmüştür. Irak'a askeri bakımdan istihbarat ve mühimmat desteğinde bulunan ABD aynı zamanda İran'a da İsrail aracılığıyla silah sağlamıştır (Galbraith, 2007: 35).

Savaşın sekiz yıl boyunca yoğun kayıplarla sürmesinin ardından Ağustos 1988'de BMGK'nin 598 sayılı kararı ile ateşkes sağlanmıştır. Fakat ağır sonuçlara sebebiyet veren savaş sonrasında ekonomik maliyetin bir trilyondan fazla olduğu görölmüştür. Aynı zamanda bir milyon kişi de hayatını kaybetmiştir (Galbraith, 2007: 27).

Savaş Irak açısından oldukça olumsuz sonuçlara yol açmıştır. 2.6 milyon varil olan petrol üretimi savaş sonrasında düşmüştür. Aynı zamanda 1980'de 26 milyar dolar olan petrol gelirinin savaş bitiminde bir milyar dolardan daha az olduğu görölmüştür. Diğer yandan savaş ulusal bütünlüğün sağlanması konusunda olumlu bir etki de yaratmıştır. Saddam savaşın ilk yıllarında kamuoyu desteği sağlayarak prestijini güçlendirmiştir (Arı, 2004: 390).

ABD'nin savaş sırasında stratejisini değiştirerek hareket etmesi Ortadoğu'daki çıkarlarına yönelik olarak izlediği politikaların bir gereği olarak değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, bölgede dengelerin değişmesini istememesi şeklinde de yorumlanmıştır (Dmeral, 2018: 80).

3.3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve I. Körfez Savaşı

2 Ağustos 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, petrol güvenliği ve büyük güçlerin çıkarları konusunda önemli bir etki oluştururken Irak ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında farklı bir konuma gelmiştir. Irak Kuveyt'in kendisinin 19. Vilayeti olduğunu iddia etmiş ve Kuveyt'in kaçak olarak petrol çıkardığını söyleyerek burayı ilhak etmiştir (Arı, 2014: 466). Kuveyt'te bulunan ve Basra Körfezi'ne çıkışı denetleme imkanı sağlayacak olan, zengin petrol yataklarına sahip Bubiyan ve Varba adaları da Irak'ın burayı ilhak etmesinde temel etken olarak öne çıkmaktadır. Bu adalara

sahip olmak, Körfez'e çıkışı denetlemek ve bu sayede petrol fiyatlarını belirleme ayrıcalığına sahip olmak isteği, Irak'ı Kuveyt konusunda harekete geçiren tetikleyici bir unsur olmuştur (Kepsutlu, 2016: 64). Kuveyt işgaline zemin oluşturan diğer nedenler ise, İran-Irak Savaşı sırasında Kuveyt'ten de borç alan Irak'ın bu borcu ödemek istememesi, Kuveyt'teki petrol üretiminin artması sonucu Irak'ın zarara uğramasıdır (Kepsutlu, 2016: 65). İşgal karşısında BM işbirliği içerisinde Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini ve ekonomik yaptırım uygulanmasını içeren bir takım kararlar almıştır. İlk olarak 2 Ağustos 1990 tarihinde alınan 660 sayılı karar ile Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi öngörülmüştür. Bunun gerçekleşmemesi üzerine 6 Ağustos'ta ekonomik yaptırımı içeren 661 sayılı karar alınmıştır. Fakat ABD, BM'nin ekonomik ambargo kararını beklemeden ambargoyu başlatmış, İngiltere, Fransa, Japonya gibi devletler de önlemler almışlardır. Fransa, Sovyetler Birliği ve Polonya Irak'a silah sevkiyatını durdururken, Türkiye'de ambargoya katılarak Yumurtalık petrol boru hattını kapatmıştır (Bulut, 2011: 20). Ekonomik ambargo ile Irak'ın dış dünya ile bağının kesilmesi ve petrol gelirlerinden mahrum kalması amaçlanmıştır (Kepsutlu, 2016: 66). Ayrıca 661 sayılı kararda, bu karara uyulmadığı takdirde BM'nin 51. maddesi gereği kolektif meşru müdafaa hakkının uygulanacağı da belirtilmiştir (Arı, 2014: 469-470). BM'nin 51. maddesi gereği, BM üyesi bir devlete herhangi bir saldırı ya da tehdit söz konusu olduğunda, BM Genel Kurulu gerekli önlemleri alarak eylemde bulunana kadar, saldırıya uğrayan devlet meşru müdafaa hakkı çerçevesinde tedbir alabilme ve kuvvet kullanabilme hakkına sahiptir (Nurladın, 2015: 36).

Bu kararlardan belki de en önemlisi olan 678 sayılı karara göre 15 Ocak'a kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi durumunda askeri güç kullanılacaktı. Saddam Hüseyin'in bu karara uymamasının ardından Kuveyt'in kurtarılması amacıyla birinci aşama olarak 17 Ocak 1991'den 24 Şubat'a dek süren Çöl Fırtınası Operasyonu (Ayrıntılı bilgi için bkz. Goldschmidt, Davidson, Çev. Güler, 2008: 528-531) gerçekleştirilmiştir. Yapılan hava saldırısında Bağdat'a kadar Irak hedefleri yok edilmiştir. İki aşama şeklinde gerçekleşen harekatta ilk olarak Irak'ın askeri tesislerine odaklanılarak komuta kontrol merkezleri ve uçuş pistleri gibi önemli alanlar ortadan kaldırılmış, ikinci aşamada ise Kuveyt'teki Irak kuvvetlerinin ulaşımının sağlandığı köprü ve yollar yıkılmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 216). Kısa sürede yenilen Irak ile 27 Şubatta askeri anlaşma yapılmıştır (Sander, 2013: 508-510). Bunun üzerine BM, Irak ile ateşkesin nihai koşullarını belirten 687 sayılı kararı çıkarmıştır (BMGK 687 Sayılı karar metni için bkz. Arı, 2004: 539). Buna göre, Irak'ın bütün kimyasal, nükleer ve biyolojik silahlardan arındırılmasına, koşulların yerine getirilip

getirilmediğini denetlemek üzere Uluslararası Atom Ajansı (IAEA) ile BM tarafından oluşturulan özel komisyonun (UNSCOM) birlikte çalışmasına karar verilmiştir (Arı, 2014: 470). Yine bu kararla Irak ve Kuveyt sınırı boyunca askerden arındırılmış bir bölge oluşturulmuş ve BM gözlem gücü tarafından denetlenmesine karar verilmiştir. Bu minvalde de Irak-Kuveyt Gözleme Misyonu (UNICOM) oluşturulmuştur (Okur, 2008a: 165). 63 Türk askerinin de bulunduğu UNICOM başta silahsız bir denetleme organıyken Irak'ın Kuveyt tarafına geçerek kalan malzemelerini alması sonucu silahlandırılmıştır. Fakat görev süresince pek sıkıntı yaşanmamıştır (Okur, 2008a: 168).

UNSCOM ise Irak'ın denetlenmesi konusunda bir yandan etkili olurken diğer yandan sorunların yaşanmasına da neden olmuştur. M. Akif Okur, 1991-94 döneminde UNSCOM gözetiminde 53 bin kimyasal silahın yok edildiğinden bahsetmiştir. 1999 yılında UNSCOM lağvedilmiş ve yerine BM-Gözetleme Kanıtlama ve Denetleme Komisyonu (UNMOVIC) kurulmuştur (Okur, 2008a: 169-170).

Körfez Savaşı'nın dünya tarihindeki iki büyük ve önemli savaştan farklı bir şekilde gelişmesine vurgu yapılarak, ABD öncülüğündeki otuz ülkenin fiili olarak savaşa katılmasının savaşa uluslararası boyut kazandırdığı üzerinde durulmuştur. Kuveyt'in kurtarılmasının sebep olarak belirtildiği savaşta esas hedefin Irak'ın artmaya devam eden ve tehlikeli bir boyuta geldiği düşünülen askeri gücünün kırılması ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi olduğu vurgulanmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 302).

I. Körfez Savaşı olarak adlandırılan bu savaşın en önemli sonuçlarından biri; Amerika'nın Ortadoğu'da özellikle de Basra Körfezi'nde mutlak bir kontrol kurması olarak görülmüştür (Kurt, 2014: 174). ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmemesinin nedeni ise Irak'ın ülke bütünlüğünün bozulmasını istememesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin'in ülkenin güneyinde aşırı dinci bir Şii devleti kurulmasından da endişe ettiğine yer verilmiştir (Bulut, 2011: 34).

Kuveyt'i işgaline kadar Irak, ABD tarafından desteklenmiştir. Böyle bir politika takip edilmesindeki önemli etkenlerden biri; İran'ın ABD tarafından temel düşman olarak görülmesidir. 1980'lerden beri desteklenen Irak'a karşı, Kuveyt'i işgal etmesiyle karşıt bir politika izlenmeye başlaması Amerikan politikasındaki değişimi göstermektedir (Bulut, 2011: 14-15). Nasuh Uslu'ya göre; ABD, Irak'ı farklı şekillerde destekleyerek onun kendisini bölgede sözü dinlenmesi gereken ülke olarak görmesine neden olmuş dolayısıyla Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde ABD'nin desteği ve politikaları rol oynamıştır. Irak

gerçekleştirdiği eylem karşısında ABD'nin böylesi bir tepki vereceğini düşünmemiştir (Uslu: 168).

ABD'nin I. Körfez Savaşı sonrasıındaki kazanımlarını İlhan Uzgel şu şekilde sıralamıştır: *“500.000’den fazla askeri Ortadoğu’ya kaydırıp Irak’ı kesin bir yenilgiye uğratarak uluslararası alanda lider olduğunu ve Vietnam sendromunu atlattığını göstermesi, bunu yaparken savaşın maliyetinin önemli bir kısmını Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya ve Almanya gibi ülkelere yüklemiş olması, demode olan ve silahsızlanma anlaşmaları doğrultusunda elinden çıkarmak zorunda olduğu silah ve cephanenin bir kısmını burada kullanarak bunlardan kolay yoldan kurtulması, yeni silah sistemlerini gerçek savaş ortamında denemesi ve geliştirmesi, (...) Irak’ı fiilen üçe bölerek ve ambargo uygulayarak zayıf tutması ve bu ülkenin petrol ihracını baskı altına alarak, uluslararası alanda petrol fiyatlarını denetleyebilmesi.”* (Uzgel, 1980-2001: 255).

Bunlara ek olarak ABD'nin kazanımlarını Uslu şu şekilde sıralamıştır: Kamuoyu yoklamalarında Bush’a olan desteğin arttığının gözlemlenmesi, Irak’ın bölgeye ve dünyaya istikrar ve ekonomik açılarından zarar vermemesi için askeri varlığına son verilmesi, mali yükün başka ülkelere verilmesi, dünyaya Amerikan gücünün ve rakibinin olmadığını gösterilmesi (Uslu: 180-181).

Savaş sonrasında ABD Ortadoğu’daki askeri varlığını yoğun bir şekilde artırmıştır. Bu minvalde ABD yönetimi tarafından dört temel ilke ortaya çıkarılmıştır. İlk adımı Körfez Bölgesi’nde yeni düzenlemelerle güvenliğin sağlanması oluşturmaktadır. İkinci olarak; silahlanmanın kontrol altına alınması hedeflenmiştir. Devamında Ortadoğu’da ekonomik gelişmeler sağlanması amacıyla yeni birimlerin oluşması gelmektedir. Son olarak İsrail ile Arap devletleri arasındaki sorunların çözülmesi amaçlanmıştır (1900 Döneminde., 33).

Körfez Savaşı’nın ardından Saddam Hüseyin ülkede iki ayrı noktada ortaya çıkan ayaklanmalarla karşılaşmıştır. Kuzeyde Kürtler, güneyde ise Şiiler Bağdat yönetimine karşı hareketlenmişlerdir. ABD’nin teşvikiyle ayaklanma başlatan bu gruplardan Şiileri Saddam Hüseyin kısa sürede dağıtmış ve hemen Kürtlere yönelmiştir. ABD bu kez ayaklanmayı bastırmaya yönelik olarak Saddam Hüseyin’e destek vermiş ve Kürtler ordu karşısında varlık gösterememişlerdir. Irak ordusundan kaçan çok sayıda Kürt, İran ve Türkiye sınırına dayanmış ve sığınmacı olmuşlardır (Uzgel, 1890-2001: 260). Çok sayıda sığınmacının birden ülkeye alınması Türkiye’yi zorlamış ve BM’ye güvenli bölge oluşturulması adına öneride bulunmuştur. Bunun üzerine BMGK 688 sayılı kararı alarak "Huzur Operasyonu" ile güvenlik bölgesi oluşturma faaliyetine başlamıştır (Yılmaz, 2009: 309). Uzgel’e göre; hareketin gerçekleştirilmesinde, ABD kamuoyunun baskıları, Türkiye’nin ısrarı ve İngiltere ve Fransa’nın müdahale etme olanağı etkili olmuştur. Sonuç

olarak, oluşturulan Çekiç Güç ile 10 Nisan'da kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturulmuş, sonrasında 32. paralelin güneyi de buna ilave edilerek burada da askeri faaliyetler yasaklanmıştır (Uzgel, 1890-2001: 261). BM tarafından alınan 688 sayılı karar Irak ile ilgili 8 madde içermektedir. Bu maddelerde Irak'ta sivil halka karşı uygulanan baskılar kınanmış, bölge güvenliği ve barışı için bu baskının sona erdirilmesi istenmiş, Güvenlik Konseyi'nin ülke genelindeki yardıma ihtiyaç herkese yardım götürmek amacıyla ülkeye girmesine Irak'ın izin vermesi istenmiştir. Kararda diğer BM üyesi devletlere de yardım etmeleri için çağrıda bulunulmuştur. Ayrıca kararda yalnızca insani uygulamalardan söz ederken, güvenli bölge konusunda bir ifadenin yer almaması da dikkat çekmiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 309).

Operasyonun Iraklı Kürtlerin evlerine dönmesiyle amacına ulaştığı sonucuna varılarak askeri güç sayısı azaltılmıştır. Irak askeri birliklerinin Kürtlere saldırma riskini göz önünde bulunduran Batılı ülkeler bölgeye çok uluslu güç konuşlandırılması önerisinde bulunmuşlardır. Bu minvalde Acil Müdahale Gücü adıyla Çekiç Güç oluşturulmuştur (Yılmaz Şahin, 2011: 314). Toplam 1862 kişinin görev yaptığı Çekiç Güç'te 4 tanesinin Türkiye'ye ait olduğu 77 uçak ve helikopter bulunmuştur. İlk operasyon ile evlerine dönen Kürtler sayesinde Türkiye'nin yükü hafiflerken diğer yandan İkinci Huzur Operasyonu ya da Çekiç Güç birliğinin görev yaptığı ikinci aşama başlamıştır. Fakat Çekiç Güç konusu Türkiye için hukuksal açıdan sorun teşkil ederek ülke içinde bu durumu eleştirenlerin çoğalmasına neden olmuştur. Eleştirilerin diğer boyutunu da Irak'ta bir Kürt devletinin oluşturulmasına destek olunması şeklinde yorumlar oluşturmuştur. Diğer yandan uluslararası hukuka da aykırı noktaların bulunduğu görülmüş fakat uluslararası çevreden yeterince tepki gelmemesi durumun üzerini kapatmıştır (Uzgel, 1891-2001: 262).

Irak'ın Kuveyt işgali ile ilgili çıkarılan bir karar da petrol karşılığı gıda programını içeren 986 sayılı karar olmuştur. Buna göre; Irak'ın gıda ve ilaç karşılığında petrol ihraç etmesine izin verilmiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 315).

ABD, bölgeye yönelik politikaları doğrultusunda kimi devletleri “haydut devlet” olarak nitelendirmiştir. Özellikle İran ve Irak'a karşı bu tanımlamaya yönelik olarak bir “çevreleme politikası” uygulama yoluna gitmiştir. İki devleti içermesi bakımından adı “çifte çevreleme politikası” olarak anılmıştır (Çifte çevreleme politikasının temel öğelerini, iki devleti askeri olarak çevrelemek, ekonomik yaptırımlar uygulayarak rejimlerin politikalarını değiştirmek ve rejimleri zayıflatmak ve müttefiklerle işbirliğini artırmak oluşturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, 2011: 90-98; Arı, 2014: 183). Bölgedeki

herhangi bir değişikliğin istikrarı bozacağı anlayışıyla öncelikle İran'a ve 1991 itibarı ile de Irak'a bu politika uygulanmıştır. Politikanın uygulanma aşamasında meydana gelenler; uçuşa yasak bölgenin genişletilmesi, füze saldırıları ile Irak'ı denetim altında tutma, kitle imha silahlarını kontrolde tutma şeklinde sıralanabilmektedir (Taşkın, 2010: 15-16). Çifte Çevreleme politikasının dayandığı noktalar, İran ve Irak'ın güç dengesine etki edecek boyutta ekonomik ve askeri olarak güçlenmesinin engellemesi, nükleer güce sahip olarak bunun geliştirilmeye çalışıldığı düşüncesi ile ABD'nin petrol denetimi konusunda bu iki ülkenin gücünü kırmak istemesidir. Uygulanan ambargolar, uçuşa yasak bölgeler ile Irak'ın da İran gibi uluslararası alanda tehdit oluşturduğu algısı yaratılmak istenmiştir (Kepsutlu, 2016: 185).

ABD'nin Irak politikası Ortadoğu politikası ile orantılı bir şekilde İsrail'in güvenliği, petrol kontrolü ve ihracının güvenliği ile petrol merkezlerinin tam olarak elde bulundurulması ve bölge egemenliğinin sarsılmaması etmenleriyle şekillenmektedir.

Amerikan yönetiminde oldukça etkin olan yeni muhafazakarlar 2000 yılında önemli bir çalışmaya imza atmışlardır. "Rebuilding America's Defences: Strategies, Forces and Resources for a New Century" isimli rapor, Amerikan askerlerinin konjonktüre ve sisteme uygun şekilde düzenlenmesini ve askeri harcamaların artırılmasını içermesi bakımından, amacının ABD'yi yeniden hegemonik bir sistemde merkez konuma getirmek olduğu yorumu yapılmıştır. Yine rapora göre; Körfez Bölgesi Irak ile yaşanan sorun kapsamında Saddam Hüseyin'in devrilmesinden daha önemli görülerek burada kuvvet bulundurmanın ne kadar elzem olduğuna değinilmiştir. Raporun Irak işgalinden ve hatta 11 Eylül saldırılarından önce hazırlanmış olması işgalin esas nedenlerinin petrolün denetlenmesi olduğunu ve bunun önceden planladığını ortaya koymuş, işgale yönelik gerekçelerin ise asılsız olduğunu göstermiştir (Okur, 2012: 367).

Körfez Savaşı ve sonrasında yaşananlar 11 Eylül 2001'e giden yoldaki adımları oluşturmuştur. Yeni Dünya Düzeni olarak açıklanan ABD'nin Ortadoğu ve Irak politikası, meydana gelen gelişmelerden etkilenirken diğer yandan da yeni gelişmelerin yaşanmasında rol oynamıştır.

3.3.2. 11 Eylül 2001 ve Bush Doktrini

Körfez Savaşı sonrasında ABD tam da istediği düzeyde bir hegemonyaya ulaşmışken ve gücünün zirvesinde olduğunu düşünürken yaşadığı terör saldırısı hadisesi ile şoka uğramış ve etkisini uzunca yıllar üzerinden atamamıştır. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen ve

literatüre 9/11 olarak geçen olayda ABD'nin kendi topraklarında en önemli askeri (Pentagon) ve ekonomik merkezlerine (Dünya Ticaret Merkezi) düzenlenen saldırılar Amerikan politikasında ciddi değişikliklere neden olmuş ve Uluslararası İlişkiler disipliniinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

11 Eylül 2001 günü dört adet uçak kaçırılmış bunlardan ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine, biri ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'a çarpmıştır. Dördüncü uçak ise yere çakılmıştır (Oran, 2001-2012: 16). Ülkede derin bir etki yaratan saldırı sonrası ülkede yabancılara karşı bir önyargı oluşmuş, saldırıyı gerçekleştirenlerin Müslüman asıllı olması ülkede İslamofobik yönelimlere neden olmuştur. Olayın ardından 2004'te Madrid'de ve 2005'te Londra'da da terör saldırılarının gerçekleşmesi Avrupa'da yabancı korkusunu ve göçmen karşıtlığını artırmıştır (Elmas ve Kutlay, 2011: 14).

Olay sonrası ülke genelinde ani önlemler alınarak o an havada bulunan 4546 uçağa inme emri verilmiş, federal daireler, yurt dışındaki büyükelçilikler ve önemli dikkat çeken kent simgeleri, okullar ve özel iş yerleri kapatılmıştır. Uluslararası örgütler de olay sonrasına dahil olmuş, BM saldırıyı kınarken NATO, üyelere yapılan bir saldırının tüm ittifaka yapılmış olduğunu öngören 5. maddeye ilk kez başvurmuştur. ABD yönetiminden de saldırıyı gerçekleştiren teröristler ile onları destekleyenler arasında ayırım yapılmadan politika izleneceği vurgusu yapılmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 277-279).

Saldırı ABD politikasını derinden etkilemiş ve radikal birçok karara zemin hazırlamıştır. Özellikle Amerikan Başkanı Bush'un olaya tepkisi çok sert olmuştur. Uluslararası terör, terörizmle mücadele ve güvenlik ABD politikasının merkezine alınmıştır. Aynı zamanda bu saldırının tüm özgür ve uygar toplumlara yönelik olduğu ileri sürülmüştür. El Kaide lideri Usame bin Ladin'in yayınlanan bir video ile olayın sorumluluğunu üstlenmesi, radikal İslam'ın tehdit olarak görülmesine ve düşman olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Taşkın, 2010: 42).

20 Eylül 2001'de yaptığı kongre konuşmasında Bush radikal İslam tehdidini şu sözlerle ifade etmiştir: “ ...Amerika'nın düşmanı bizim bütün Müslüman kardeşlerimiz ve Arap kardeşlerimiz değildir. Bizim düşmanımız teröristlerin radikal ağı ve onları destekleyen her hükümdür. Bizim terörle savaşımız El Kaide ile başlar fakat orda bitmez. Bu bütün terörist grupların bulunması, durdurulması ve yok edilmesine dek bitmeyecektir....” (American Rhetoric: 4)

Meydana gelen saldırının ardından ABD teröre karşı savaş ilan etmiş, “Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle” diyerek dünyadan tarafını belirlemesini istemiştir. Eylül 2002'de “Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde ABD'nin yeni politikası duyurulmuştur (Ulusal

Güvenlik Stratejisi tam metni için bkz.

<http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/>, Erişim Tarihi: 18.11.2018). Bush; İran, Irak, Afganistan gibi Amerikan karşıtı totaliter rejimlerin uluslararası barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğu üzerinde durmuş, rejimlerin nefrette beslenen ideolojilere açık olmaya devam etmesinin en korunaklı yerlerde dahi güvenliği sağlayamayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte ABD'nin her ülkede demokratik hareket ve kurumların öne çıkmasını sağlamak için dünyadaki zulmü sona erdirmek amacıyla çalışmasının bir zorunluluk olduğuna değinmiştir (Efegil, 2008: 109). Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde terör öncelikli tehdit olarak belirtilmiş ve buna karşı ön alıcı savaş (pre-emptive war) uygulanacağı üzerinde durulmuştur (Oran, 2001-2012: 20). Politikanın uygulanmasında tek taraflılık ve önleyicilik öne çıkan unsurlar olmuştur. Bu doğrultuda Ortadoğu'da tehdit olarak görülen ülkelere karşı sert politika izleneceği duyurulmuştur (Kurt, 2014: 177). Tehdidin ve rakip güçlerin engellenmesinin yanında uluslararası sistem üzerinde mutlak egemenlik amacı da bu dış politikanın amacını oluşturmuştur. Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan ABD'nin ilk defa bu kadar çok yayılmaya başladığını ifade ederek, bu dönemdeki politikayı “aşırı yayılcılık” politikası başlığı altında açıklamıştır (Jack Snyder, güçlü devletlerin neden aşırı yayılmaya yönelik politikalara yöneldiğini üç başlık altında açıklamıştır. Realizm, bilişsel teori ve iç politika modeli varsayımlarının senteziyle bir teori oluşturmuştur. Bu üç model ile devletlerin aşırı yayılcılığa başvurma nedenlerini açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ataman, Gökcan, 2012: 208-217).

Yaşanan saldırı sonrasında ABD yönetiminin nasıl davranacağı hususunda, yönetimde etkin olan Yeni Muhafazakarların (neo-conların) tutumları olayların seyrini konusunda önemli olmuştur. Neo-conların temelini, 1943 yılında kurulan American Enterprise Institute oluşturmaktadır. Sonraki yıllarda etkin bir hale gelen grup, 1990'lı yıllarda örgütsel bir yapıya dönüşmüş ve 1997 yılında Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (YAYP) adını taşıyan örgüt kurulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz.; Yılmaz Şahin, 2011: 330-333; Oran, 2001-2012: 16-18). Temeli 1943'e dayanan, örgütsel yapıdaki bu grup, Başkan Bush'a Irak'la ilgili olarak bir takım hususlar içeren bir tavsiye mektubu yazmışlardır. Yılmaz Şahin, mektupta; terörle mücadele adına gerçekleştirilecek faaliyetlere destek verileceğine, önce Usame bin Ladin'in yok edilerek ve ardından Saddam Hüseyin yönetimine son verilmesi gerektiğine, ona muhalif olanlara mali ve askeri yardımlarda bulunulmasının ve bunlara karşı ABD'nin kardeş demokrasisi olan İsrail'e destek verilmesinin öneminden bahsedildiğine değinmiştir. Dolayısıyla Irak Savaşı'nın

neo-conlar tarafından çıkarıldığı yönünde bir kanının oluştuğunun altını çizmiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 332).

Dönemin Amerikan yönetiminde etkin bir güç olarak bulunan yeni muhafazakarlar dünya politikasına müdahale edilmesinin gerekçesi olarak Amerikan değerlerinin evrensel olduğunu, bir dünya mirası olarak bu değerleri temel alan bir Amerikan liderliği oluşturma isteğini öne çıkarmışlardır (Telatar, 2012: 164). Yeni muhafazakarlar toplumun bir arada kalması için her zaman büyük bir tehdide ihtiyaç olduğunu savunmuşlar, dolayısıyla komünizmi, toplumu bir arada tutmayı ve halkın değerlerine sahip çıkmasını sağlayacak olan bir araç olarak görmüşlerdir. SSCB'nin yıkılışının ardından ihtiyaç duyulan bu düşman olgusunu 11 Eylül saldırılarından sonra radikal İslami terörizm doldurmuştur (Telatar, 2012: 165). Yeni muhafazakarların düşüncesinde 1990'lı yıllardan itibaren Irak şeytani sıfatıyla tanımlanmış ve Saddam Hüseyin yönetimi de tiranlık olarak görülmüştür. Saddam Hüseyin'in iktidarına son verilmesini SSCB'nin yıkılmasıyla ilişkilendirmiştir. Onlara göre; 1991 sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçmişlerdir, dolayısıyla Saddam Hüseyin sonrasında Ortadoğu'da da bu şekilde bir değişimin yaşanacağını savunmuşlardır (Özkan, 2019: 33).

Başta Amerika olmak üzere tüm dünyada derin etki bırakan 11 Eylül sonrası, terörizmin ortadan kaldırılması için bütün imkanlarla savaşılabileceği konusunda görüş birliği mevcutken, terörizme yol açan nedenlerin yok edilmesi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Yoksulluğu ve az gelişmişliği terörizmin kaynağı olarak görenler yaşam standartlarının yükseltilmesini çözüm olarak görmüşlerdir. Fakat dönemin Amerikan siyasetinde oldukça etkin olan yeni muhafazakarlar sebep olarak Ortadoğu'nun siyasal kültürünü öne sürmüşlerdir. Onlara göre; Ortadoğu'daki yönetim anlayışı değiştirilerek, demokrasinin yayılmasının sağlanmasıyla terörist eylemler azalırken barışçıl ve siyasal çözümlere yönelme sağlanacaktı (Telatar, 2012: 174-175).

Terörle mücadelenin dış politikada esas unsur haline getirilmesi ABD'yi geniş çaplı bir müdahalenin içine sokmuş ve Hook ve Spainer terörizmin tanımı konusunu yeniden ele almışlardır. Amerikalı yetkililerin tanımladığı terörizm; siyasi bir gerekçe ile, savaş dışında sivil hedeflere yönelik olarak gerçekleştirilen, önceden hazırlanan bir plan dahilinde gerçekleştirdikleri uygulamaları içermektedir (Hook ve Spainer, 2016: 280). Yapılan tanım doğrultusunda devlet temsilcilerinin değil özel grupların ya da kişilerin dahil olduğu, kasıtlı olarak şiddetin kullanıldığı, sivillerin ya da izinli askerlerin hedef olarak belirlendiği, amacın devlet politikasını değiştirmek olduğu eylemler terörist

faaliyetler kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca terörist faaliyetlerde önemli olan üç unsur daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki sembolizm olarak kabul edilmiştir. ABD saldırısında da görüldüğü üzere hedef alınan yerler ABD'nin küresel ticaretini temsil eden Dünya Ticaret Merkezi kuleleri ve Amerikan askeri gücünü temsil eden Pentagon'dur. Saldırılardaki amaç, Amerikan gücünün sınırlarının ve değerlerdeki başarısızlığın gösterilmesi olarak yorumlanmıştır. İkinci önemli unsur meydana gelen psikolojik etki olarak belirlenmiştir. Vatandaşların korunma konusunda şüphe duyması, kaygı ve panik yaratılması amaçlanan unsurlardır. Askerler yerine sivilin seçilmesi günlük hayatın zorlaştırılması ve psikolojik olarak güvensizlik hissinin oluşturulması hedefinden kaynaklanmaktadır. Son unsur da kızgınlık ve hayal kırıklığı yaşayan grupların sahip oldukları amaçlar doğrultusunda terörizme başvuracağı savunulmuştur (Hook ve Spainer, 2016: 280-281).

Teröre karşı girişilecek olan mücadelede halkın desteğinin alınması önemli görülmüş bununla birlikte sürecin başarısında etkili olacak üç kategoriden bahsedilmiştir. İlk faktör; istihbarat olarak görülmüştür. Saldırı öncesinde CIA'nın ve FBI'nın böylesi bir eylemi öngörememiş olması eksiklik olarak görülmüştür. El-Kaide'nin Amerikan topraklarına yönelik tehdidinin, etkinliğini artırdığının ve artan faaliyetlerden haberleri olmasına rağmen adı geçen kurumların bilgilerin üzerinde düşünerek bir çıkarımda bulunamaması başarısızlık olarak görülmüştür. Kurumlar arası bilgi paylaşımı yapılmaması da bu başarısızlığın bir sebebi sayılmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 282). Terörle mücadele konusunda önemli ikinci faktörü diplomasi oluşturmaktadır. Bu süreçte istihbarat, askeri üs, siyasal destek vs sağlanması konusunda uluslararası örgütlerin ve diğer devletlerin desteği gerekli görülmüştür (Hook ve Spainer, 2016: 283). Son olarak üçüncü faktör ulusal güvenliğin sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu konuda ülkede meydana gelecek olası askeri ve biyolojik saldırılara karşı önlemler alınması gerekmektedir. Bu konuda ülkede yaşanan şarbon krizi korkuya neden olmuştur. Amerikalıların şarbona maruz kalması ve ölümlere de yol açması ülke güvenliği açısından büyük önem teşkil etmiştir. Bu nedenle de teröristlerle birlikte destek sağlayan devletlere karşı da savaşılmasına karar verilmiştir (Hook ve Spainer, 2016: 284-285).

ABD'nin yeni tehdit algısı ve nasıl yol olacağı konusundaki açıklamalar "Bush Doktrini" olarak adlandırılan doktrinde yer almıştır. Doktrinin temelinde; ABD'nin kendisine ve müttefiklerine yönelik herhangi bir tehdidin saldırıya dönüşmeden güç kullanmak yoluyla yok edilmesi anlamına gelen, ön alıcı saldırı (pre-emptive strike); "şer

ekseni” (axis of evil) (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünsal, 2001-2012: 19) güçler ile mücadelede de iyi taraf olarak uluslararası hukuka uyulmayacağı yönündeki Amerikan İstisnacılığı (American Exceptionalism) ve sorunların uluslararası işbirliği ile değil Amerikan askeri gücüyle ve liderliğiyle çözüleceği anlayışını temsil eden “Ya bizimlesiniz ya karşı tarafla” söylemi bulunmaktadır (Erhan, 1919-1980: 527). Bu söylem eski Avrupalı güçlerin tarafından bile kullanılamamış olması bakımından o dönemle kıyas kabul etmeyen bir iktidar talebi olarak yorumlanmıştır (Okur, 2012: 239). “Irak, Suriye gibi kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen, tehdit oluşturan ülkeleri tanımlamak üzere kullanılmış ve 11 Eylül sonrasında Bush tarafından bu şekilde nitelendirilmiştir (Oran, 2001-2012: 19). Diğer yandan doktrindeki, güç uygulama konusunda herhangi bir işbirliğine gerek duyulmadan tek başına eylem gerçekleştirilebileceği unsuru, inisiyatifi ABD’ye vermiş, kullanılan ifade durumu avantaja çevirerek işgal için bahane olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır (Bulut, 2011: 107). Ayrıca doktrininde kullanılan tek kutupluluk, önleyici müdahale, Amerikan istisnacılığı kavramlarının yeni muhafazakarların savundukları düşünceler olması da onların dış politikadaki etkinliğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır (Okur, 2012: 352).

Robert Jervis, doktrinde dört önemli husus olduğunu belirtmiştir. Bunlarda ilki; ülkenin iç rejiminin dış politikanın belirlenmesi konusundaki en önemli unsur olduğu inancı ve dönemin uluslararası politikada dönüşüm gerçekleştirmek için bir fırsat olmasıdır. İkinci olarak; büyük tehditlerin ancak, en önemlisi önleyici savaş olan, yeni ve güçlü politikalarla yok edilebileceği algısı gelmektedir. Üçüncüsü; gerekli görülen durumlarda tek taraflı olarak eylemde bulunabilme gönüllülüğüdür. Son husus ise; bu düşüncelerin bir sonucu ve özeti olarak, ABD'nin dünya düzeni ve barışı politikaları konusunda üstün olması gerektiği iddiasıdır (Jervis, 2005: 365). Amerikan yönetimi, demokrasiyi yaymak için güçlü önlemlerin gerekli olduğunu ve bunun etkili olacağını ileri sürmüştür. Bununla birlikte, Irak'ın özgürleştirilmesi ile yalnızca demokrasi üretilmeyecek aynı zamanda Ortadoğu'da demokrasinin teşvik edilmesi de sağlanmış olacaktı (Jervis, 2005: 367).

Bush Doktrini'nde yer alan önemli bir konu da ön alıcı müdahale kavramı olmuştur. Ön alıcı (pre-emptive) ile önleyici (preventive) kavramları arasındaki fark bu minvalde önem taşımaktadır. Erhan Canikoğlu iki kavram arasındaki farkı açıklamıştır. Buna göre; ön alıcı kuvvet kullanma bir düşmanın askeri olarak bir hareket başlattığı ya da başlatmasının yakın olduğu durumlarda, düşmanı etkisiz hale getirmek amacıyla girişilen

tedbir işlemidir. Diğer yandan önleyici hareket ise, düşmanın yakın tehdit oluşturmada etkisiz hale getirilmesidir. Önleyici hareket düşüncesinde düşmanı önceden vurmak amaçlanmıştır. (Canikoğlu, 2015: 127). Ön alıcı kuvvete başvurulabilmesi için tehdidin saldırıya dönüşme ihtimalinin yüksek olması ve üzerine düşünülecek yeterli zaman olmaması gerekmektedir (Canikoğlu, 2005: 129).

Bush Dönemi dış politikasında sert bir tutum içerisine girilmesi ve bu yönde uygulamalarda bulunulması, Clinton dönemindeki uygulamaları ve arabuluculuk faaliyetlerini de etkilemiştir. 2001 yılındaki İsrail-Filistin görüşmelerine Bush yönetimi temsilci göndermemesi, Kuzey Kore ile başlanan müzakere sürecinden vazgeçilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir (Okur, 2012: 371-372).

11 Eylül saldırısı sonrasında Bush yönetimine “Sivil Demokratik İslam: Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler” adlı bir rapor sunulmuş ve rapor Bush yönetimine yol gösteren bir unsur olarak görülmüştür. Bu rapora göre; Müslümanlar; köktendinciler, gelenekçiler, ılımlı İslamcılar ve laikler olarak ayrılmışlardır. İslam’ın kontrol altına alınabilmesi için bu gruplara karşı nasıl yöntemler uygulanması gerektiği de yine raporda belirtilmiştir. Buna göre; ılımlı İslam desteklenmelidir ve mali yardımın yanı sıra ideal lider modeli sunularak buna uygun liderler oluşturulmalıdır. Gelenekçiler ise köktendincilere karşı desteklenmesi gereken bir grup olarak görülmüştür. Köktendinciler mücadele edilmesi gereken tehlikeli grup olarak görülürken, gerçekleştirdikleri olumsuz eylemlerin görülmesini sağlayarak duyulan sempatinin azaltılması amaçlanmıştır. Son olarak laikler destek verilmesi gerekenler arasına alınmış ve köktendincilerin ortak düşman olarak görülmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Kepsutlu, 2016: 209).

ABD’nin bu süreçte düşmanları tarif ederken kullandığı medeniyet düşmanı, şer gibi kavramlarla düşmanın mutlak kötü olarak gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde onunla baş edebilmek için uygulanan stratejilerde uluslararası hukuka bağlı olunmayacağına da meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ABD’nin güç dengesi oluşturmaya çalıştığına değinen hükümet, demokrasinin ve özgürlüğün ABD’ye karşı tehditleri önleyeceğinin üzerinde durarak bu değerlerin yayılması ve her yerin ABD ile şekillenmesi sayesinde tehditlerden kurtulabileceğini öne sürmüştür (Okur, 2012: 388).

Dönemin ABD politikasındaki önemli bir unsur da Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olmuştur. Bu projenin temeli Ortadoğu’daki demokratik dönüşümün askeri güçle sağlanabileceği görüşüdür. SSCB’nin zayıflamasıyla ve tek kutuplu düzenin başlamasıyla

liberal müdahalecilik anlayışı gelişmiştir. Bush yönetimi yeni muhafazakarlık ve liberal müdahalecilik ideolojilerini bir araya getirerek teröre karşı savaş politikasında, Ortadoğu'daki rejimlerin değişmesi yönünde kullanmış ve bir yerdeki değişikliğin tüm Ortadoğu'da etki yaratarak gelişeceğini savunmuştur (Altunışık, 2009: 76-77). Ayrıca bu proje ile siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki iyileşmeyi sağlayacak olan adımlarla birlikte terörizmin ve uluslararası suçların önlenmesi amaçlanmıştır (Bağcı ve Sinkaya, 2006: 23). Fakat yapılmak istenen düşünce gerçeğe dönüşmemiş, Ortadoğu'da ABD'nin istediği gibi liberal ya da demokratik bir dönüşüm yaşanmamış, ABD bölgede başat pozisyonunu sağlamlaştırma hedefine de ulaşamamıştır (Altunışık, 2009: 77). Clinton döneminde doğan BOP genel anlamda İslam coğrafyasını kapsayan bir alandaki dönüşümü ele almaktadır. Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri Rusya Federasyonu ile bir sorun oluşmaması nedeniyle kapsam dışında tutulmuştur (Kepsutlu, 2016: 193). Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerini kapsayan BOP'un amaçları; bu ülkelerdeki yönetimlere demokratik özellikler kazandırılarak sisteme entegre olmalarını sağlamak, tehditleri ortadan kaldırmak, ekonomik gelişmelerle halkın refah seviyesini artırmak, enerji rezervlerinin üretim alanlarının ve taşıma yollarının güvenliğini sağlamak olarak belirlenmiştir (Efegil, 2008: 110). Clinton dönemindeki BOP amaçları da köktenci İslam örgütlerinin faaliyetlerine yönelik yöntem oluşturma, küreselleşme olgusunu ABD çıkarları doğrultusunda yaymak, doğal gaz, su unsurları üzerinde de denetim sağlamak, doların piyasadaki egemenliğini sağlamak ve Amerikan ekonomisini dünyada egemen kılmak şeklinde sıralanmıştır (Kepsutlu, 2016: 196). Büyük Ortadoğu Projesi'ni somutlaştıran unsur “Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Ortak Bir Gelecek ve İlerleme İçin Ortaklık” adlı belge olmuştur. Bu belgede projenin yoğunlaştığı üç önemli alandan bahsedilmiştir. Buna göre ilk alan, hukukun üstünlüğü ve buna dayanan demokratik yapıların oluşturulmasıdır. İkinci sırada eğitim, kadın-erkek eşitliği unsurlarının altının çizildiği sosyal ve kültürel alan bulunmaktadır. Son olarak ise, bölgede ticaretin teşvik edilmesi ve ekonomik reformlara destek verilmesinde oluşan ekonomik konular önem taşımaktadır (Bağcı ve Sinkaya, 2006: 23).

11 Eylül ve sonrasını Petras yorumlarken ülke içinden nelerin çıkabileceğini gözler önüne sermiştir. Petras'a göre; askeri gücün dünya genelinde genişletilebilmesi için Amerikan kamuoyunun savaş karşıtı tutumunun değiştirilmesi gerekmektedir. Halkın bu tavrının değiştirilebilmesi için polis devlet ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de bir düşmana, tehdide ya da tehdit oluşturan bir hükümete

ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle de militaristlerin halkın şok olmasına neden olacağı, polis devlet uygulamalarını yapılabileceği bir terör eylemine ihtiyaç duyulduğunu ve 11 Eylül'de bunun gerçekleştiğini belirtmiştir (Petras, 2016: 46). O gün olanların ABD'nin siyasi ve bürokratik olarak değişmesinde bir adım olduğuna değinmiştir. Saldırı sonrasında devlet aygıtlarında polis devleti uygulamasına geçilmiş, anayasal haklar askıya alınmış ve yeni muhafazakarların devlet yönetimindeki etkisi oldukça artmıştır. Ülke içinde de insanlar izlenerek hareketleri kayıt altına alınırken, teröre karşı savaşa destek vermeyenler ile iletişim içinde olanlar ya da herhangi bir şekilde bağlantısı bulunanlar şüpheli olarak görülmüştür (Petras, 2016: 47). Petras'ın ifadelerinden uluslararası düzene etki etmek ve yayılımcı politikaları uygulamak uğruna nelerin göze alınabileceği ve nelerin yapılabileceği anlaşılmaktadır. ABD, yapılan eylemlerde halkın tepkisini çekmemek adına olayların sıralanışını ayarlamadaki ustalığını, giriştiği işlerin sonuçlarını idare etmede kullanamamıştır.

Bush Doktrini değerlendirildiğinde ülkenin diplomasi tarihinde böylesine cesur adımlar atılmadığı, böylesine iddialı söylemlerde bulunulmadığı yorumu yapılmıştır (Hook ve Spainer, 2016: 290). Ayrıca Bush dönemi Amerikan politikasının Soğuk Savaş mantığını yansıttığı yorumu yapılmıştır. Irak'ın işgalindeki söylemler ile Reagan döneminde SSCB'ye karşı kullanılan söylemin benzerliği bu yorumun yapılmasına zemin oluşturmuştur (Özkan, 2011: 86). Uluslararası hukuka uyulmayacağı belirtilmesi ve buna dayanak olarak da haklı taraf olduğunu iddia etmesi ABD'nin bu dönemdeki sert tavrına yönelecek eleştirileri engellemek amacıyla bir kalkan oluşturmak istediğini ortaya koymaktadır. Yaptığı eylemlere uygun ve yasal zeminler oluşturmaya çalışmış fakat I. Körfez Savaşı'nda da gerekçe olarak öne sürdüğü savlar ve BM maddeleri ABD'nin haksızlığının ya da gerçekleştirdiği eylemin yasal olmadığı gerçeğinin üstünü kapatmaya yetmemiştir. 11 Eylül sonrasında da müdahalede bulunmak için aradığı fırsatın oluşmuş olması ABD'yi teröre karşı savaş konseptini oluşturarak, ülkeyi dünya barışı şeklindeki olumlu bir amaç uğruna kendini feda eden ve çalışan bir güç olarak göstermeye yöneltmiştir. Bu politikalarda yine Amerikan dış politik kültürü görülmüş ve yukarıda bahsedildiği üzere realist bir tavır ortaya konmuştur. ABD 11 Eylül'ün getirilerini merkeze alarak oluşturduğu söylemler ve eylemler ile daha önce elde edemediği fırsatı yakalamış ve buna uygun olarak hareket etmiştir.

11 Eylül'deki saldırı sonrası oluşturulan politikalar ilk olarak 2001'de Afganistan'da ve ardından 2003'de Irak'ta uygulanmaya koyulmuştur. Afganistan'daki

yansıması 7 Ekim 2001’de gerçekleştirilen işgal olmuştur. İlk olarak, Afgan milislere Taliban’ın devrilmesi ve 11 Eylül saldırısından sorumlu olanların bulunmasında destek verilmesi öngörölmüş, ikinci olarak ise ABD’nin BM ile birlikte ölkede demokratik rejim çalışmalarında bulunmasına karar verilmiştir (Hook ve Spainer, 2016: 295). İşgalin ardından ölkenin uluslararası bir gücün denetimine bırakılması söz konusu olmuştur. Bu girişimle NATO ilk kez Avrupa-Atlantik bölgesi dışında bir görev gerçekleştirmiştir (Oran, 2001-2012: 20). 20 Mart 2003’te ise Irak işgal edilmiş ve Ortadoğu’da kapanmayacak bir yaranın ve sönmeyecek bir ateşin kıvılcımı ateşlenmiştir.

BÖLÜM IV

4. ULUS İNŞASINDA IRAK ÖRNEĞİ

4.1. IRAK'IN İŞGALİ

Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde ifade edilenler ve yeni politikalar doğrultusunda birçok iddia ortaya atılarak 20 Mart 2003'de Irak işgali gerçekleştirilmiştir. ABD'nin bu işgali gerçekleştirirken ortaya attığı en önemli iddia, Irak'ta kitle imha silahlarının (KİS) bulunduğu iddiası olmuştur. Diğer sebepler ise, Irak'ın teröre yönelik faaliyetlerini ortadan kaldırmak, Irak halkını özgürleştirerek burada demokrasi ve barış süreci oluşturmak olarak ifade edilmiştir (Taşkın, 2010: 58).

Burak Bilgehan Özpek'in Katherine Dalecoure'den aktardığı üzere; ABD'ye göre, Ortadoğu'da demokratik olmayan rejimler bulunmaktaydı. Bu rejimler İslami grupların siyasal sistemde yer almasını engellemekte, bu durum da grupların aşırı davranışlara yönelmesine sebep olmaktaydı. Bu nedenle terörizmle mücadele edebilmek için bu rejimlere demokrasi getirilmesi gerekiyordu. Saddam Hüseyin rejimini devirmek ABD için, demokrasinin sağlanması ve bu yönde yenilikler yapılması konusunda ilk adım olarak görülmüştür (Özpek, 2012: 185). Böylelikle hem Ortadoğu'da demokratik faaliyetlerde bulunulması hem de ABD'de ve dünyada güvenliğin oluşması öngörülmüştür (Özpek, 2012: 188). Başka bir ifadeye göre; terörizm uluslararası güvenliği tehlikeye soktuğu için barbarlık olarak görülmüş, ABD'nin hamlesi de uygarlık adına barbarlıkla mücadele olarak adlandırılmıştır. Böylece uluslararası toplumun desteğinin alınması hedeflenmiştir (Bulut, 2011: 111-112).

Bu işgalle Amerika Ortadoğu'da itibar kazanmayı hedeflerken diğer yandan da Irak'a getireceği özgürlüğün ve demokrasinin diğer ülkeler için örnek olmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bütün Ortadoğu'da yayılarak liberal dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır (Altunışık, 2009: 74-76). İşgalden sonra Irak'ın özgürlüğüne kavuşacağını düşünülmesiyle birlikte halkın da ABD'yi destekleyeceği ve büyük sevinçle karşılayacağı yönünde bir beklenti oluşmuştur. Bu konuda yeterli istihbarat alınmamış olmasına rağmen Saddam Hüseyin'in kolayca devrilerek, kısa süre içerisinde yeni bir rejimin oluşturulacağına inanılmış, mali olarak da zorlanılmayacağı düşünülmüştür (Okur, 2012: 399).

İşgalin nedenleri arasında bahane edilen nedenler ve esas nedenler olarak bir ayrım yapılabilmektedir. Görünen ve bahane edilen nedenlerden ilki; yukarıda

bahsedildiği gibi KİS meselesidir. Irak'ın biyolojik ve kimyasal silahlar bulundurduğuna kesin gözüyle bakılmakta, bunun yanı sıra Irak'ın nükleer silaha sahip olmaya çalıştığı ve KİS'ler ile komşularına ve dünya güvenliğine zarar vereceği üzerinde durulmuştur (Aydın vd., 2007: 29). İkinci gerekçe; BM denetleme sisteminin Irak'ın nükleer araştırmalarını yeterince iyi şekilde denetleyememesi ve Irak'ın silahsızlanmaya direndiğinin iddia edilmesidir (Aydın vd., 2007: 29-30). Üçüncü sebebi Irak ile El Kaide arasında herhangi bir iletişim bulunması konusunda ABD'nin endişelenmesidir (Bulut, 2011: 116). Irak'ın demokratikleştirilmesi olarak sunulan diğer sebepte ise; Irak halkına karşı insan hakları ihlalleri yapıldığı, Irak hükümetinin terörizme destek verdiği görüşü öne sürülmüştür (Bulut, 2011: 116). Bunların dışında bir de insani müdahale sebep olarak sunulmuştur. İşgalin demokrasiye ve insan haklarına yönelik olduğu iddia edilmiştir. Böylece müdahalenin işgal olarak değil insani müdahale olarak görülmesi istenmiştir (Keskin, 2006-2007: 66). Ayrıca ABD'nin terör karşısında güvenliğinin sağlanması konusunda Irak ile tüm Arap dünyasında bir değişimin gerçekleşmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Okur, 2012: 404).

Bu sebeplerin dışında işin bir de görünmeyen kısmını oluşturan esas sebepler bulunmaktadır. İlk sebep tabii ki petroldür. Dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip olan Irak, petrol ithalatçısı bir ülke olan ABD'nin ilgisini büyük oranda çekmiştir, çekmektedir (Cleveland, 2008: 595). Ayrıca diğer güçlerin de petrole bağımlı olduğu bir dönemde bölgedeki etkinlik ve denetimin onlara da etki etmesi şeklinde bir vizyonun varlığı yorumu yapılmıştır (Okur, 2012: 418). Petrol konusundaki bir nokta da Saddam Hüseyin'in devrilmesi ile petrolün dolar üzerinden satılması ve üretim miktarı ile fiyatlarının kontrole alınmasının amaçlanmasıdır (Kepsutlu, 2016: 216). İkinci olarak, Irak'ta ABD yanlısı bir hükümet kurmak ve böylece burada askeri ve istihbarat üsleri kurabilmektir. Ayrıca ABD hegemonyasını sağlamlaştırmak istemiştir. Kendisine yakın hükümet istemesindeki bir neden de 9/11 sonrasında, El Kaide'ye destek veren Suudi Arabistan ile ilişkilerin düşük bir seviyede seyretmeye başlamasıdır. Bu yüzden onun yerine geçecek bir ABD yanlısı hükümet olması istenmiştir (Bulut, 2011: 121-122). Bush'un ABD halkı karşısında prestijli ve intikamını alan bir lider olduğunu göstermek istemesi de esas sebeplerdendir. İktidarını kaybetme kaygısı taşıması da bu etkenin zeminini oluşturmuştur (Bulut, 2011: 123).

Başkan Bush işgali gerçekleştirirken yanına müttefikler toplamak istemiş bu nedenle BM'nin desteğini almayı ve uluslararası bir işbirliği sağlamayı amaçlamıştır.

Bununla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın KİS'leri ortaya çıkarmasını ve BM denetim ekiplerinin Irak'ta istedikleri yere girmelerine izin verilmesini öngören 1441 (BMGK 1441 Sayılı Karar metni için bkz. Arı, 2004: 571) sayılı kararı çıkarmıştır. Ayrıca Irak'ın bu şartlara uymaması durumunda yaptırımında bulunulacağı da kararda belirtilmiştir (Cleveland, 2008: 595). Irak'ın 1441 sayılı kararı ihlal ettiği öne sürülmüştür. Bu konuda işgale ve ABD'ye, Rusya, Fransa ve Çin karşı çıkarken; İngiltere, İspanya, İtalya gibi devletler destek olmuştur (Çelik, 2014: 40; Taşkın, 2010: 60). Böylece İngiltere ile işbirliği içerisinde yapılarak 20 Mart 2003'te "Irak'a Özgürlük Operasyonu" (Operation Iraqi Freedom) adı verilen işgal başlamıştır. Yapılan hava saldırısıyla İkinci Körfez Savaşı'nın ateşi yakılmıştır (Taşkın, 2010: 61). Operasyonda Amerikan ve Irak kuvvetlerinin sahip olduğu teçhizat miktarı arasındaki fark unsuru ve ABD teknolojisinin ileri olması hususu sayesinde ABD, Irak'a karşı büyük bir üstünlük sağlamıştır. Asker sayısı 200.000 civarında olan ABD karşısında Irak'ın 435.000 askeri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ABD'nin 500 savaş uçağı ve 429 tankına karşılık Irak'ta 2600 tank ve 300 savaş uçağı vardır (Arı, 2004: 509). Olay karşısında uluslararası alandan büyük tepkiler gelmiş, Fransa, Almanya, Çin gibi ülkeler duruma karşı çıkarak, barışçıl yollarla çözüm aranması gerektiğini belirtmişlerdir (Taşkın, 2010: 61).

4.1.1. Irak İşgalinin Uluslararası Hukuk Boyutu

İşgalin meşruluğu ve uluslararası hukuka uygunluğu konusunda bir takım görüşler ortaya çıkmıştır. Ayrıca ABD de işgali meşru göstermek amacıyla birtakım yollara başvurmuştur. İşgal öncesinde Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlar bulundurduğu iddiası ve bu nedenle dünya barışını tehdit ettiği söylemi ile ABD meşru müdafaa hakkı kapsamında hareket ettiğini savunmuştur (Nuraldın, 2015: 41). Meşru müdafaa kavramının uluslararası hukuktaki tanımına göre; bir devlete karşı hukuka aykırı olarak gerçekleştirilen bir kuvvet kullanımı karşısında, saldırıya uğrayan devletin buna ani bir şekilde kuvvet kullanarak karşılık vermesi meşru müdafaa olarak kabul edilmiştir (Pazarcı, 2000: 116). Diğer yandan BM'nin 51. maddesi de meşru müdafaayı açıklamış ve Bu hakkın doğabilmesi için silahlı bir saldırının olması gerektiği de vurgulanmıştır. Bununla birlikte bu saldırıya karşı koymak için kuvvet kullanmaktan başka bir yolun olmaması ve meşru müdafaaya uygun olacak oranda ve yeterlilikte araçların kullanılmasının gerektiğinden de bahsedilmiştir (Okur, 2008b: 12).

Kuvvet kullanımı ve ABD'nin bunu gerekçe olarak kullanması hususunda birçok görüş ortaya çıkmış ve devletlere kuvvet kullanımının önünü açan BM maddeleri

incelenmiştir. ABD'nin de Irak'a müdahale gerçekleştirirken BM maddelerini öne sürmesi durumu daha ilginç hale getirmekte ve maddelerin yorumlanmasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır.

Kuvvet kullanımı konusunda meşru müdafaa dışındaki bir durum da BM'nin bu yönde bir karar alması ile meydana gelmektedir. Bu minvalde BM'nin 39. maddesinde barışın bozulduğu durumlarda ya da saldırı eylemi olduğunda, BM'nin barışın korunması konusunda tavsiyelerde bulunacağı ve önlemler alacağına karar verilmiştir. BM'nin alacağı tedbirler ise geçici ve zorlama tedbirler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. BM'nin 40. maddesinde yer alan geçici tedbirler ile durumun kötüye gitmemesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda taraflar arası uzlaşma, silahlı kuvvetleri çekme ve askeri malzemelere ambargo koymak gibi uygulamalar geçici tedbir olarak sayılmıştır (Okur, 2008b: 13). Askeri olmayan zorlayıcı tedbirler ise 41. maddede yer almıştır. Buna göre; ekonomik ilişkilerin, iletişim ve ulaşım araçlarının bir kısmı ya da tamamının kesintiye uğratılması, diplomatik ilişkilerin çekilmesi uygulamaları bu kapsamda yer almaktadır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi bu tedbirler dışında zorlayıcı askeri önlemler de alabilmektedir. Bunlar ise BM'nin 42. maddesinde belirtilmiştir. 42. maddeye göre; BM kara, hava, deniz kuvvetleri yardımıyla gerekli saydığı girişimlerde bulunabilmektedir (Okur, 2008b: 13-14).

Birinci Dünya Savaşı'na kadar şiddet ya da savaş yasağı bulunmamakla birlikte "haklı savaş" (bellum iustum) kavramı çerçevesinde savaşlar azaltılmak istenmiştir. Buna göre barışçıl tüm yolların denenmesinin ardından artık bir yöntemin kalmaması halinde haklı bir neden ve haklı bir gerekçe ile savaşa başvurulabilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bu konuda gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır (Göztepe, 2003: 82). Kuvvet kullanımı azaltmak ve uluslararası düzeni kalıcılaştırmak amacıyla adımlar atılmış ve kuvvet kullanımını yasaklayan düzenlemeler de yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde 1907 La Haye Konferansı ve sonraki dönemde silah kullanımını sınırlayan, 1928 yılında imzalanan Kellogg-Briand Paktı kuvvet kullanımının yasaklanmasına yönelik içeriklere sahip olmalarına rağmen sonuçta II. Dünya Savaşı engellenememiştir. BM ise bazı durumlarda kuvvet kullanımını yasaklarken devletlerin kimi durumlarda meşru müdafaa kapsamında ve saldırıya karşı tedbir mahiyetinde eylemlerde bulunulabileceği yönünde bir takım düzenlemeler yapmıştır. BM Anlaşması'nın 2. maddesinin 3. fıkrasında devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözmelerinden bahsedilerek 4. fıkrasında ise kuvvet kullanımının yasaklandığı durumlar açıklanmıştır. Buna göre; Bir devletin toprak bütünlüğüne, siyasi

bağımsızlığına, BM amaçlarına uymayacak şekilde kuvvete başvurusu yasaklanmıştır (Tosun, 97). Meşru müdafaa hakkı ve BM kararıyla kuvvet kullanma ise istisnai durumlar olarak belirlenmiştir (Tosun, 106).

ABD, Irak işgalini gerçekleştirirken bu müdahaleyi meşrulaştırmaya çalışmış ve uluslararası hukuk kurallarıyla gerekçelendirmeye başvurmuştur. Irak'a karşı girişilen eylemde üç gerekçeyle başvurularak işgal meşru hale getirilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Irak'ın, BM'nin Kuveyt İşgali sonrası aldığı ve ateşkesin koşullarını belirten 687 sayılı kararına uymayarak ihlal ettiğini öne sürmüştür. Böylelikle BM'nin diğer kararları kapsamında kuvvet kullanma hakkının doğduğu iddia edilmiştir. İkinci gerekçe Bush Doktrini'nde belirtilen önleyici müdahale kapsamında meşru müdafaa hakkının gerekliliklerinin yapıldığı düşüncesidir. Diğer gerekçe ise; insani gerekçeler olarak belirtilmiştir (Okur, 2008b: 14). Uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde Irak Savaşı öncesinde insani müdahaleyi gerektirecek düzeyde insan hakları ihlallerinin yapılmadığı yorumu yapılmıştır. Rejim değişikliği amacıyla savaş açılması ise BM'nin kuvvet kullanımını yasakladığı durumlardan biridir. Diğer yandan yaygın insan hakları ihlallerinin olduğu durumlarda ise BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi gerektiğinden dolayı ABD'nin bu müdahalesi uluslararası hukukun ihlali olarak görülmüştür (Okur, 2008b: 24).

ABD gerçekleştirdiği müdahalede hukuksal bir taban oluşturması amacıyla 1441 sayılı BM kararına dayanmıştır. Fakat 1441 sayılı kararda Irak'ın uymaması halinde güç kullanılacağına dair bir ibare bulunmaması, kararın müdahale için yasal meşruiyet sağlamadığını göstermektedir. Ayrıca ABD yeni bir karar da çıkaramamış ve bunun üzerine BM'nin 678 sayılı kararını işgalin gerekçesi olarak kullanmıştır. Bu karar ise uluslararası hukukçular tarafından gerekçe olarak kabul edilemez bir karar olarak görülmüştür. Kuvvet kullanma yetkisi verilmesine rağmen bu kararın ardından ateşkes şartlarını belirleyen 687 sayılı kararın alınması ateşkes şartlarının ihlali durumunda dahi kuvvet kullanmayı gerektirmediği şeklinde yorumlar yapılmıştır (Okur, 2008b: 18).

Bütün bu durumlar değerlendirildiğinde ABD'nin bu eylemi uluslararası hukuka aykırı bulunarak "saldırı savaşı" şeklinde nitelendirilmiştir. Dolayısıyla ABD'nin, yaptığı eyleme hukuki bir meşruiyet sağlamaya çalışmasına rağmen, giriştiği müdahalenin uluslararası hukuka uymadığı sonucu genel kabul görmüştür (Okur, 2008b: 25).

İngiliz ve Amerikan güçlerinin Irak'a girmesiyle başlayan işgalde petrol tesislerinin zarar görmemesine özen gösterilerek güvenliği sağlanmıştır. Ardından Bağdat ele geçirilmiş ardından Saddam Hüseyin yönetimine son verilmiştir. 1 Mayıs 2003 tarihinde Başkan Bush tarafından operasyonların sonlandırıldığı duyurulmuştur (Ünsal, 2001-2012: 25-26).

4.1.2. İşgalin Sonuçları

İşgalin sonuçlarını sıralayan Baskın Oran, nihayetinde zararlı çıkan tarafın ABD olduğu belirtmiştir. Irak zor ve çıkmaz bir sürece girmesi sebebiyle kaybetmiştir. Diğer yandan ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmesi bir başarı sayılmış, bunun dışında birçok kaybı olmuştur. Bunlar; savaş sonrasında denetimi kaybetmesi ve çaresiz kalması, uluslararası hukuku tanımayan bir ülke olarak görülerek prestij kaybetmesi, ham petrol fiyatlarının artması sonucu ABD'de ekonomik zararın yaşanmasına sebep olması ve anti-Amerikacılığın özellikle Müslüman dünyada olmak üzere uluslararası alanda yayılmasıdır (Ünsal, 2001-2012: 25-26). Benan Kepsutlu ABD'nin bu savaş için 3 trilyon dolar harcadığını belirtmiş, savaş sırasında 4487 Amerikan askerinin ve 100 binden fazla Iraklı'nın hayatını kaybettiğine değinmiştir (Kepsutlu, 2016: 218). Tüm bu sebepler Amerikan halkının da tepki göstermesine neden olmuştur. Sivil toplumdan da eleştiriler gelmiş, ABD'nin dünya liderliği de sorgulanmıştır. Okur, dünya politikalarında ABD'nin liderliğini isteyenlerin oranının 2002'de % 64 olduğunu ve bu oranın 2006'da % 31' düştüğünü belirtmiştir. Ayrıca ABD liderliğine karşı olanların oranının ise % 57'ye çıktığından bahsetmiştir (Okur, 2012: 288). Diğer yandan işgal için en önemli neden olarak gösterilen Irak'ta KİS bulunduğu iddiasının gerçekçi olmayışı, ülkede KİS'e rastlanmaması hatta bunun tamamen hayali bir durum olduğunun anlaşılması Başkan Bush ve İngiltere Başbakanı Tony Blair'in tepki almasına ve eleştirilmesine neden olmuştur (Cleveland, 2008: 597). James Petras'ın belirttiğine göre de; savaş ekonomide çok olumsuz etkilere neden olmuş, Amerikan şirketleri petrol gelirlerine sahip olamamıştır. Savaşın sonuçları arasında düşük yaşam standartları, ülke içi muhalefetler, kırılan yandaşlar sayılmıştır (Petras, 2016: 34).

Savaş sonrasının ABD'de nasıl bir etki oluşturduğu TEPAV Ortadoğu Çalışmaları raporunda belirtilmiş ve dört başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki; küresel düzeyde güven kaybı ve artan anti-Amerikancılıktır. İleri sürülen gerekçelerin zayıflığı ve inanılır olmaması dünya kamuoyunda ABD'nin "güvenilirliğini" sarsmıştır. Ortadoğu bölgesi ele alındığında ise "özgürlük", "demokrasi" gibi olumlu kavramların bölge

tarafından Amerikan emperyalizminin aracı olarak görüldüğü gözlenmiştir. İkinci etki; Irak'ta az kuvvetle kısa sürede istediği noktaya gelmeyi düşünen ve bunu bir “askeri alanda devrim” olarak gören ABD'nin meydana gelen direnişle gücünün sınırının ortaya çıkmasıdır. Diğer yandan Irak'ta güvenliğin sağlanamaması ve uygulanan çeşitli politikaların sonuç vermemesi ABD'de özgüven kaybına neden olmuştur. Ayrıca Irak savaşı bölgedeki dengelerin de değişmesine neden olmuştur. İşgal ABD'nin bölgedeki ittifaklarıyla olan ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye'nin 1 Mart 2003'te ABD'nin Irak'a yönelik operasyonu için Türk topraklarını kullanmasına izin vermemesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Son olarak savaş enerji güvenliğini de tehlikeye atmıştır. Irak'ta üretim düşerken dünyadaki petrol ve doğalgaz fiyatları artarak 30 dolardan 75 dolara gelmiştir (Aydın vd., 2007: 37-45).

İşgalin Ortadoğu bölgesi üzerindeki etkisi de büyük oranda önemli olmuştur. Bütün ülkeleri etkileyen bir istikrarsızlık ortamı oluşmuş ve güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Fakat İran açısından durum bu kadar da kötü olmamış, Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle kendisini dengeleyecek bir gücün kalmaması İran'ın işine gelmiştir. Ayrıca İran, Irak'taki Şiiler üzerindeki siyasi ve askeri etkisini artırmıştır (Yılmaz Şahin, 2017: 78). Bölgesel olarak ortaya çıkan bir takım sonuçlar ve yeni dinamikler söz konusu olmuştur. İran'ın bölgedeki etkisi önemli ölçüde artarken, İran komşularından duyduğu güvenlik endişelerinden kurtulmuştur. Ayrıca Irak'taki Sünni baskın yönetimin sona ermesi de İran'ın Irak'ın iç işlerine müdahalesine zemin hazırlamıştır. Karışık bir dönem olmasından faydalanan İran, Hamas ve Hizbullah gibi yapıları desteklemiştir. Bir başka etki ise ABD'nin ilgisinin Irak ve Afganistan'a odaklanması sonucu İran'ın nükleer programını geliştirmesine olanak sağlamasıdır (Oğuzlu, 2019: 25).

Irak açısından sonuçlara bakıldığında ülkenin yapısının tamamen bozulduğu görülmektedir. Siyasi, ekonomik, askeri bütün yapılar temelinden sarsılmış ve sonrasında da düzen tutmamıştır. İşgal Irak'ın etnik yapısı üzerinde de farklı etkiler meydana getirmiştir. Şii topluluğunun bir kısmı Saddam'ın düşüşünü ana hedef olarak belirlemiş bu nedenle işgal sonrasında ABD'ye tepki göstermemişken, diğer bir kısmı ABD'ye karşı tepki göstermiştir. İşgale en sert tepki Şiiler arasındaki en önemli grup olan Sadr Grubu'ndan gelmiştir. Mukteda el-Sadr'ın önderliğindeki grup işgal karşısında Sünnilerle işbirliğine gitme yolunu da tercih etmiştir. Ayrıca yeniden yapılandırma politikası altında oluşturulan Geçici Yönetim'e de katılmayarak direnişi sürdürmüştür. Şiilerin öncü gruplarından olan, Abdül Aziz el-Hakim başkanlığındaki Bedir Tugayları adlı askeri güce

sahip Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (İİDYK), 1959'da kurulan Dava Grubu ve 1992'de kurulan Irak Ulusal Kongresi ABD'ye ılımlı yaklaşarak yeniden inşa programlarında aktif olarak bulunmuşlardır (Arı, 2004: 524-527).

Irak etnik yapısında %30-35 oranında nüfusa sahip olan Sünnilerin ülke konusundaki düşünceleri Irak'ın bütünlüğünün korunması yönünde olmuştur. Dolayısıyla muhalif bir görüşe dayanan Sünni partiler öne çıkmıştır (Dmeral, 2018: 108).

Önemli diğer grup olan Iraklı Kürtler işgal sırasında ve sonrasında ABD ile yakın ilişkiler kurarak sürece dahil olmuşlar ve işgale destek vermişlerdir (Kahraman, 2008: 57). Kürtlerin iki önemli partisi Mesud Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Celal Talabani yönetimindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'dir (Arı, 2004: 528).

4.2. IRAK'TA YENİDEN İNŞA VE YAPILANDIRMA POLİTİKALARI

ABD savaş öncesinde, yapılacak yeniden inşa adına hazırlıklarda bulunmuştur. Bu minvalde “Irak İçin Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu” (Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance for Iraq-ORHA) kurulmuştur. Böylelikle insani yardım ve yeniden yapılandırma çalışmaları yapılması hedeflenmiş ve bu görev için emekli General Jay Garner atanmıştır. 9 Nisan'da işgal güçlerinin Bağdat'a girmesinin ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından, Mayıs başında savaşın sona erdiği ilan edilmiş ve Irak için yeni bir siyasal yapılanma yolunda çalışmalar başlatılmıştır (Pirinççi, 2004: 484).

4.3. SİYASİ YAPI VE GELİŞMELER

Irak'ın siyasi yapısını oluşturan ve gelişmeleri etkileyen önemli unsurlar etnik ve dini yapıya dayalı politika oluşumu, aşiretçilik, dış güçlerin etkisi ve milliyetçiliktir. Ülkenin kuruluşundan itibaren bu dinamiklerin etkisi siyasetin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (Erkmen, 2010: 118). İşgal sonrasında yürütülen yapılandırma faaliyetleri siyasi bir yapı oluşturmak adına gerçekleştirilirken adı geçen etkenler de süreci etkilemiş ve ondan etkilenmiştir.

Geçici bir Irak yönetimi oluşturulması amacıyla Garner'ın da bulunduğu ve Irak'lı muhaliflerin katıldığı önemli toplantılar gerçekleştirilmiştir. 15 Nisan 2003'te Irak'ın güneyinde bulunan Nasıriye'de gerçekleştirilen toplantı bunlar arasında en önemli olarak kabul edilenlerin ilkidir (Arı, 2004: 514). Toplantı sonrası ortak bir bildiri yayınlanmış ve

nasıl bir Irak istendiği yönünde maddeler belirlenmiştir. Bunlara göre oluşturulacak olan yeni Irak; bağımsız, etnik yapıya dayanmayan, demokratik federal özellikte bir yönetime sahip olan, ülkedeki siyasi grupların birliktelik içinde sürece dahil olduğu, kadınların da ön planda tutulduğu ve farklılıklara saygıyla yaklaşılın, hukukun üstünlüğüne dayanan, yeniden inşa için Iraklıların ortak kararda bulunduğu, Baas partisinin ve ülkedeki etkisinin ortadan kaldırıldığı, siyasal şiddetin görülmediği bir Irak olmalıydı (Boorstin, 2003: 514).

İkinci önemli toplantı ise 28 Nisan'da gerçekleştirilen Bağdat toplantısıdır. Toplam 300 delegenin katılımıyla yapılan toplantının amacı Irak geçici yönetiminin oluşturulmasıdır. Bu amaçla bir de takvim belirlenmiştir (Arı, 2004: 514). Bu minvalde ilk olarak kilit öneme sahip savunma, güvenlik ve istihbarat gibi bakanlıklar ABD kontrolünde bulunurken sağlık, eğitim gibi bakanlıkların devrinin kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Geçici hükümetin Irak halkı tarafından onaylanacak olan bir anayasa taslağı hazırlaması ve tüm yetkilerin bu yasalar çerçevesinde devredilmesi kararlaştırılmıştır (Boorstin, 2003: 30). Toplantının diğer önemli noktası da BM'den ve uluslararası toplumdan Irak'a uygulanan ambargoların kaldırılması yönünde yapılan çağrıdır (Pirinççi, 2004: 486).

4.3.1. Geçici Koalisyon Otoritesi - Geçici Yönetim Konseyi

Garner'in ardından 6 Mayıs'ta sivil yönetici olarak Irak'ta emekli büyükelçi Paul Bremer görevlendirilmiştir. Bremer ayrıca 16 Mayıs'ta Irak'ta yeniden yapılandırma konusunda geniş yetkileri bulunan Geçici Koalisyon Otoritesi (Coalition Provisional Authority)'nin de başına getirilmiştir. Geçici Koalisyon Otoritesi (GKO) Irak'ta tüm hükümet yetkilerini geçici olarak elinde bulunduracak bir yapıda oluşturulmuştur. Bu amaçla yasama, yürütme ve yargı erkleri Bremer aracılığıyla burada toplanmıştır (Pirinççi, 2004: 486). Yetkileri elinde bulunduran GKO Baas Partisi'ni kapatarak üyelerini kamudan uzaklaştırmış, böylece yaklaşık 30.000 kişi Irak yönetiminden dışlanmıştır. Ayrıca Irak Kara ve Hava Kuvvetleri, Polis Güçleri de kapatılarak Baas'ın askeri varlığına da son verilmiştir (Galbraith, 2007: 119). Bremer'in ikinci önemli icraatı da Irak ordusunun dağıtılması olmuştur. Bu durum sonrasında ülke güvenliği konusunda sorunların oluşmasına yol açmıştır (Diamond, 2012: 280).

Rusya, Fransa ve Almanya'nın BM'nin yapılandırma sürecinde etkin olmasını istemesi ve Amerikan-İngiliz müdahalesine karşı olması BM Güvenlik Konseyi'nde önemli sonuçları bulunan bir kararın alınmasına neden olmuştur. 22 Mayıs 2003'de alınan 1483 (BMGK 1483 Sayılı Karar Metni için bkz. Arı, 2004: 579) sayılı bu karar ile GKO ile

birlikte çalışmak üzere bir Özel Temsilci atanması istenmiş ve Irak'a uygulanan ambargo kaldırılmıştır (Pirinççi, 2004: 487). Yine bu kararlar Irak halkının, GKO'nun ve Özel Temsilci'nin işbirliğiyle, kalıcı ve uluslararası alanda tanınan bir yönetim kurulana dek bir Irak Geçici Yönetimi'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Geçici Yönetim'in kurulması konusunda 'kalıcı ve uluslar arası alanda tanınan bir yönetim kurulana kadar' ibaresi ile belirsiz bir zaman oluşturulmuş ve o zamana kadar GKO ile ABD işgal güçleri yeniden yapılandırma konusunda yetkili kılınmıştır. Böylece işgal güçlerinin eylemleri ve varlığı da meşrulaştırılmıştır (Boorstin, 2003: 2-6).

Geçici Yönetim Konseyi (GYK) tam olarak 13 Temmuz 2003'de oluşturularak, diplomatların atanması, anayasa hazırlanması gibi sorumlulukları yerine getirmesi belirlenmiştir. Ayrıca 28 Nisan Bağdat toplantısındaki ilkelerin göz önünde bulundurulacağı da kararlaştırılmıştır. GYK'nin yetki ve yürütülen işler bakımından GKO ile işbirliği içerisinde hareket etmesi öngörülmüştür. Böylece GKO halen en yetkili birim olmaya devam etmiştir (Pirinççi, 2004: 488).

GYK Irak'ın çeşitli etnik yapısından etkilenmiş, bu çeşitlilik temsil düzeyine de yansımıştır. 25 kişiden oluşan Konsey üyelerinin 13'ü Şii, 5'i Sünni Arap, 5'i Kürt, 1'i Türkmen ve 1'i de Asurilerden oluşmuştur (Pirinççi, 2004: 488). 9 üyeli Başkanlık Konseyi'nde ise 5 Şii, 2 Sünni, 2 Kürt temsilci olması öngörülmüş ve rotasyonla başkanlık yapmalarına karar verilmiştir. Başkanlık Konseyi'nde Sünnileri, Bağımsız Demokratlar Birliği'nden Adnan Paçacı ve Irak İslam Partisi Genel Sekreteri Muhsin Abdül Hamid; Şiileri, Irak Ulusal Anlaşması Genel Sekreteri İyad Allavi, Irak Ulusal Konsey Başkanı Ahmet Çelebi, İslamcı el-Dava Partisi Sözcüsü İbrahim el Caferi, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (IIDYK)'nden Abdül Aziz el-Hakim ve din adamı Muhammed Bahr el-Ulum temsil etmiştir. Kürtlerin temsilcileri ise, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani ve KDP Başkanı Mesud Barzani olmuştur (Arı, 2004: 517).

Bakanlıkların dağılımı ise yine Konsey'deki üyelerin paylaşımına göre yapılmıştır. Bu dağılıma göre Petrol ve İçişleri Bakanlığı Şiilere, Maliye Bakanlığı Sünnilere, Dışişleri Bakanlığı ise Kürtlere verilmiştir (Arı, 2004: 517). Bakanlıklarda Iraklı temsilcilerin bulunmasına rağmen her birinde danışman statüsüyle bir Amerikan ve İngiliz yetkilisi de görevlendirilmiştir. Dolayısıyla son karar yine Iraklıların elinde olmamış ve süreç konusunda dışarıda tutulmuşlardır (Pollack, 2004: 18).

BM tarafından GYK'nin tanınması Güvenlik Konseyi'nin 1500 sayılı kararıyla (BMGK 1500 Sayılı Karar Metni için bkz. Arı, 2004: 590) gerçekleşmiştir. BM yeni anayasa oluşturulması sürecinde delegelerin seçimi konusunda da aktif olmuştur. Normal koşullar altında 30 Eylül 2003 tarihine kadar yapılması planlanan delege seçiminin gerçekleştirilememesi sonucu 16 Ekim'de 1511 sayılı karar (BMGK 1511 Sayılı Karar Metni için bkz. Arı, 2004: 590) alınmıştır (Pirinççi, 2004: 490). Bu kararlarla yönetimde etkili olan iki ana aktör GKO ile GYK eşit seviyeye getirilmek istenmiştir. Bununla birlikte yönetimin Irak halkına devredilmesi için bir anayasa taslağı hazırlanması ile buna uygun olarak demokratik seçimler için takvim belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Arı, 2004: 518).

İlk adım olarak güzel bir gelişme olmasına rağmen GYK sahip olduğu kusurlar nedeniyle tepki çekmiştir. Bu konuda ilk etken, üyelerin genellikle sürgünden dönen kişiler olması ve tanınma sorunu yaşamalarıdır. Diğer yandan ikinci etken konsey üyelerinin halk desteğine sahip olmamaları olmuştur. Halkla bir araya gelerek seçmen oluşturma konusunda bir başarısızlık görülmüştür (Fukuyama, 2012: 284)

4.3.2. 15 Kasım Anlaşması

Irak'ın siyasal süreci içerisindeki en önemli basamaklardan biri 15 Kasım 2003'te imzalanan Siyasal Süreç Anlaşması'dır. Paul Bremer GKO adına imza atarken karşısında GKY adına dönem başkanı Celal Talabani bulunmuştur. Anlaşma ile kalıcı bir anayasa hazırlanması, egemenliğin Irak halkına devredilmesi ve serbest seçimlerin yapılması öngörülmüştür. Bunun gerçekleşmesi için GKO ve GKY'nin bir Geçici İdari Yasa hazırlamasına karar verilmiştir. Ayrıca Geçici Parlamento seçimlerinin yapılması için de 31 Mayıs 2004 tarihi seçilmiştir. Öne sürülen seçim sistemini Şiiler desteklememiş, Geçici Yönetim Konseyi üyeleri delege sistemini kendileri için fırsat olarak görmüşlerdir (Pirinççi, 2004: 491).

Anlaşmada gelecekte olması planlanan gelişmeler için öngörülen tarihlere yer verilmiştir. Buna göre; 28 Şubat 2004, GYK ve GKO tarafından serbest seçimlere kadar yürürlükte kalacak olan Geçici İdari Yasa'nın oluşturulması için seçilmiştir. Ardından 31 Mart 2004'e kadar GKO ile GYK Irak'taki işgal güçlerinin statüsü anlaşmasını imzalamaları öngörülmüştür. 31 Mayıs 2004 tarihi ise Irak Geçici Parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesi için belirlenmiştir. Anlaşmada belirtilen bölgesel delege sisteminde Irak'taki 18 il için 15'er delege seçilmesi öngörülmüştür. Bunlardan beşini GYK'nin, beşini vilayetlerdeki federe hükümetlerin ve diğer beşini de beş büyük ilin yerel

konseylerin seçmesine karar verilmiştir. Seçilen delegelerin en az 11'inin onayının alınmasıyla Geçici Parlamento üyelerinin seçilmesi düşünülmüştür. Yeni hükümetin atanmasının ise 30 Haziran 2004'e kadar gerçekleşmesi öngörülmüştür (Pollack, 2004: 19-20). Oluşturulan bu programın, delege seçimlerinden idari yasa oluşumuna kadar olan sürece kadar ülkenin yapısı itibariyle Şii grupların lehine olmayan durumlara yol açması, Kürt gruplarla diğer etnik/dini gruplar arasında çatışmaların yaşanmasına neden olması gibi sebeplerle riskli olduğu belirtilmiştir (Pollack, 2004: 21-22).

4.3.3. Geçici Anayasa – 2005 Seçimleri

15 Kasım Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere 8 Mart 2004'te 62 maddeden oluşan Temel Yasa veya Geçici Irak İdari Yasası işgal güçleri ve GKY'nin katılımıyla imzalanmıştır. Geçici Anayasa 2005'de seçilecek olan ulusal meclis tarafından oluşturulması planlanan anayasa için bir ön adım anlamına gelmiştir (Arı, 2014: 478-479). Siyasallaşma yolundaki kilit öneme sahip adımlardan biri olan Geçici Anayasa'nın hazırlık aşamasında kimi sorunlar da yaşanmıştır. Yaşanan çatışmalar sonrasında İslamiyet'in devletin dini olarak kabul edilmesi bunların ilkidir. Diğer sorun ise, Kürt otonomisi konusunda yaşanmıştır. Kürt otonomisinin tanımı ve sınırları konusunda çatışmalar yaşanmış, Kürtler yetki ve coğrafya olarak genişlemek istemiş diğer yandan petrol gelirlerinden pay talep etmişlerdir. Sonuçta petrol gelirinden pay alınması dışında Kürtlerin otonomilerinin devam etmesine karar verilmiştir (Pirinççi, 2004: 496).

Geçici Anayasa'ya göre 30 Haziran 2004'ten 31 Aralık 2005'e kadar sürmesi planlanan bir geçiş döneminden söz edilmiştir. Buna göre ilk aşama; 30 Haziran'da başlayarak 31 Ocak 2005'te yapılacak olan ulusal meclis seçimlerine kadar sürecektir, sonrasında bu tarihte Irak Geçiş Dönemi Hükümeti'nin kurulmasından 31 Aralık 2005'e dek süren dönem ikinci aşama olarak kabul edilmiştir (Arı, 2004: 479). Geçiş döneminde ülkenin siyasal sisteminde de değişiklik yapılarak federal yapıda karar kılınmıştır. Buna göre sistemin, çoğulcu, güçler ayrılığına dayanan, demokratik bir cumhuriyet olması benimsenmiş ve etnik temelli değil coğrafi ve tarihi gerçeklere dayanan bir sistem oluşturulmak istenmiştir (Md. 1). Güçler ayrılığı prensibine göre yasama yetkisi; Temsilciler Konseyi (Parlamento) ve bölgeler ile eyaletlerden temsilciler içeren Birlik Konseyi'ne verilmiştir. Yürütme yetkisi organları; Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu olarak belirlenmiş ve yargı bağımsızlığı ilkesi gözetilerek farklı tür ve düzeylerde mahkemeler yetkili kılınmıştır (Md. 47). Ayrıca yetkilerin, valilikler, federe hükümetler, federal devlet, belediyeler ve yerel yönetimler arasında paylaşımı öngörülmüştür. Arapça

ile birlikte Kürtçe'nin Irak'ın resmi dili olarak belirlenmesi de Geçici Anayasa ile gelen bir yenilik olarak Kürtlerin ağırlığının artmasına neden olmuştur (Md. 4) (Sanrı, 2018: 36-48).

18 valilikten oluşan idari yapının devam edeceğinin belirtildiği anayasada 53. maddede bölgeler ile ilgili Kerkük ve Bağdat haricindeki en fazla üç valiliğin bir araya gelerek bölge oluşturabileceğine yer verilmiştir (Arı, 2014: 480). Şiiilerin bağımsız bir oluşuma gitmesini engellemek amacıyla konulan bu madde Kürtler açısından geçerli olmamış, 19 Mart 2003'ten başlayarak, 'Kerkük haricindeki' ibaresine rağmen Kerkük'ü dahi içeren Duhok, Erbil, Süleymaniye, Diyala ve Nineva'dan oluşacak olan Kürdistan Bölge Hükümeti'nin Geçiş Dönemi boyunca konumunu sürdüreceği belirtilmiştir (Pirinççi, 2004: 499).

Geçici Anayasa aynı zamanda kalıcı anayasanın oluşturulma sürecini de içermektedir. Buna göre; Ulusal Meclis'in en geç 15 Ağustos 2005'e kadar kalıcı anayasa taslağını hazırlaması, hazırlanan taslağın en geç 15 Ekim 2005'e dek referanduma sunulması halkın çoğunluğunun kabulü ya da herhangi üç vilayette halkın üçte ikisi tarafından reddedilmemesi durumlarında kabul edilmesi öngörülmüştür. Anayasanın kabulünün ardından en geç 15 Aralık 2005' e dek kalıcı Irak hükümeti için seçimlerin yapılmasına ve yeni hükümetin 31 Aralık 2005'ten önce göreve başlamasına karar verilmiştir (Arı, 2014: 480; Pirinççi, 2004: 501).

Öngörüldüğü üzere 30 Ocak 2005'te yapılan seçimler Sünnilerin %20' sinin boykotuyla eksik katılımıla gerçekleşmiştir. Seçim sonucunda, Dava lideri Şii İbrahim el Caferi'nin Birleşik Irak İttifakı %48.19 oy oranı ile 140 sandalye, Kürt ittifakı %25.73 oy oranı ile 75 sandalye, diğer Şii lider İyad Allavi'nin listesi ise %13.82 oy oranı ile 40 sandalye kazanmıştır (Çetinsaya, Özhan, 2009: 41). Cumhurbaşkanlığına Celal Talabani getirilirken, Şii Arap İbrahim Caferi Başbakan, Hoşyar Zebari ise Dışişleri Bakanı olmuştur. Ardından yeni Irak Anayasası da 15 Ekim'de referanduma sunulmuş, ülke genelinde % 78 oranında onay almasıyla kabul edilmiştir. Seçimlerin dört yılda bir yapılmasının öngörüldüğü sistemde iktidar paylaşımına göre, cumhurbaşkanı Kürt, cumhurbaşkanı yardımcılarının birinin Şii diğerinin Sünni olmasına karar verilmiştir. Ayrıca Meclis başkanı Sünni, başbakan Şii olarak seçilmiştir (Arı, 2014: 481-483).

Yeni Irak Anayasası Geçici Anayasa'ya dayanarak oluşturulmuş, genel olarak ona bağlı olarak üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Federal sistem Kürtler tarafından

desteklenmiş, Sünnilerin bir kısmı itiraz ederken bir kısmı kabul etmiş, Şiiler de desteklemiştir (Hakkı, 2007: 23).

Yeni Anayasanın öngördüğü üzere 15 Aralık 2005'te bir seçim daha yapılmıştır (Ocak ve Aralık 2005 seçimleri ve siyasi partiler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Galbraith, 2007: 207-210). Bununla birlikte ilk kez kalıcı parlamento seçilmiştir. Seçim sonucuna göre; İbrahim Caferi'nin lider olduğu Şii ittifakı % 41.1 oy oranıyla 128 sandalye ile ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada % 21.6 oy oranıyla 53 milletvekili çıkaran Kürtler olmuştur. Devamında % 15 ile 59 sandalye kazanan Sünniler yer alırken, İyad Allavi'nin grubu 25 sandalye kazanmıştır (Çetinsaya, Özhan, 2009: 42). Seçimlerden çıkarılan sonuçlarda geçirilen dönemlerden sonra ilk kez demokratik bir ortamda yapılan seçimlerin etnik-sekter dağılımı yansıttığı yorumu yapılmıştır. Ayrıca Şii Arapların oy üstünlüğüne sahip olması ülke siyasetinde etkin olacaklarının işaretini vermiştir (Çetinsaya, Özhan, 2009: 43).

Tablo 4.1: Aralık 2005 Seçim Sonuçları (Erkmen, 2010: 132)

<i>Partiler</i>	<i>Oy Sayısı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Sandalye</i>
Birleşik Irak İttifakı (İslamcı Şii Partiler Koalisyonu)	5,021,137	41.2	128
Kürt İttifakı	2,642,172	21.7	53
Irak Uzlaşma Cephesi (İslamcı Sünni Araplar)	1,840,216	15.1	44
Irak Ulusal Listesi (Eyad Allavi)	977,325	8.0	25
Irak Ulusal Uzlaşma Cephesi (Baasçı-Milliyetçi Sünni Araplar)	499,963	4.1	11
Kürt İslami Hareketi	157,688	1.3	5
Al-Risaliyun (Sadr'a bağlı Bağımsızlar)	145,028	1.2	2
Uzlaşma ve Kurtuluş Bloku (Cubburi Aşiretinin Partisi)	129,847	1.1	3
Irak Türkmen Cephesi	87,993	0.7	1
Rafideyn Listesi (Asuri Hareketi)	47,263	0.4	1
Mithal El-Alusi Listesi	32,245	0.3	1
Yezidi Reform Hareketi	21,908	0.2	1
Toplam (Katılım Oranı 79.6 %)	12,396,631		275

Seçimler değerlendirildiğinde, etnik-sekter siyaset sonucu ülkenin Şii Araplar, Sünni Araplar ve Kürtler olmak üzere ayrıldığı görülmüştür. Ayrıca siyasi düzenin oluşturulması konusunda yeterli düzeyde bir istikrar sağlanamadığı yorumu yapılmıştır. Bununla ilgili anayasa sürecinde meydana gelen iki olumsuzluktan bahsedilmiştir. İlk olarak tüm grupların uzlaşısı ve kararıyla oluşmuş bir anayasa ortaya çıkarılamamış, Sünni

Araplar referandum sonuçlarını reddetmiştir. İkinci olumsuzluk anayasanın federalizmin sınırları konusunda eksik kalması olmuştur. Bu konuda uzlaşmanın sağlanmasının zor olması, federal sistemi oluşturan bölgelerin (Kürt Federal Bölgesi hariç) nasıl kurulacağına dair düzenlemelerin meclise bırakılması, Kerkük'ün Kürt Federal Bölgesi'ne bırakılıp bırakılmayacağı konusu gibi hususlar yeni anayasanın ayrıştırmacı olduğunu göstermiştir (Çetinsaya, Özhan, 2009: 50-53). Diğer yandan modern bir anayasa olarak da görülmüş ve siyasi yapılanma yolunda başarılı bir adım olarak görülerek işgal güçlerinin çekilmesi ile ilgili düzenlemelerin önünü açacağını düşündürmüştür (Arı, 2014: 484).

Geçici Anayasada sürecinin belirlendiği kalıcı anayasa 2007 yılında genel itibari ile geçici anayasadaki maddelerin temel alınmasıyla oluşturulmuştur. Anayasanın yazılışı ve oylanması sırasında halkın tüm kesimlerinin katılımı sağlanmamıştır. Hukuk adamlarının rollerinin ve sayılarının yetersiz olmasıyla birlikte işgal altında olan bir devletin özgür iradesinin olmaması sebebiyle oluşturulan yasanın da meşru sayılamayacağı yorumu yapılmıştır (Hakkı, 2007: 85).

4.3.4. 2010 Seçimleri

31 Ocak 2009'da Irak'ta yerel seçimler yapılmış ve 2010 seçimlerine giden yolda kimi sinyaller vermiştir. Seçim sonucunda önceki seçimlere Şii ittifak üyesi olarak katılan Dava Partisi büyük çıkış yakalamıştır. Kürt Bölgesel Yönetimi'ne bağlı Erbil, Kerkük, Süleymaniye ve Duhok haricindeki 14 vilayette gerçekleştirilen seçimlere katılım % 51 oranında gerçekleşmiştir. Bu seçim genel anlamda Irak'ta birliğin sağlanabileceğine dair işaretlerden olduğu yönünde yorumlanmıştır (Çubukçu, Özhan, 2010: 12-13). Dava Partisi'nin zaferi sonrasında 2010'da yapılan seçime diğer Şii partileri iki ayrı koalisyon ile girmiştir. Ayrıca bu seçimde parlamento üye sayısı 275'ten 325'e çıkarılmıştır (Bilgin, 2015: 78).

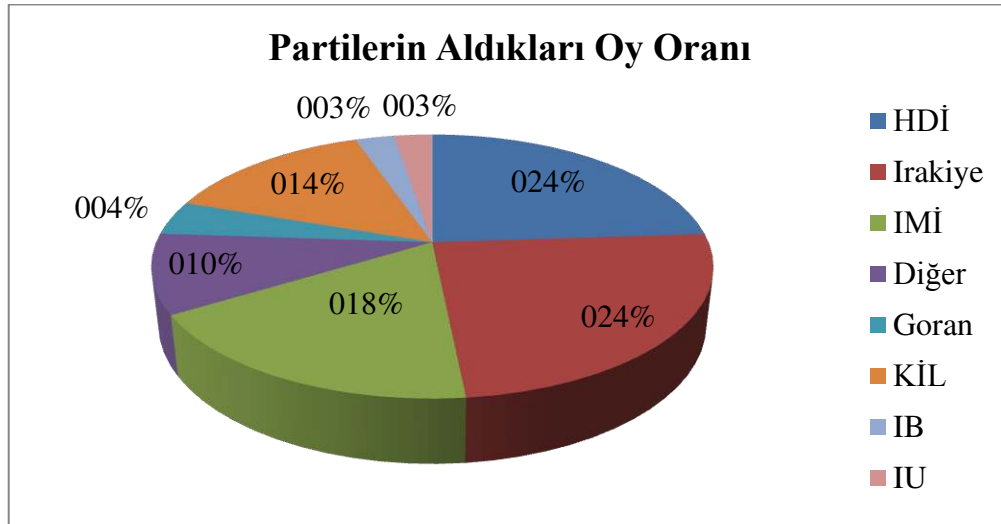
Seçimler beş yılda gerçekleştirilen üçüncü seçimler olmuş ve demokratikleşme yolunda pozitif gelişme olarak görülmüştür. Zira seçim yasası ve anayasa konularında tartışmalar devam ederken gerçekleştirilmiştir. Anayasa farklı gruplar arasında çatışmalara neden olmuştur. Ayrıca işgalden itibaren şiddet azalmamıştır. 19 milyon Iraklı'nın oy kullandığı seçimlerde katılım oranı % 63 olarak belirlenmiştir (Güner, 2001: 91).

7 Mart 2010'da gerçekleştirilen seçimlerde altı farklı ittifak yarışmıştır. Bunlardan ilki; İyad Allavi liderliğindeki Irakiyye İttifakıdır. Şii ve Sünni aşiretlerin ve milliyetçilerin yer aldığı ittifak seçimlerde % 24.48 oy oranı ile 91 sandalye kazanarak

birinci olmuştur. Çoğunlukla Şii gruplar ile Sünni aşiretlerden oluşan Hukuk Devleti İttifakı'nın liderliğini ise Irak Başbakanı Nuri el-Maliki yapmıştır. İttifak, seçimlerde % 24.02 oy oranı alarak 89 sandalye kazanmıştır. Üçüncü sıraya yerleşen grup Irak eski Başbakanı İbrahim Caferi'nin yönetimindeki Irak Milli İttifakı olmuştur. Irak Milli İttifakı, Irak İslami Yüksek Konseyi (Ammar el Hekim), Bedir Örgütü, Sadrcılar (Mukteda el Sadr), Fazilet Partisi ve Ulusal Reform Akımı gibi Şii partileri içeren ittifak seçimden %17,98 oranında oy almış ve 70 sandalye kazanmıştır (Çubukçu, Özhan, 2010: 18-19).

Tablo 4.2: Mart 2010 Genel Seçim Sonuçları (Erkmen, 2010: 132)

<i>Parti</i>	<i>Oy Oranları %</i>	<i>Toplam Oy</i>	<i>M.vekili Sayısı</i>
Irakiye	24.48	2.851.823	91
Kanun Devleti Koalisyonu	24.02	2.797.624	89
Irak Ulusal İttifakı	17,98	2.094.814	70
Kürdistan İttifakı Listesi	14,48	1.686.344	43
Goran	4,18	487.181	8
Irak'ın Birliği	2,70	314.823	4
Tavafuk	2,61	303.477	6
Kürdistan İslami Birliği	2,12	247.366	4
Kürdistan İslami Hareketi	1,31	153.640	2
Diğer	9,76	11.649.185	

Şekil 4.1: 7 Mart 2010 Seçimlerinde Partilerin Durumu (Çubukçu ve Özhan, 2010: 24)

Kısaltmalar: HDİ:Hukuk Devleti İttifakı, IMİ:Irak Milli İttifakı, KİL:Kürdistan İttifakı Listesi, IB:;Irak'ın Birliği İttifakı, IU: Irak Uzlaşısı.

Irakiye'nin başarılı olmasında etnik-mezhep temelli bir politikadan uzak olması, içerisinde barındırdığı unsurlar dolayısıyla ulusal bir ittifak olması ile sorunlara çözüm

arayan bir parti olmasının etkisi büyüktür (Çubukçu ve Özhan, 2010: 18). Halkın seçiminde de milliyetçi yapıdaki partilerin ilk sırada olmasından ülke bütünlüğüne önem verildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu durum etnik-mezhep temelli yapının tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Kanun Devleti Koalisyonu Sünni Araplar tarafından destek görmezken, Irakiyye de Şii Arapların yoğun olarak bulunduğu yerlerde oy alamamıştır (Erkmen, 2010: 133).

Sünniler açısından seçim sonuçları değerlendirildiğinde; 2005 seçimlerini boykot ederek katılım göstermeyen Sünnilerin sistemin dışında kaldığı ve Şiilerin üstünlük sağladığı görülmüştür. Sonrasında ABD'den de destek alarak Aralık 2005 seçimlerine katılan Sünniler, Şiilerin bir arada hareket etmesinin de bir sonucu olarak fazla etkinlik gösterememişlerdir. 2009'da yapılan seçimlerde merkeziyetçi bir görünüm sergilemeye başlayan Sünniler bu söylemleri ile Iyad Allavi liderliğinde çok gruplu bir ittifak haline gelerek, 2010 seçimlerinde birinci olmayı başarmışlar fakat bu oran Irakiyye'ye tek başına hükümet kurması için yetmemiştir (Güner, 2001: 95-96).

Irak'ın en önemli ve etkin aktörlerinden olan Şiiler, işgal sonrası Irak siyasetinde büyük rol oynamıştır. Şiiler içerisinde iki büyük koalisyon öne çıkmıştır. Bunlardan ilki Kanun Devleti Koalisyonu'dur. Nuri el Maliki'nin liderliğini yaptığı koalisyon, merkeziyetçi ve laik bir görünümde olmaya özen göstermiştir (Erkmen, 2010: 138-139). 40 farklı parti ve Sünni aşiret liderlerinden oluşan parti 2009 seçimlerinde 126 sandalye kazanarak başarılı olmuştur. Diğer koalisyon ise; Irak Ulusal İttifakı'dır. Bünyesinde Irak İslam Yüksek Konseyi, Sadr Hareketi, Bedir Örgütü, Ulusal Reform Akımı gibi unsurları barındıran koalisyon bu seçimde 2009 seçimine göre başarısız sayılmıştır (Güner, 2001: 98-99).

Kürtlerin seçim konusundaki düşüncesi, güç dengesinde yer almak olmuştur. Diğer yandan ABD ile ilişkilerini geliştirmek de istemişlerdir (Erkmen, 2010: 140). Kendi bölgelerinde katılımın çok olmasına rağmen 2010 seçimlerinde Kürtlerin oy oranı düşmüştür. Ocak 2005 seçimlerine Kürdistan Demokratik Vatansever İttifakı ve Kürdistan İslami Grubu adlı iki liste ile giren Kürtler ikinci sırada yer alırken, 2010 seçimlerinde kendi aralarındaki bölünmeler ve güç mücadelesi nedeniyle dördüncü sıraya düşmüşlerdir (Erkmen, 2010: 141).

Seçimlerin ardından hükümetin kurulması ancak 2010 Kasım'da gerçekleşmiştir. Dört ittifakın katıldığı bir hükümet kurulmuştur. 2014'e gelindiğinde milletvekili sayısı

328'e çıkarılmış, seçimlerde Kanun Devleti Koalisyonu 92 milletvekili çıkararak birinci olmuştur. Zorlu bir hükümet kurma süreci sonunda Cumhurbaşkanı Kürt asıllı Fuad Masum olmuştur (Arı, 2014: 485-486).

Yeniden inşa kapsamındaki siyasi süreçte Şii-Sünni ayrımını tetikleyen politikaların yanı sıra siyasi alandaki faaliyetler de bu ayrıma etki ederek çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Başbakan Maliki'nin Saddam Hüseyin döneminde etkin bir grup olarak öne çıkan Sünnilere karşı izlediği dışlama politikası meydana gelen sorunların sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Bu politikası sonucu Şiiler arasında da görüş ayrılığı yaşanmış ve bölünmeler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla iç siyasette huzurlu bir ortam oluşamamıştır. İlerleyen zamanlarda çekilme sonrası Şiilere yönelik pozitif ayrılık uygulamalarının artması ülke içinde IŞİD örgütüne sempati duyulmasına neden olmuştur (Kepsutlu, 2016: 112-113).

4.4. EKONOMİK KALKINMA

Irak'ın ekonomik yapısındaki en önemli unsur sahip olduğu petrol rezervidir. Ekonomik gelişmesi ve kalkınması da dolayısıyla petrol üzerinden olmuştur. Petrol ihracatına bağlı olarak tahmini değerlendirmeler yapılsa da ülke ekonomisi kayıt dışı bir yapıya sahiptir. Saddam Hüseyin dönemindeki kayıt dışı uygulamalar, işgal ile kamu diplomasisinin çökmesi ve Kuzey Irak'ın milli hesaplarda görülmemesi gibi nedenler dolayısıyla ekonomi verileri tam anlamıyla yeterli değildir (Çetinsaya, 2006: 26). Ülkede yaşanan gelişmeler sonucu bir dönem 200 dolara kadar gerileyen kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın (GSMH) % 70'ini ve bütçenin % 98'ini petrol gelirleri oluşturmaktadır. Ülkedeki ekonomik yapının bozukluğu her alana yansımış, 2004 yılı verilerinde ülkedeki işsiz sayısı 2 milyon kişi olarak belirlenmiştir. Diğer yandan enflasyon rakamı % 31,7 olarak açıklanmıştır. Bu oran 2006'da yaklaşık % 65 olmuştur (Çetinsaya, 2006: 89).

Günlük petrol üretim kapasitesinin 112 milyar varil olduğu, dünya petrol rezervlerinin % 11'ine sahip olan Irak'ta uzun yıllar boyunca şiddet, çatışma, savaş gibi olayların baş göstermesi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Buna ek olarak gerçekleşen ABD işgali ile zaten zayıf olan alt yapı daha da sorunlu hale gelmiştir (Aydın vd., 2007: 63).

Irak ekonomisinin yapılandırılması konusunda başat aktörler Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) olmuştur. 2004 yılında imzalanan stand-by anlaşması ilk adımı oluşturmuştur. Ardı ardına alınan kararlarla ülke neoliberal politikalar sürecine

girmiştir. Amerikan yönetimi de kamusal sanayi kurumlarını özelleştirmiştir (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 98).

Yeniden yapılandırma programı, ekonomi söz konusu olduğunda pek de başarılı olmamıştır. İşgal sonrasında alt yapı sorunlarından bir diğeri de Irak’a elektrik sağlanması konusu olmuştur. İşgalden önce günde 4,500 megavat elektrik üretilen ülkede, işgal sonrasında üretilen elektrik 3,600 megavata düşmüştür. Petrolün çıkarılabilmesi için gerekli olan elektriğin sağlanamaması da petrol konusunda günlük asgari varil sayısının karşılanamamasına neden olarak ekonominin canlanmasına engel olmuştur (Fukuyama, 2012: 315). İşgalin hemen ardındaki yıllarda ekonomide düzen sağlanamaması bu yılların ‘kayıp yıllar’ olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 86).

2008 yılına gelindiğinde petrol üretimi 2,3 milyon varile yükselerek işgalden itibaren en yüksek oran olarak kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak GSMH oranında da % 10’luk bir artış yaşansa da bu durum çok uzun süreli olamamıştır (Çubukçu ve Özhan, 2010: 10).

Petrolden sonra ikinci önemli ekonomik kaynak doğalgazdır. Sahip olduğu 3,6 trilyon metreküp rezerv ile Irak dünya sıralamasında 12. basamakta yer almaktadır (Dmeral, 2018: 97).

Ekonomiden etkilenen bir unsur olarak yatırımların gerçekleşmesi hususunda da kimi zorluklar yaşanmıştır. 2010 yılında gerçekleştirilen seçimlerin ardından hükümetin kurulamaması yatırımları engellemiştir. Aynı zamanda elektrik konusu da yatırımları engelleyen diğer bir husus olarak ortaya çıkarak sanayinin gelişimini etkilemiştir (İnat ve Ataman, 2011: 60-61). Yatırımları engelleyen bir etmen de şiddet olaylarının ve patlamaların gerçekleştiği yerlerde şirketlerin yatırım yapmak istememesidir. Diğer yandan yabancı şirketlerin karşılaştıkları zorluklar, iş güvenliği konusunda bir ortamın olmaması gibi unsurlar da yatırım için heves kırıcı etkenler olmuştur (İnat ve Ataman, 2014: 38).

Irak ekonomisinin belini büken önemli gelişmelerden biri de tarım sektöründe durma noktasına gelen üretimdir. Bu durum dışa bağımlılığı artırmış ve ülkede fakirliğin de artmasına neden olmuştur. 2003-2009 döneminde işsizlik oranı % 50’yi aşmıştır (Sandıklı, Semin ve Öztürk, 2013: 6). Ekonominin durma noktasına gelmesinde tarımı baskı altına alan petrol karşılığı gıda programının, ülkenin sahip olduğu yoğun dış borç yükünün ve uygulanan ambargonun da ağırlığı bulunmaktadır. Dış borçlar Irak’ı en çok

zorlayan konulardan biri olarak ortaya çıkmaktadır (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 92). 2006 yılında toplam 89 milyar dolar olan dış borç, 2017 yılına gelindiğinde, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Iyad Allavi'nin açıklamasına göre, IMF raporlarında 133 milyar dolar olarak belirlenmiştir (Irak'ın Dış Borcu, 2017: paraf. 3). Ayrıca bir başka kaynakta da Irak'ta imarın sağlanması için İngiltere ile yapılan 12 milyar dolarlık kredi anlaşmasından alınan kredilerin yatırım amaçlı kullanılmadığı da belirtilmiştir (Hadi, 2017: paraf. 6).

İşgal ve sonrasında ülke içerisindeki karışıklıklar ile siyasi sorunlar nedeniyle çıkmaza giren ekonomide kimi olumlu gelişmeler de yaşanmış, 2013 yılında petrolden elde edilen gelirden % 4,2'lik bir büyüme sağlanabilmiştir. Günlük petrol üretimi ortalama 3 milyon varile ulaşan Irak'ta GSMH 229,3 oranına ulaşırken ithalat ve ihracat rakamlarında da önceki yıllara göre artış görülmüştür (İnat ve Ataman, 2014: 23).

4.5. SOSYAL GELİŞMELER

Irak'ın sosyal ve toplumsal yapısı barındırdığı etnik ve mezhepsel çeşitlilikten oldukça etkilenerek seyretmiştir. Saddam Hüseyin döneminde uygulanan politikalar da sosyal yaşamı şekillendirmiş, bu politikalar doğrultusunda fazla olan Şii nüfusa karşı bir baskı söz konusu olmuştur. Dolayısıyla halk arasında bir ayrışma ve baskın olma mücadelesi görülmüştür (Dmeral, 2018: 77). Bunun üzerine sosyal yaşam standartlarının düşük olması da yönetimden memnun kalınmamasına neden olmuştur. Diğer yandan 2003'ten sonra Saddam Hüseyin'in devrilmesinden mutlu olan halk, işgalci güçlere de sıcak bakmamıştır. İşgal sonrasında, halkın günlük yaşamını derinden etkileyen sorunlar baş göstermiştir. Fukuyama, sosyal hayatı olumsuz etkileyen unsurlara şu şekilde yer vermiştir: Günlük yaşamı zorlaştıran en önemli etkenlerden biri su sorunu olmuştur. Elektriğin yanı sıra su sıkıntısıyla da karşı karşıya kalan halkın bir de geçim sıkıntısı yaşamaları toplumu daha da zayıflatmıştır. Irak halkına karşı gerçekleştirilen tutuklamaların üstüne, Ebu Gureyb hapisanesinde yaşanan işkence görüntülerinin ortaya çıkması da halk nezdinde aşırı tepkiye neden olmuştur. Ayrıca bu durum işgalin insani müdahale kapsamına girmeyerek insanlık suçu bağlamında değerlendirilmiştir (Fukuyama, 2012: 315-316). Halkın yaşamını büyük oranda kısıtlayan etkenlerden biri de elektrik konusu olmuştur. Saddam öncesindeki elektrik oranında bile elektrik dağıtım yapılamamış olması günlük yaşamı oldukça etkilemiştir (Çetinsaya, 2006: 26).

İşgal sonrasında özellikle güvenlik konusunda sorunların yaşanması, vatandaşlara karşı sert ve işkenceye varan boyutlarda davranılması, ABD'ye karşı nefret duyguları uyandırmıştır. Askerlerin ülkeyi terk etmesi için meydanlarda toplanan halk Saddam Hüseyin'in yanında

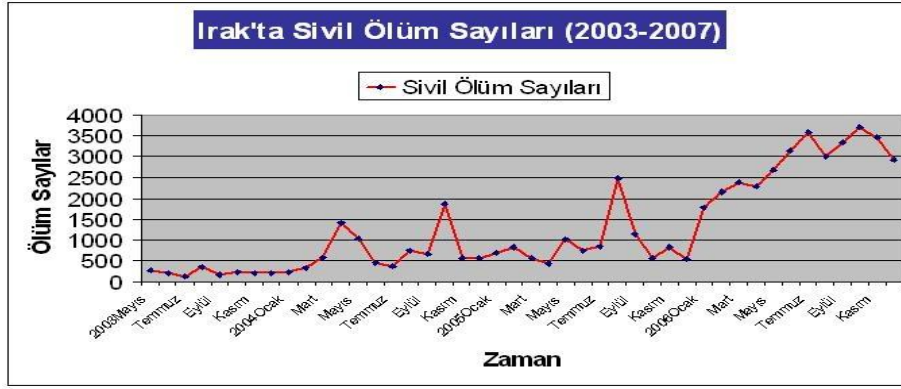
Amerikan Başkanı Bush ile Tony Blair'in de resimlerini yırtarak eylemler yapmışlardır (Kahraman, 2008: 50).

Sosyal yaşamı zorlaştıran bir diğer unsur ise, Baas'tan arındırma stratejisi nedeniyle birçok Iraklı'nın işine son verilmesinin yeniden inşanın öğretmenler, doktorlar ya da kamu çalışanları tarafından destek görememesine yol açmasıdır. Bu durum yeniden yapılanma ve inşanın insanlar tarafından benimsenmemesine neden olduğu gibi bir de düşmanca duygular besleyerek karşıt tutumlar içerisinde bulunmalarına neden olmuştur. Buna ilaveten insanların ilerleyen dönemlerde de direnişçiler arasında yer almalarına zemin hazırlamıştır (Fukuyama, 2012: 314).

ABD'nin müdahalesinde ve yeniden inşa çalışmalarında yalnızca siyasi bir kalkınma ve demokratikleşme değil aynı zamanda insani güvenliğin koşullarının da yükseltilmesinin önemi açığa çıkmıştır. Devlet mekanizmalarının iyileştirilmesinin yanı sıra yoksulluk, eğitim, kentsel kalkınma gibi konuların devletin işleyişi kadar elzem olduğu anlaşılmıştır. İşgal kuvvetlerinin Irak'taki varlığı boyunca alt yapıdan, yoksulluk, okuma yazma oranları, savaşın çocuk ve kadınlara etkisi konularına kadar birçok konuda kayda değer bir gelişme ve güvenlik sağlanamamıştır (Aytaç, 2014: 289-302). Ülkede yaşanan şiddet olayları, sivil halka kötü davranılması, operasyon gerçekleştirirken halkın dikkate alınmaması gibi hususlar da güvenliğe yansımış, birçok kişinin ölümüne ve yaralanmalara sebebiyet vermiştir. Tam ve kesin olmamakla birlikte işgal sırasında ve savaşta hayatını kaybeden vatandaşların 100 bin civarında olduğu belirlenmiştir (Bulut, 2011: 134).

ABD'nin oluşturduğu siyasi sistem içerisinde görev alan Maliki'nin mezhep ayrımcılığına dayanan politikaları da sosyal yaşamı olumsuz etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Maliki Sünnileri ötekileştiren bir politika izleyerek, sosyal hayatla birlikte siyasi sistem içerisinde de kurum ve kuruluş yapılandırmalarında Sünnilere yer vermemiştir. Dolayısıyla bu durum toplum içindeki ayrışmacı yapıyı derinleştirmiştir (Kepsutlu, 2016: 75).

Tablo 4.3: Irak'ta Sivil Ölüm Sayıları (Aydın vd., 2007: 62).

4.6. ABD'NİN IRAK'TAN ÇEKİLME SÜRECİ

ABD ile Irak arasında 2008 yılında imzalanan Status of Forces Agreement-SOFA Anlaşması askerlerin ülkeden çekilmesi adına ilk faaliyet olarak kabul edilmiştir. Ülkeye güvenlik ve demokrasi getirmenin aksine tam anlamıyla güvensiz bir ortamın oluşmasına yol açan işgalde artık askeri unsurlarla devam edilemeyeceğinin görülmüş olması bu çekilme kararının ilk sebebini oluşturmuştur. Diğer yandan Iraklıların kayıplarıyla birlikte çok fazla sayıda Amerikan askerinin ölmesi uluslararası alanda ABD'nin yaptığı eylemde başarısız olduğu kanısını ortaya çıkarmış ve prestijine zarar vermiştir. Prestij kaybı Amerikan seçimlerinde kendini göstermiş Barack Obama vaatlerinin arasına Irak'tan çekilmeyi eklemiştir. Seçimler sonucunda başkan olan Obama da diğer başkanlar gibi bir doktrin geliştirerek politika oluşturma yoluna girmiştir. Doktrinde her alanda değişim vurgusu yapılarak Bush dönemi hezimetlerinden ve prestij kaybından kurtulmak amaçlanmıştır. Irak'tan çekilme süreci de bu politikaların bir unsurudur (Kepsutlu, 2016: 279). Üçüncü ve önemli bir sebep de savaşın mali yükü olmuştur. Ekonomik olarak Afganistan ve Irak'ta asker bulundurmak diğer mali yüklerle bir araya geldiğinde küresel krizden de etkilenen ABD'yi asker sayısını azaltmaya yönlendirmiştir (Pınartaş, 2011: 71).

28 Kasım 2008'de Irak Parlamentosu'nda onaylanan SOFA Anlaşması'na göre; işgal güçleri 2009 Haziranına kadar kentlerden ve 2011 sonuna kadar da Irak'tan askerlerin tamamı çekilecektir. Askerlerin bir kısmı 30 Haziran 2009'da Bağdat'tan çekilmiştir (Arı, 2014: 484). Diğer yandan ABD ve Irak arasında eğitim, siyasi, ekonomik, kültürel haklar gibi konuları içeren Stratejik Çerçeve Anlaşması (Strategic Framework Agreement-SFA) imzalanmıştır. Böylelikle askeri olarak çekilen ABD siyasi ve toplumsal olarak devamlılığını sağlamıştır (Bilgin, 2015: 69).

SOFA Anlaşması iki ülkenin işbirliği içerisinde hareket edeceğini belirtirken Irak'ın toprak bütünlüğünün üzerinde durularak ABD'nin işgalci konumunda görülmesi hafifletilmeye çalışılmıştır. Ayrıca askerlerin görev sırasında değilken işleyecekleri suçlarda Irak kanunlarına tabi olacakları da belirtilmiştir. Barack Obama'nın göreve gelmesinin ardından çekilme planı açıklanmış ve devreye girmiştir (Pınartaş, 2011: 74). Açıklanan çekilme planına göre üç aşama belirlenmiştir. İlk olarak, muharip birliklerin çekilmesi öngörülmüş, ardından ülkede siyasi faaliyetlerin artırılması hedeflenmiş ve son aşama olarak da Ortadoğu'daki hamlelerle Irak'ın desteklenmesi düşünülmüştür. Çekilmenin resmiliğini göstermek amacıyla 15 Aralık 2011'de Bağdat'taki Amerikan bayrağı gönderden indirilmiş ve bu ilk aşamanın gerçekleşmesi olarak görülmüştür (Kepsutlu, 2016: 240-241). İlk olarak Irak güvenlik güçlerine sorumluluğun devredilmesinin ardından 31 Ağustos 2010 tarihinde muharip güçler çekilmiştir. Aynı yılın Eylül ayında Amerikan askerlerinin sayısı 50.000'in altına düşürülmüştür. Askerlerin ülkeden çıkarılması eyleminin Kuveyt üzerinden yapılması sürecin maliyetini düşürmesi olarak yorumlanmış, daha da önemlisi Irak'taki Amerikan varlığına son verilmiş gibi gösterilirken bir başka ülkede askeri kuvvet oluşması sağlanmıştır (Kepsutlu, 2016: 241). Irak'ta 2011 sonuna dek kalacak askerlerin İsyana Karşı Koyma Harekâtı (Counter Insurgency Operation) değil, İstikrar Harekâtı (Stabilization Operation) faaliyetinde bulunacakları belirtilmiştir. Ayrıca 2003 yılında başlayan Irak'a Özgürlük Operasyonu'na son verildiği de ifade edilerek Yeni Şafak Harekâtı'nın (Operation New Dawn) başladığı duyurulmuştur (Pınartaş, 2011: 74).

Obama'nın ilan ettiği plan çerçevesinde ikinci aşamayı oluşturan ülkedeki siyasi faaliyetlerin artırılması amacı, Irak'ta meydana gelen seçimlerin ve siyasi düzenin sağlanması ile gerçekleştirilebilecekti. Fakat ülkenin Başbakanı Maliki döneminde gerçekleşen kaos ve çatışma ortamı ile Sünnilerin sistemden dışlanması, Kürtlerle sorunlar yaşanması gibi faktörler bu sürecin başarılı olmasını engellemiştir. Ayrıca Irak'taki sorunların bölge ülkeleri ile çözülmesi politikasından oluşan son aşamada da bir gelişme ve başarı sağlanamamıştır (Kepsutlu, 2016: 241).

Obama'nın göreve gelmesi sonrasında izlediği politikalar eleştiriler almış ve bu dönemdeki politikalar "Geriden Liderlik" olarak nitelendirilmiştir. ABD bu dönemde kendisi adına maliyeti düşürmüş ve bölge ülkelerinin değişimlerini müttefikleri vasıtasıyla yürütmüştür (Özkan, 2019: 41). Ortadoğu'nun genelinde ABD askerlerinin çekilmesi ve yeni müdahaleler yapılmaması nedeniyle Obama dönemi Bush döneminden bir kopuş

şeklinde tasvir edilirken, bölgede demokratik bir dönüşümün sağlanması amacı ve bu süreçte halkın seçimlerle süreçte yer almasının önünü açacak çalışmalar içermesi nedeniyle de bir süreklilik olduğundan söz edilmiştir (Özkan, 2019: 41).

Dokuz yıl süren ve birçok yıkıma neden olan savaş, ABD'nin güvenliği Iraklı yetkililere bırakmasıyla 18 Aralık 2011'de sona ermiştir. Askeri olarak çekilen ABD işbirliği bağlamında ilişkiler stratejisiyle farklı alanlarda Irak'la olan bağlantısını devam ettirmiştir. Günümüz dünyası teknolojisinin de etkisiyle çeşitli yöntem ve ortamlarda etkisini sürdürmeye devam etmektedir.

4.7. IRAK'IN İNŞASINDA MEYDANA GELEN SORUNLAR VE YAŞANILAN ZORLUKLAR

Irak'ın yeniden yapılanması ve inşası konusunda ortaya çıkan sorunlar ve zorluklar konusundaki sebepler birbirinin tetikçisi ya da takipçisi şeklinde meydana gelmiştir. Sorunları oluşturan hususlar işgal ve sonrasındaki uygulamaların hatalar ve eksiklikler içermesi, Irak halkının bu yanlış uygulama ve faaliyetlere tepki göstermesi ve işgale direnmesi, bu tepkilerin bir sonucu olarak gelişen iç karışıklıklar ile çatışma ortamının doğmasından kaynaklanmıştır. Biri diğerinin sebebi ve sonucu olarak zincirleme şeklinde oluşan bu gelişmeler ABD'nin yeniden inşasının yetersiz ve başarısız olduğunu düşündürmektedir.

ABD'nin yanlış hesaplamaları karşılaşılan zorlukların ilk adımını oluşturmaktadır. İlk olarak; Amerikan yönetimi işgal sonrası düzenin sağlanmasında az sayıda asker kullanarak düzenin korunması konusunda yetersiz kalmıştır. Fukuyama, güvenliğin tam anlamıyla sağlanabilmesi için 300.000 askerin bulunması gerektiğini belirtmiştir. Askeri inzibat, devriye, sivil yeniden yapılanma için bu sayının yeterli olacağına değinmiştir. Fakat asker sayısının az olması nedeniyle gereken güvenlik uygulamaları gerçekleştirilememiştir. Güvenlik konusundaki bir açıklık da Irak polis teşkilatının yeni memurlarının eğitilmesi hususunda yaşanmıştır. Güvenlikte eksikliklerin olması siyasetten topluma her alanda aksamalara ve sorunlara da yol açmıştır (Fukuyama, 2012: 267).

İkinci strateji hatası ABD'nin yeterli düzeyde ve doğru istihbaratının bulunmamasıdır. Dil ve kültür konusunda eksik kalan ABD istihbaratı bu açığını kapatmak için uzun yıllar boyunca Irak dışında kalmış, halkın benimsemediği kişilerle çalışmış, bu nedenle kendi konumunu zayıflatmıştır. Bu konuda ABD hatasını hata ile telafi etmiş fakat bunların hata olduğunu kavrayamamıştır (Aydın vd., 2007: 31).

Üçüncü bir unsur Baas'tan arındırma ve Irak ordusunun dağıtılması hususudur. Bütün devlet kurumlarında Baas'tan arındırma kapsamında birçok kişinin işine son verilmesi halkın yeniden yapılandırmaya destek olmamasına, benimsememesine yol açmıştır. Aynı şekilde ordunun dağıtılması sonrasında eski ordu mensupları işten çıkarılan vatandaşların da katıldığı isyan gruplarına katılmışlardır. Irak ordusunun dağıtılmasında acele edilerek sosyal hayata katılımlarının düzeyli şekilde gerçekleştirilmeden hemen silahsızlandırılmaları, yeni Irak ordusunun oluşturulmasını zorlaştırırken, diğer yandan da öfkeli bir güruhun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Fukuyama, 2012: 280). Reformlar sırasında BM temsilcisi, Bremer'i ulus inşasının halk nezdinde benimsenmesinin önemi konusunda uyarmış fakat bu konuda bir gelişme olmamış, bu husus ABD'nin hatası ve durumu kavrayamaması olarak yorumlanmıştır (Galbraith, 2007: 122).

ABD'nin böyle bir operasyonu sürdürmek için, ispatlanmış bir doktrine ve uzman bir kadroya sahip olması gerektiği anlaşılmıştır. Amerikan Dışişlerinin önceki ulus inşası çalışmalarında bir daha çalışma yapmayacakmış gibi çalışması ve bu konuda bir doktrin oluşturamaması, Irak söz konusu olduğunda deneyimsizliğin vermiş olduğu hatalara yol açmıştır. Ulus inşasının yönetilmesi konusunda bir sistem geliştirilememesi ve koordinasyon eksikliği de ABD'nin eksikliklerinden biri olmuştur (Dobbins, 2012: 364).

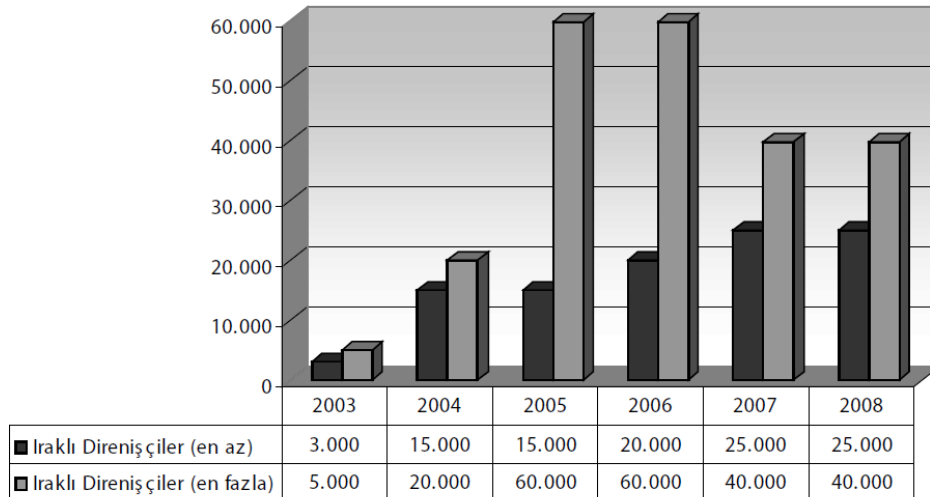
Irak'ın yeniden inşasında sorun olarak ortaya çıkan ikinci önemli husus; işgal sonrasında meydana gelen çatışmalardır. Güvenlik zafiyetinin bir sonucu olarak meydana gelen patlamalar yaşanmıştır. İşgale karşı direnişin de eylem alanı olarak vücut bulan saldırılardan biri Bağdat'taki Ürdün büyükelçiliğinde, diğeri Birleşmiş Milletler binası olarak kullanılan hotelde olmak üzere iki patlama meydana gelmiş, her iki saldırıda toplam 35 kişi yaşamını yitirirken 152 kişi de yaralanmıştır. Diğer yandan bir saldırı da Şii din adamı Muhammed Said el-Hakim'in evine gerçekleştirilen patlamadır. Çok sayıda kişinin ölmesine neden olan bir olay da Necef'te Cuma namazı çıkışında yaşanan patlama olmuştur. 125 kişinin hayatını kaybettiği bu saldırı Irak'ta kaosun geldiği boyutu gözler önüne sermiştir (Arı, 2004: 530).

İşgal karşısındaki isyan ve direnişler yeniden inşa sürecindeki zorlukların üçüncü adımını oluşturmaktadır. Serhat Erkmen direnişin sebeplerini dört başlık altında değerlendirmiştir. İlk olarak, Irak halkı tarafından gerçekleştirilen direnişin esas tetikleyicisi kurulan siyasi sistem olmuştur. Sünniler oluşturulan siyasi sistemin dışında tutulmuştur. Bu durum Sünni bölgelerde Kürtlerin ve Şiilerin baskısında kalacaklarını düşüncelerine yol açmış ve direnişe sebebiyet vermiştir. İkinci olarak, Irak toplumunun

iyi anlaşılamamış olması, halka karşı tutum ve davranışlardaki aşırılıklar da onları isyana teşvik etmiştir. İşgal güçlerine yönelik yapılan gösterilerde 17 kişinin ölümüne sebebiyet verilmesi ve 70 kişinin yaralanması olayları kızdıran etkenlerden biri olmuştur. Üçüncü sebep ABD'nin yanlış stratejisinin bir ürünü olmuştur. Güvenlik konusuna dikkat etmeden siyasi boyuta yönelen planlamadaki eksiklikler direnişin oluşmasında etkili olmuştur. Bunlar arasında askerlerin yağmalama olaylarına engel olmaması, savaş sonrasında askerlerin barış gücü duygusundan yoksun hareket etmesi gibi örnekler mevcuttur. Son olarak ABD'nin bu inşa sürecinde yalnız olması, uluslararası bir destek alamaması etkili olmuştur (Erkmen, 2006: 292-293).

Direnişçileri oluşturan birçok grup bulunmaktadır. Eski Baas partisi üyelerinden ve eski ordu mensuplarından oluşan eski rejim mensupları bunlardan ilkidir. İktidarın Şii ve Kürtlerin eline geçmesini engellemeye ve işgal güçlerini çekilmeye zorlamaya çalışmışlardır. İkinci olarak Sünni ve Şii Arap grupların bulunduğu Baas karşıtı yerli İslamcı ve siyasi gruplar gelmektedir. ABD askerlerine ve yeni ordu mensuplarına yönelik saldırıların sorumlusu olarak tutulan bu grup siyasetten dışlanan ve ekonomik sorunlar yaşayan Iraklıların temsilcileridirler. Yabancı Arap savaşçılar ile organize suç çetecileri de direnişçi gruplar arasında yer almaktadır (Çetinsaya, 2006: 8-9).

Tablo 4.4: Iraklı Direnişçiler (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 43)
DİRENİŞÇİLER

Direnişlerin en zorlu ve çok kayıplı geçen zamanı 2003 yılı Ekim-Aralık dönemi olmuştur. Her iki tarafın kayıpları da bu aylarda zirve yapmıştır. Saldırıların yoğunlaştığı bu dönemde karakollardaki intihar saldırıları direnişçilerin şevkini artırmış ve moral bakımından güçlenmelerine neden olmuştur (Erkmen, 2006: 295).

Mukteda el-Sadr ve ona bağı Mehdi Ordusu Şii gruplar içinde işgale en büyük tepki gösteren direniş grubu olmuştur. İşgal güçlerinin politikaları halkın refahını sağlamayı başaramadığı için yoğun destek gören grubun politikaları 2007'ye kadar etkin şekilde devam etmiştir (Pınartaş, 2011: 62).

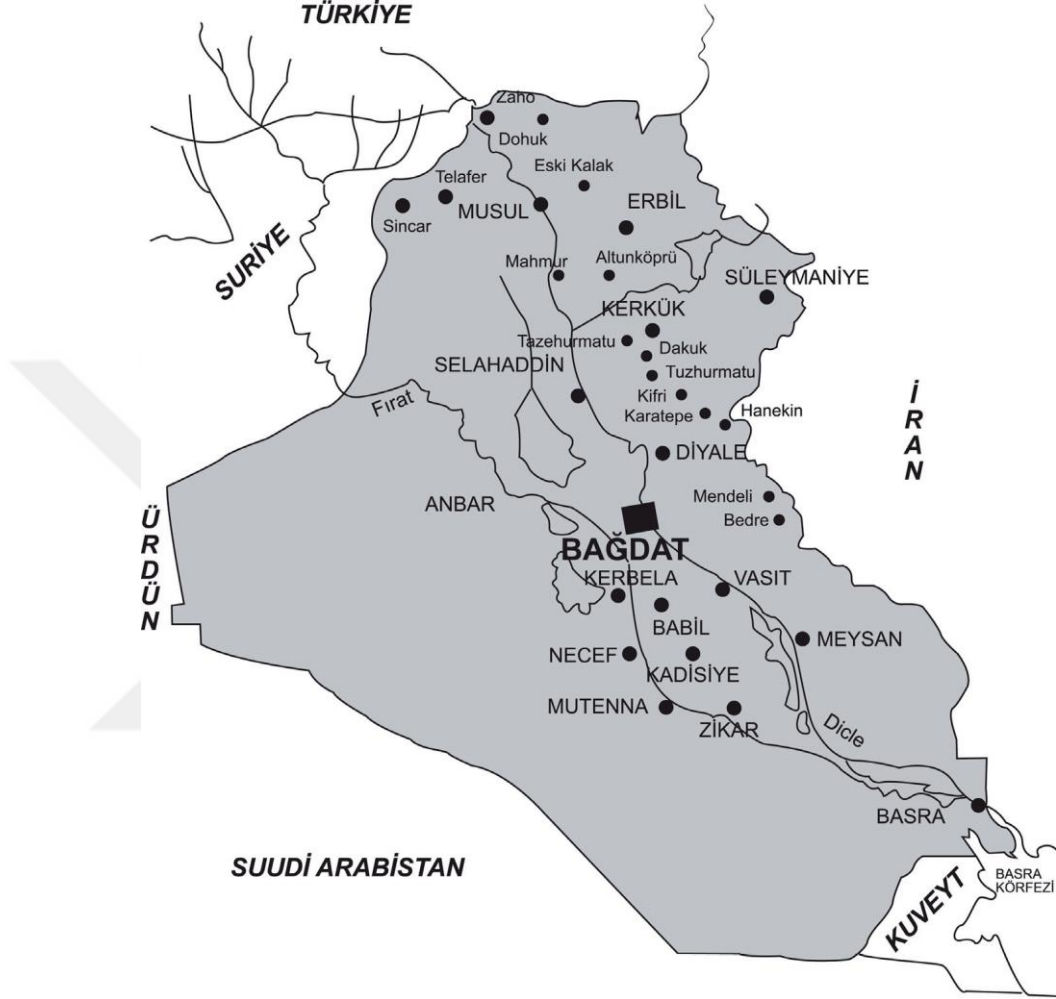
ABD yönetiminin 2007 sonrasında “Kuvvet Artırımı” politikası izlemesi şiddet ve çatışmanın azalmasını sağlamıştır. Diğer yandan 2005 sonrasında Sünnilerin siyasete dahil edilmesi Sünni grupların direnişe olan desteklerinden vazgeçmeleri sonucunu doğurmuştur. Etnik ve mezhepsel olarak çatışmaların yaşanmasının ardından güvende olmak amacıyla göç eden gruplar da olmuştur. Ayrıca ABD güçlerinin çekileceği söylenceleri de direnişçilerin faaliyetlerini azaltmalarını sağlamıştır (Pınartaş, 2011: 63).

Irak'ın inşası sürecini zora sokan bu nedenlere rağmen ülkede bir yönetim kurulabilmiş, seçim yapılması sağlanabilmiştir. Fakat işgal güçlerinin eksik ve hatalı stratejileri siyasi, sosyal, ekonomik her alanda soruna yol açmış ve ülkenin sistemi rayına oturtulamamıştır.

BÖLÜM V

5. ULUS İNŞASI SONRASI IRAK ÜLKE PROFİLİ

5.1. IRAK ÜLKE RAPORU

Harita 5.1: Irak Coğrafi Konumu (Sandıklı, 2013: 1)

Uzun yıllar Saddam Hüseyin yönetiminde bulunan Irak, 2003 yılında yaşadığı işgal ve sonrasında meydana gelen birçok sarsıcı olayla birlikte aynı zamanda bir yapılanma süreci de geçirmiştir. ABD'nin çekilmesinin ardından düzen arayışına giren ülkede, yeni dönemin yeni gelişmeleri Irak'ı farklı alanlarda etkilemeye devam etmiştir. DEAŞ¹ terör örgütünün ortaya çıkması ve onunla mücadele edilmesi, bu sırada ortaya çıkan halk-millet yığınları olarak bilinen Haşdi Şabii, 2010'da Ortadoğu'da büyük etki oluşturan Arap Baharı ve 2018'de gerçekleşen seçimler Irak'ın toplumsal, ekonomik ve siyasi yapısında etkili olmuştur (DEAŞ'ın ülkede etkinliğini artırması üzerine Ayetullah el-Sistani'nin

¹Kavramın kullanımı konusunda bazı kaynaklarda "DEAŞ", bazı kaynaklarda "İŞİD" kısaltmasına yer verilmiştir. Tezde bütünlüğün sağlanması amacıyla "DEAŞ" kavramı kullanılacaktır.

cihad çağrısı üzerine bir araya gerek DEAŞ'la mücadele kapsamında örgütlenen halk yığınları Haşdi Şabii olarak adlandırılmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayandığı bu oluşum git gide ülkede adından söz ettirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Duman, 2015.).

5.1.1. Siyasi ve İdari Yapı

Ortadoğu'nun her bakımdan öneme sahip bir ülkesi olan Irak, Türkiye, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye ile komşudur. Resmi adı Irak Cumhuriyeti olan, federal parlamenter cumhuriyet yönetim biçimiyle yönetilen Irak'ın Cumhurbaşkanı Ekim 2018'den itibaren Berham Salih, Başbakanı ise (Adil Abdülmehdi) Haydar el-İbadi'dir. 2018 verilerine göre 39 milyon (39,192,111) nüfusa sahip, Bağdat başkentli ülke 18 vilayetten oluşmaktadır (The CIA World Factbook, 2018-2019). Yerel seçimler sonrasında oluşturulan il genel meclisi üyeleri tarafından valileri seçilen iller ve başkentleri; Bağdat (Bağdat), Selahattin (Tikrit), Diyala (Bakuba), Vasiit (Kut), Meysan (Amara), Basra (Basra), Dikar (Nasiriye), Mutanna (Samava), Kadisiye (Divaniye), Babil (Hilla), Kerbela (Kerbela), Necef (Necef), Anbar (Ramadi), Nineva (Musul), Dohuk (Dohuk), Erbil (Erbil), Kerkük (Kerkük) ve Süleymaniye (Süleymaniye)'dir (Irak Ülke Bülteni (DEİK), 2017: 2).

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)'nın Seçim Analiz'ine göre; 2003 yılından itibaren mezhep temelli olarak sürdürülen siyaset, 12 Mayıs 2018'de gerçekleşen seçimlerde değişime uğramış, partilerin mezhep vurgusu değil Iraklılık vurgusu yaptığı değerlendirilmiştir (Kekilli, 2018: 9). Diğer yandan Iraklılık vurgusunu söylemlerinde kullanan Mukteda el-Sadr'ın seçimden birincilikle çıkması halkın değişimi desteklemesi ve kabul etmesi olarak görülerek ve 2018'in Irak için "değişim yılı" olabileceği yorumu yapılmıştır. Ayrıca 204 parti ve 27 koalisyonun yer aldığı seçimlerin çok parçalı bir siyasi yapı ile gerçekleşmesi Irak'ta siyasetin farklılaştığının bir göstergesi olarak görülmüştür (Duman, 2019: 16). DEAŞ nedeniyle güvenliğin hayli düşük olması, petrol fiyatlarındaki düşüş, ekonomik kriz gibi nedenler dolayısıyla % 44 oranında bir katılımı ile gerçekleştirilen seçimler 2004'ten itibaren yapılan en düşük katılımı seçim olarak değerlendirilmiştir (Kekilli, 2018: 9-10). Bilgay Duman katılımın düşük olmasını, halkın seçimlerden ve ülkedeki siyasetten beklentisinin olmaması ve seçimlere olan inancını kaybetmesi olarak yorumlamıştır (Duman, 2019: 16).

Seçim tarihi konusunda siyasi güçler arasında anlaşmazlıklar yaşanmış, sonuçta öngörülen tarih olan 12 Mayıs'ta seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmazlıkları Watheq Al-Sadoon şu şekilde açıklamıştır: Ana akım Sünni partiler DEAŞ'ın işgal ettiği harap

olmuş şehirlerde düzgün seçim sonucu alınamayacağı dolayısıyla seçime hazır olmadıkları gerekçesiyle seçimin ertelenmesini istemişlerdir. Aynı zamanda Kürt siyasiler de seçimin ertelenmesinden yana olmuşlardır. Kendileri sebep olarak Irak'tan ayrılmak istemeyen Kürt bölgesinde, merkezi hükümetin kontrolü sağlamasından sonra buranın seçim için uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Fakat ekonomik olarak iyi durumda olmayan partilerin bölgedeki etkilerini kaybetmekten korku duydukları için seçimin ertelenmesini istedikleri yönünde yorumlar yapılmıştır. Diğer yandan Şii partiler, eski Sünni partilerin karşısında duran yeni Sünni partiler ve diğer Kürt partilerin otoritesinden memnun olmayan Goran (Değişim) Hareketi bu süreci fırsat olarak görmüş ve seçimlerin zamanında yapılması konusunda ısrar etmişlerdir (Sadoon, 2018: 11).

Seçimde Şii, Sünni, Kürt ve Türkmen gruplar oluşturdukları koalisyon ve partilerle 329 sandalyeli parlamentoda en çok sandalyeyi kazanmak için yarışmışlardır. Emrah Kekilli bu grupları Şii, Sünni ve Kürt koalisyonlar olarak ayırarak ele almıştır: Bunlardan Şii olanların başında gelen Mehdi Ordusu ile ABD işgaline karşı ciddi direniş gösteren Mukteda Sadr'ın liderliğindeki Sairun Koaliasyonu toplam 54 sandalye kazanmıştır. Seçimde 42 sandalye alan Zafer Koalisyonu'nun lideri ise Irak Başbakanı Haydar el-Abadi'dir. Abadi geniş katılımlı bir blok oluşturmuş, ayrıca Irak'ın köklü partilerinden olan Fazilet Partisi, Dava Partisi teşkilatı, Irak eski Başbakanı İbrahim el-Caferi başkanlığındaki Ulusal Reform Hareketi gibi yapıları da bünyesine almıştır. Diğer bir Şii koalisyonu da Haşdi Şabii liderleri tarafından oluşturulan Fetih Koalisyonu'dur. Kanun Devleti Koalisyonu da Nuri el-Maliki liderliğinde Sadr, Hekim ve İbadi ile rekabet eden Şii ağırlıklı bir koalisyondur. Sünni parti koalisyonlar ise eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Usame Nuceyfi'nin liderlik ettiği Karar Koalisyonu ile Sünni liderleri etrafında toplayan İyad Allavi'nin başkanlığındaki Vataniye Koalisyonudur. KDP ve KYB'nin yanı sıra Goran Hareketi de Kürtlerin ağırlıkta olduğu siyasi gruplar olarak öne çıkmışlardır (Kekilli, 2018: 11-15).

Seçim öncesinde olduğu gibi seçimler sırasında da kimi bir takım olumsuzluklar yaşanmıştır. Bunlar seçimlerde yolsuzlukların yapıldığı yönündeki iddialar ve devamında seçim sonuçlarının gerçeği yansıtmadığı ve güvenli olmadığı yönündeki iddialardır. Bu iddianın temelini seçimlerde ilk kez kullanılan elektronik cihazların bozulması ve sisteminin kolay ele geçirilebilir olduğunun anlaşılması oluşturmuştur (Sadoon, 2018: 12).

Bütün bu iddiaların ardından seçim koalisyonu yaptığı açıklama ile seçimlerde ihlal ve şüphelerin olduğunu doğrulayarak 18 Mayıs'ta sonuçları açıklamıştır. Buna göre Sairun

koalisyonu birinci, El-Feth Koalisyonu ikinci ve En-Nasr (Zafer) İttifakı üçüncü olmuştur (Sadoon, 2018: 12).

Tablo 5.1: 12 Mayıs 2018 Seçim Sonuçları (Kekilli, 2018: 9)

<i>Partiler</i>	<i>Sandalye Sayısı</i>	<i>Mezhepsel Dağılım</i>
Sairun	54	Şii Ağırlıklı
El-Feth İttifakı	47	Şii Ağırlıklı
Zafer İttifakı	42	Şii Ağırlıklı
Kanun Devleti Koalisyonu	25	Şii Ağırlıklı
Kürdistan Demokrat Partisi	25	Kürt Ağırlıklı
Vataniye Koalisyonu	21	Sünni Ağırlıklı
Ulusal Hikmet Hareketi	19	Şii Ağırlıklı
Kürdistan Yurtseverler Birliği	18	Kürt Ağırlıklı
Irak Karar İttifakı	14	Sünni Ağırlıklı
Anbar Kimliğimizdir	6	Sünni Ağırlıklı
Goran (Değişim)	5	Kürt Ağırlıklı
Bağdat İttifakı	4	Sünni Ağırlıklı
Yeni Nesil Hareketi	4	Kürt Ağırlıklı
Kerkük Türkmenleri Cephesi	3	Türkmen
Diğer	33	

Seçimin ardından hükümetin kurulma sürecinde yine karışıklar yaşanmıştır. DEAŞ sonrası kurulacak olan ilk hükümet olması hasebiyle Irak'ın geleceği ve yapılanması konusunda hükümet kuruluşunda etkili olan aktörlerin öneminin arttığı yorumu yapılmıştır (Aygün, 2018: 26).

Hükümetin kurulması yönünde Şii partilerin bir kısmı (Sairun, Zafer, Ulusal Hikmet Akımı) ile Vataniye gibi Sünni partilerin ve Kürt partilerin (Yeni Nesil Hareketi) bulunduğu Bina ve Islah Bloku ile Şiilerden oluşan Fetih, Kanun Devleti Koalisyonu ile diğer listelerden ayrılanların oluşturduğu Bina Bloku ortaya çıkmıştır (Aygün, 2018: 26). Parlamentoda en büyük grup olmak adına bu iki blok arasında rekabet yaşanmış fakat sonuçsuz kalmıştır. Diğer yandan 15 Eylül 2018'de parlamentoda yapılan oylama sonucu Muhammed el-Halbusi parlamento başkanı olarak seçilmiştir. Yardımcılarının da seçilmesinin ardından parlamentoda cumhurbaşkanı için bir oylama yapılarak KYB Başkanı Berham Salih cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Berham Salih hükümeti kurması için Adil Abdülmehdi'yi görevlendirmiştir. Bu durumun sonucunda Irak'ta değişim

beklentilerinin gerçekleşmediği ve işgal sonrasında olduğu gibi kurulan Şii, Sünni, Kürt dengesinin sürdüğü gözlemlenmiştir (Duman, 2019: 17).

Bilgay Duman'ın belirttiği gibi; bu zamana kadar kritik düzeydeki kimi bakanlığın halen belirlenmemiş olması, başta Basra olmak üzere (2018 Haziran'ından itibaren) ülkede tepki ve protestolara neden olurken siyasetteki belirsizlikler güvenliğe de yansarak DEAŞ tehdidinden henüz kurtulmuş olan Irak'ı yeni tehlikelere açık hale getirmektedir (Duman, 2019: 17).

Bir ülkede demokrasinin var olması orada seçimlerin yapılmasından ibaret değildir. Sait Yılmaz profesör Robert Dahl'ın demokrasinin ölçütlerini sıraladığından bahsetmiştir. Buna göre; hükümet kontrolünün seçilmiş kişiler tarafından yapıldığı, seçimlerin düzenli ve adil bir şekilde gerçekleştiği, evrensel oy hakkının, konuşma özgürlüğünün ve vatandaşların kamuda çalışma hakkının bulunduğu, siyasi bilgiler edinilebilen ve çıkar gruplarının, siyasi partilerin yer aldığı sistemler demokratik olarak kabul edilmiştir. Buna göre dünyada yaklaşık 70 otoriter devlet bulunduğu ve bunların 20'sinin güçlü olduğu kaydedilmiştir. Irak ise kendini geliştirmesi gereken zayıf devletler arasında görülmüştür (Yılmaz, 2019: 19-20). Devletlerin başarısız olarak nitelendirilmesinde kullanılan öncüllerinden biri olarak kabul edilen yolsuzluk konusunda da Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yayınladığı Yolsuzluk Algı Endeksi sonuçlarına dikkat edilmektedir. Sıfır puanın en yoğun yolsuzluk algısı olarak değerlendirildiği endeksin 2018 yılı değerlendirmesinde Irak 18 puanla 168. sırada yer almıştır (2018 Yolsuzluk Endeksi.. parag. 10).

5.1.2. Ekonomik Yapı

Irak ekonomisi genel anlamda sahip olduğu doğal kaynaklardan beslenmekle birlikte aynı zamanda kamu ekonomisi ağırlıklı olarak nitelendirilmektedir. Dünya Bankası, IMF ve başlıca gelişmiş ülkeler Irak'a kredi sağlamaktadırlar. Dış krediler hususunda Trade Bank of Iraq isimli kamu bankası öne çıkmaktadır (Irak Ülke Raporu, 2017: 7).

Tablo 5.2'de görüldüğü üzere, 2017 yılı genel ekonomik duruma bakıldığında kişi başı GSYH'nin 4.912 dolar ile bir önceki yıla göre arttığı gözlemlenmiştir. İhracat ve ithalat oranları ile dış borçta da artış meydana gelirken nüfus artış hızında azalma görülmüştür.

Tablo 5.2: Irak Ekonomisi Genel Görünümü (<http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa.>)

	2016	2017
GSYH (milyar \$)	156,3	192,7
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	10,3	1,1
Nüfus (milyon)	38,1	39,2
Kişi Başına GSYH (\$)	4102	4912
İhracat (milyar \$)	44,6	56,7
İthalat (milyar \$)	43,2	36,5
İşsizlik Oranı (%)	16	16
Uluslararası Döviz Rezervleri (milyar \$)	44,1	47
Dış Borç (kamu)	68	73,4
Dış Borç/GSYH (%)	43	38
Bütçe Açığı/GSYH (%)	16,3	6,4
Enflasyon Oranı (%)	2,4	2

Petrol gelirleri ülke ekonomisinde ayrı bir öneme sahip olan Irak, OPEC ülkeleri arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük ham petrol üreticisi ve yine Suudi Arabistan, Venezuela, İran ve Kanada'dan sonra beşinci büyük petrol rezervine sahip ülkedir (Country Analysis Brief: Iraq, 2016: 1). Irak'ın güneyinde Basra ve kuzeyinde Kerkük petrol üretim konusundaki esas merkezleri oluşturmaktadır. Ülkenin sahip olduğu rezerv 2015 yılı sonunda 143 milyar varil olarak belirtilirken 2018'de 147 milyar varil olduğundan bahsedilmektedir (Irak Ülke Raporu, 2017: 6; Irak Ekonomisi, 2018: 4).

Harita 5.2: Irak'ın Petrol ve Doğal Gaz Altyapısı (Country Analysis Brief: Iraq, 2016: 2)

Tablo 5.3: Irak Başlıca İhracat Ürünleri (Irak Ekonomisi, 2018: 14)

<i>Ürünler (ilk on)</i>	2015	2016	2017
Ham Petrol	52,971,436	46,315,685	65,045,837
Külçe Altın	1,013,174	2,420,918	1,929,672
Petrol Yağları	311,641	353,870	1,530,002
Hurma	108,306	116,729	146,158
Petrol Gazları (lpq)	6,248	5,325	69,369
İşlenmemiş Alüminyum	42	41,561	54,812
Petrol Koku	6,090	17,785	54,216
Hurda Kağıt	8,995	19,658	33,350
Hurda, Atık akü		9,607	15,351
Ham Deri	8,601	9,941	13,665
Hurda Plastik	12,567	15,537	11,650
Genel Toplam	54,551,444	49,444,919	69,026,973

Irak'ın ihracatındaki en büyük pay % 96'lık oran ile ham petrole aittir. Bunun dışında Petrokimya ürünleri ve gıda da önemli paya sahiptir. İhracat yaptığı ülkelerin başında Hindistan, Çin, ABD ve Güney Kore gelmektedir. İthalatda ise BAE, Türkiye, Çin, İran ilk sıralarda yer alırken başlıca kalemleri gıda, mücevher, ilaç gibi ürünler oluşturmaktadır (Irak Ekonomisi, 2018: 12).

Tablo 5.4: Irak Başlıca İthalat Ürünleri (Irak Ekonomisi, 2018: 12)

<i>Ürünler</i>	2015	2016	2017
Mücevherat	3,106,309	3,175,167	3,450,354
Telefonlar	1,442,290	847,348	3,218,975
Tütün Ürünleri	603,205	615,496	1,722,661
Petrol Yağları (Akaryakıt)	872,186	1,012,159	1,413,103
Otomobil	1,303,986	710,555	1,384,352
Külçe Altın	280,555	189,520	879,343
Tıbbi İlaç	709,540	681,892	821,320
Buğday Unu	446,725	501,267	661,510
Pirinç	660,174	520,161	634,241
Şeker	423,419	352,389	565,970
Genel Toplam	39,847,460	40,698,484	50,019,470

Petrolün yanı sıra doğalgaz konusunda da Irak büyük bir zenginliğe sahip bulunmaktadır. Yaklaşık 112 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ile ülke 2015'in sonunda dünyada 12. büyük rezerve sahip ülke olarak değerlendirilmiştir (Country Analysis Brief: Iraq, 2016: 12).

2014'ün Haziran ayında başlayan DEAŞ terör örgütünün eylemleri Irak ekonomisine ve yapısına büyük oranda olumsuz etki ederek ülkenin düzenini bozan bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Musul'u ele geçirmesiyle ülkede büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Kürt bölgesi dışında Irak'ın kuzeyindeki petrol rafinerleri ve üretim DEAŞ'dan oldukça etkilenmiştir. Bakü-Kerkük-Ceyhan boru hattının da yapılan saldırılarda zarar görmesi Irak ticaretine zarar vermiştir (Country Analysis Brief: Iraq, 2016: 4). Ayrıca Irak hükümetinin örgütle mücadelesi kapsamında yaklaşık 100 milyon dolardan fazla harcama yapılması ülke ekonomisi üzerinde büyük etki yaratmıştır (Duman, 2018: parag. 6).

5.1.3. Sosyal Yapı

39 milyon nüfusun % 33'ünü 15-25 yaş aralığındaki gençlerin, % 6'sını 55 yaş üstü insanların oluşturduğu (The CIA World Factbook, 2018-2019) Irak toplumu Amerikan işgali öncesinde de sonrasında da refaha ulaşamamış, birçok sorun ve zorluğun içerisinde mücadele vermiştir. 2003 sonrasında işgal kuvvetleri toplumun değerlerine ve hassasiyetlerine dikkat etmemiş, bu durum da zor durumda olan ve hizmet alamayan halkı yapılandırma faaliyetlerine karşı ve işgale karşı direnişe sürüklemiştir (Fukuyama, 2012: 134).

İşgal sonrasında Irak toplumunu etkileyen önemli bir gelişme, tüm Ortadoğu'yu derinden etkileyen Arap Baharı süreci olmuştur. 2011 yılında Tunus'ta bir gencin kendini yakmasıyla kıvılcımı yanan süreç birçok ülkede yönetimden memnun olmayan halkın ayağa kalkmasıyla uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Bilgay Duman sürecin Irak üzerindeki etkisinin de toplumsal yapının olumsuz şekilde etkilenmesi ve ülke genelinde kaos içerisine girilmesi şeklinde zuhur ettiğini ifade etmiştir (Duman, 2011: 25). Halk tarafından yapılan gösteriler sonucunda yönetim revizyonlar yapsa da halk bundan tatmin olmamış ve yeni olaylar meydana gelmiştir. Dönemin koşullarına bakıldığında güvensiz ve yetersiz hizmetin olduğu ayrıca ABD askerlerinden halkın büyük rahatsızlık duyduğu bir süreç olması nedeniyle gösteri ve protestoların yoğunlaştığı görülmüştür. 25 Şubat 2011 tarihinde Öfke Cuması ya da Öfke Günü olarak nitelendirilen eylemlerin sert şekilde bastırılması olayları büyötmüştür. Sekiz kişinin hayatını kaybettiği olaylarda 227 yaralının bulunduğu haberini Irak Sağlık Bakanlığı açıklamıştır. Diğer yandan ülkeyi her alanda etkileyebilecek düzeydeki protesto ve gösterilerin Kerkük'te yaşandığı belirtilmiştir. Olaylar üzerine dönemin hükümeti gelecek planlarının hazırlanması için 100 günlük bir süre istemiş fakat süreç sonunda bir gelişme meydana gelmemiştir. Halka yalnızca olaylar

sırasında meydana gelen can kayıpları ile daha da karmaşık hale gelen bir yapı kalmıştır (Duman, 2011: 26-27).

Irak'ta sosyal yapıyı önemli ölçüde etkileyen bir unsur da DEAŞ etkisi olmuştur. Bilgay Duman bu etkiyi sosyal, siyasi, güvenlik ve ekonomik boyutlarında ele alarak, Irak'ta nelere sebep olduğunu ortaya koymuştur (Duman, 2018: parag. 1). Haziran 2014'den Kasım 2017'ye kadar ülkede siyasi, ekonomik, sosyal birçok alanda yıkım etkisi yaratan bir sürecin yaşanmasına neden olan DEAŞ, ABD öncülüğünde kurulan uluslararası koalisyon ve Irak güçlerinin operasyonlarıyla, ele geçirdiği ülkelerden çıkarılması sonucu etkisiz hale getirilebilmiş, fakat etkilerin silinmesi konusunda oldukça zorluk yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi sosyal hayattaki etki de büyük boyutlarda gerçekleşmiş, öncelikle 4,3 milyon kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. İkinci olarak sivil ölümlerin sayısı etkinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Yaşanan süreç boyunca 60 bin sivilin hayatını kaybettiği açıklanmıştır (Duman, 2018: parag. 2). Üçüncü olarak Irak ordusu ve uluslararası koalisyonun geri aldığı yerlerde alt yapı sorununun devam etmesi, elektrik, su gibi yaşamsal ihtiyaçların sağlanamaması, bulundukları yeri terk eden insanların geri dönmesini engellemiştir (Duman, 2018: parag. 2). 2003 sonrasında inşa edilmeye çalışılan düzende güvenliğe yeterince dikkat edilmemesi de sosyal yapıda olumsuzlukların yaşanmasına neden olurken DEAŞ'ın oluşumuna da etki ettiği yönünde yorumlar yapılmıştır. Ülkedeki güvenliğin sağlanmasında nizami bir ordu kurulmasından ziyade devlet dışı silahlı gruplar şeklinde bir yapının oluşması sosyal güvenliğe etki ederken, ülkede mezhep çeşitliliğini vurgulayan politikalar yapılması ve inşa sürecinde Sünnilerin sistem dışında kalması DEAŞ'ın bundan faydalanarak etki alanını genişletmesine neden olmuştur (Semin, 2015: 1).

Temmuz 2018'de Basra'da meydana gelen protesto ve olaylar da ülkedeki sosyal yapı konusuna önemli derecede etki etmiştir. Geçmişteki sorunların zamanla yenileriyle birleşmesi sonucu halkın patlayan öfkesi Basra'da şiddet olaylarının yaşanmasına ve gösterilere neden olmuştur. Seyfi Kılıç bu nedenleri şu şekilde sıralamıştır: İlk olarak, İran-Irak Savaşı'nda İran etkili olmaya başladığı dönemde Basra'nın altyapısını olumsuz etkileyen gelişmeler yaşanması buradaki altyapı sıkıntısının temelini oluşturmuştur. Diğer yandan Saddam Hüseyin döneminde de yine ülke rejimin kötü muamelesine maruz kalmış ve sonraki dönemlere etki edecek sorunların oluşmasına yol açmıştır. Yine Saddam Hüseyin döneminde isyancıların saklandığı gerekçesiyle bataklıkların kurutulması ekolojik dengenin de bozulmasına neden olmuştur. 2003 sonrasında bataklıklar canlandırılmaya

çalışılsa da bu konuda gelişme sağlanamamıştır (Kılıç, 2018: 54). Siyasi olarak ülkede sorunların çözülmemesi buradaki protestolara sebep oluşturmuş, devlet hizmetlerinin verilmemesi de bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Güvenlik konusunda ülke genelinde yaşanan sıkıntı burada da görülmüş, kolluk kuvvetleri yerine silahlı grupların şehirdeki faaliyetleri de sorun oluşturmuştur (Kılıç, 2018: 55). Genel olarak güvensizliğin, hizmet eksikliğinin ve Saddam Hüseyin döneminden arta kalan sorunların ülkedeki etkisinin devam ettiği görülmektedir.

Devletlerin halkın güvenliğini sağlamak, refahını artırmak ve halkı temsil etmek şeklindeki önemli görevlerini yerine getirip getiremediğinin ölçüt kabul edilmesi ile bu görevleri gerçekleştiremeyen devletler kırılgan, başarısız ya da zayıf devlet şeklinde nitelendirilmişlerdir. 2019 verilerine göre dünya çapında 24 ülke uyarı bölgesinde, 35 ülke yüksek uyarı bölgesinde, 29 ülke çok yüksek uyarı bölgesinde, 22 ülke alarm bölgesinde, 4 ülke yüksek alarm ve 5 ülke de çok yüksek alarm bölgesinde değerlendirilmiştir (Messner, 2019: 6). Adı geçen bölgelerdeki ülkelerin çoğunluğu Ortadoğu, Afrika ve Orta Asya devletlerinin oluşturması ise manidardır. Belirlenen ölçütler çerçevesinde devletleri zayıf, kırılgan ya da güçlü olarak sıralayan çalışma grubuna göre stabil durumda olan ya da güçlü kabul edilen devletler genellikle Avrupa devletleri ve ABD'dir. Devlet başarısızlıklarının ölçülmesiyle her yıl ülkelerin kırılganlıkları ölçülmektedir. Irak'taki değişimin gözlenmesinde yardımcı bir unsur olarak devlet kırılganlık rapor ve indeksleri ön plana çıkmakta ve göstergeler ülke ile birlikte toplumun da değişimini gözler önüne sermektedir. ABD Barış Fonu'nun kırılgan devletler indeksi raporları devletleri başarısız (kırılgan) ve güçlü devletler olarak nitelendirirken dünya genelinde ülkeler alarm bölgesi uyarı bölgesi, sürdürülebilir ve stabil olmak üzere kategorize edilmiştir. İstikrar ve baskı unsurlarına göre ölçütlere ayrılarak, sosyal alanda; göçmenler, beyin göçü, demografik baskılar ve grup şikayeti gibi öncüller dikkate alınmaktadır. Ekonomi konusunda bu öncülleri, ekonomik kapasite, yoksulluk ve ekonomik eşitsizlik oluşturmaktadır. Siyasi olarak devlet meşruiyeti ve kamu hizmetleri bulunurken askeri olarak da güvenlik olgusu, dış müdahaleler, bireysel silahlanma gibi faktörler ele alınmaktadır (Yılmaz, 2019: 10-11). Bu tarz bir değerlendirmeye gidilerek devletlerin başarısız sıfatıyla anılması Batılı devletlerin yeni emperyalizm aracı olarak görülmüş ve ötekinin zayıf tutulmaya çalışılması olarak yorumlanmıştır (Yılmaz, 2019: 14-15). Irak 2019 yılında ülke sınıflandırmasında 13. sırada yer alarak alarm bölgeleri arasında gösterilmiştir. Irak'ın son 10 yıllık göstergeleri değerlendirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5.5: Irak Devlet Kırılganlığı Endeksi (<https://fragilestateindex.org/excel>)

Yıllar	Toplam	Demografik Baskılar	Ekonomik Eşitsizlik	Ekonomi	Devlet Meşruiyeti	Güvenlik	Dış Müdahale	Fark
2019	99,1	8,4	6,7	5,9	8,9	8,7	9,1	-3,1
2018	102,2	8,7	7,0	6,3	9,2	9,0	9,4	-3,2
2017	105,4	8,6	7,3	6,6	9,5	10,0	9,7	0,7
2016	104,7	8,1	7,5	6,8	9,2	10,0	9,7	0,3
2015	104,4	8,2	7,8	6,9	9,2	10,0	9,4	2,2
2014	102,2	8,0	8,1	7,0	8,7	10,0	7,9	-1,7
2013	103,9	8,3	8,4	7,3	8,6	10,0	8,5	-0,4
2012	104,3	8,0	8,7	7,7	8,4	9,9	9,0	-0,5
2011	104,8	8,3	9,0	7,0	8,7	9,5	9,3	-3,5
2010	107,3	8,5	8,8	7,6	9,0	9,5	9,5	

Tabloda adı geçen göstergelerin içeriğini oluşturan bir takım etmenler bulunmakta ve bu oranların oluşmasında dikkat edilen ölçütler olarak ortaya çıkmaktadır. Demografik baskılar; nüfus artışı, ölümler doğal felaketler gibi unsurlardan oluşurken, ekonomik eşitsizlik; en düşük ve yüksek gelir paylarının, gelir eşitsizliklerinin ölçümü ile oluşmaktadır. Devlet meşruiyetinin sağlanmasında etkili olan faktörler seçim süreci, siyasi katılım, yolsuzluk, muhalif gösteriler ve hükümetin etkinliği değişkenleridir. Güvenlik konusunda da iç çatışma, askeri darbeler, bombalamalar, isyancı gruplar gibi etkenlere dikkat edilmektedir. Son olarak dış müdahalelerde ise barış gücü varlığı, yaptırımlar, askeri müdahale, yabancı üsler hususları söz konusudur (Yılmaz, 2019: 11-12). Bireysel silahlanma oranındaki artışla orantılı olarak devlet kırılganlığının artması göz önünde bulundurulduğunda Irak'ın dünya genelinde bireysel silahlanma konusunda 8. sırada olduğu görülmektedir. 100 kişiden 34'üne silah düşen ülkede 2017 yılı bireysel silahlanma oranı 4.11 olarak ölçülmüştür (<http://knoema.com>). Sivillere ait silah sayısının ise 10 milyona yakın olduğu açıklanmıştır (Dünya Silahlanıyor, 2012: parag. 9).

Irak'ta 2003 sonrasında ve çekilmenin ardından dahi bir düzenin sağlanmadığı anlaşılmış, hatta kimi alanlarda işgal öncesi durumun daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır. ABD çıkar odaklı dış politika uygulamaları doğrultusundaki eylemlerini gerçekleştirmiş ve zayıf veya kırılgan olarak saydığı Irak'ın bu durumda olmasının bizzat sebebi olmuştur.

BÖLÜM VI

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler’de ulus kavramı farklı düşünürlerce ele alınmış, dil, kültür, tarih, etnik köken gibi faktörler esas etmen olarak kabul edilerek bir tanıma ulaşılmıştır. Bu minvalde kültürel, tarihsel, dilsel, etnik ortaklıklarda bir araya gelen insan toplulukları ulus olarak kabul edilmiştir. Disiplin içerisinde ulusun inşa edilebilir olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcut olmakla birlikte Fukuyama, Grotenhuis, Hippler gibi önemli isimler genel olarak aynı sonuca çıkan ulus inşası tanımları yapmışlardır. Buna göre; toplumların içinden çıkamayacak şekilde güç durumda oldukları süreçlerde dışarıdan bir müdahale ile ülkede yapılandırma ve geliştirme programlarının izlenerek faaliyetlerde bulunulduğu süreç ulus inşası olarak adlandırılmıştır. Süreç izlenirken inşa faaliyetlerinin geliştirilmesi konusunda önemli dört nokta bulunduğu görülmüştür. Bunlar o ülkede öncelikle güvenliğin sağlanması, ardından yeniden yapılandırma için faaliyetlerde bulunulması, halkın bu süreci kabul etmesinde büyük etki sağlayacak olan ulusal bir kimliğin oluşturulması ve ekonomik ve siyasi kalkınma çalışmalarıdır. Tezde bu dört boyut çerçevesinde, 2003 yılında ABD tarafından Irak’a karşı gerçekleştirilen işgalin ardından girilen ulus inşası süreci değerlendirilmiştir. Etnik ve mezhepsel çeşitliliği, konumu ve doğal kaynak zenginliği ile geçmişten itibaren ilgi çeken bir ülke olan Irak, 2003 yılında teröre karşı savaş ilan eden ABD’nin işgaline uğramıştır. İşgal sonrasında ABD yönetiminde gerçekleştirilen yapılandırma faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda burada bir takım gerekliliklere öncelik verilmediği, yanlış politikaların izlendiği ve bunların süreci olumsuz etkilediği görülmektedir.

İlk olarak; ulus inşasının başarısının bir ölçütü olarak kabul edilen halk desteği konusunda Irak’taki örneğin bu destekten yoksun olduğu görülmüştür. Bulunduğu ülkenin dili ve kültürü konusunda yabancılık yaşayan ABD, yaptığı siyasi çalışmalarda halkın benimsemediği kişilerle çalışarak, ülkedeki etnik ve mezhepsel ayrımı derinleştirerek uygulamadaki hataları nedeniyle halkın nefretini üzerine çekmiş, dolayısıyla yapılan çalışmalar da halk desteği görememiştir. Ayrıca Şii-Sünni ayrımına etki eden politikalar izlenmesi de ulusal kimlik oluşturulması unsurun sağlanamadığını göstermiştir.

İkinci bir olgu güvenlik konusudur. İşgal sonrasında oluşturulan Geçici Koalisyon Otoritesi’nin ilk faaliyetlerinden olan Baas’tan arındırma politikası ile ordunun dağıtılması çalışmalarının ülkede güvenlik anlamında büyük bir boşluğun ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmüştür. Diğer yandan düzenin sağlanması konusunda ABD tarafından

gönderilen güvenlik güçlerinin yeterli olmaması da güvenlik açığı oluşturan sebeplerden biridir. Bu boşluk ülkede çatışmaların yaşanmasına neden olmuş ve güvenliğin yapılandırılmadan önce gelmesi gerektiğinin de altını çizmiştir.

Sürecin disiplindeki tanım ile uyuşmadığını gösteren bir unsur da kalkınma faaliyetleri gerçekleştirilmeye çalışılırken toplumun düşürüldüğü zor durum olmuştur. Ülkede iyileştirme ve geliştirme sağlamak adına bulunduklarını iddia eden ABD yönetimi halkın temel gereksinimleri olan su, elektrik gibi ihtiyaçlarını dahi karşılayamamıştır. Refah sıkıntısı içerisinde olan halkın daha da zor durumda kalması, süreç içerisinde sivil kayıp sayısının oldukça yüksek oranda olması, ulus inşası konseptine ve tanımlamasına oldukça ters bir durum teşkil etmektedir.

Irak'ta yaşanan elektrik sıkıntısı ekonomiye de etki ederek petrolün çıkarılmasında engel teşkil eden bir durum haline gelmiştir. Ulus inşasının unsurlarından biri olan ekonomik kalkınmanın da Irak'taki GSMH oranları, işsizlik oranları, yatırımlar ve gelirler gibi konular göz önüne alındığında yine sosyal yapılanmada olduğu gibi, bütünlük yerine olumsuzluk olarak geri döndüğü görülmüştür.

Son boyut olan siyasi ve idari yapılanma konusu ele alındığında Irak'taki mezhepsel çeşitliliğin siyaseti oldukça etkilediği ve yapılandırma faaliyetlerinde bu durumun belirleyici bir özellik olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Demokrasi sağlanması adına öncelikle bir Geçici Anayasa oluşturulmuş, ardından ilki 2005 yılında olmak üzere birçok seçim gerçekleştirilmiştir. Seçimlerin hazırlık süreçlerinden hükümetin kurulması anlarına kadar olan dönemlerin içerdiği aksaklıklar, Irak'taki ulus inşasının literatürdeki karşılığından oldukça uzak olduğunu göstermektedir. 2018'de yapılan son seçime kadar ülkedeki seçim katılımları demokrasinin ne derece sağlandığını ve halkın kabulü ile desteğinin ne kadar olduğunu gözler önüne sermektedir. Araştırmada yer verilen seçim sonuçlarının, sandalye sayılarının ve yüzdelerinin istatistiksel sonuçları da durumu destekleyecek nitelikteki veriler olarak sunulmuştur.

Sonuç olarak görülmüştür ki ulus inşası kavramının gerektirdiği etmenler, öncelikler ve çalışmalar Irak örneği söz konusu olduğunda yeterince sağlanamamış olmakla birlikte buradaki uygulamalar ulus inşası konsepti ile oldukça terstir. Yapılan uygulamalardaki hatalar ve eksiklikler göstermektedir ki bir ulus inşası süreci söz konusu olduğunda öncelikle o ülkede ilk uygulama olarak güvenlik olgusu gözetilmeli ve bu yönde çalışmalar gerçekleştirildikten sonra yapılandırma ve kalkınma programlarına

odaklanılmalıdır. Bununla birlikte güvenliğin sağlandığı ÷lkede halkın beklenti, hizmet ve istekleri doğrultusunda desteği de alınarak gerekli alt yapı ve kalkınma çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Ayrıca inşa çalışmalarında önce bulunulan ÷lke hakkında doğru ve güvenilir kaynaklardan oluşan istihbarata ulaşılarak ÷lkenin k÷lt÷r÷ne, diline ve değerlerine saygı çerçevesinde uygulamalar gerçekleştirilmelidir. T÷m bu unsurlara dikkat edilmeden birtakım faaliyetlere girişilen Irak'ta, ABD'nin 2011 yılında çekilmesinin ardından halen sorunların devam etmesi, inşa s÷recine giren ÷lkede her alanda her boyutuyla işlenecek ön çalışma ve yol haritası belirleyerek stratejik bir konseptte ilerlemenin ne kadar elzem olduğunu gözler ön÷ne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z. (2012). Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri. *International Journal of Social Science*, 5(4), 320-332.
- Alirzayev, K. Arab Nationalism and The Middle East *Academia*, http://www.academia.edu/Documents/in/Arab_nationalism, (Erişim Tarihi: 13.12.2018).
- Al-Sadoon, W. (2018). Irak Seçimlerinde Yaşanan Krizler. *Ortadoğu Analiz*, 9(84), 10-13.
- Altunışık, M. (2009). Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 69-81.
- Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. (Altıncı Baskı) Bursa: Dora.
- Arı, T. (2004). *İran, Irak ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. İstanbul: Alfa.
- Ataman, M., Gökcan Ö. (2012). Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı Yayılmacılık Denemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 199-229.
- Atay, M. (2000). Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine *Avrasya Dosyası*, 6(1), 131-154.
- Avcı, E. (2011). Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?. *Uluslararası İlişkiler*, 7(28), 135-141.
- Ay, H. U. (2018). Arap Birliğini Doğuran Temel İdeoloji Üzerine Bir Değerlendirme: Arap Milliyetçiliği. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 32-49. DOI: 10.30784/epfad.382690.
- Aydın, M., Özcan, N., Kaptanoğlu, N. (2007). Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye. *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, 1-144.
- Aydın, R. (2018). Ulus, Uluslaşma, Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus-Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 229-256. DOI: 10.14782/marusbd.412645.
- Aygün, F. T. (2018). IŞİD Sonrası Dönemde Irak ve Yeni Hükümet. *Ortadoğu Analiz*, 9(84), 26-28.
- Aytaç, G. B. (2014). 3. Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları. İstanbul: Dezanj.
- Bağcı, H. ve Sinkaya, B. (2006). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi, *Akademik Ortadoğu*, 1(1), 21-37.
- Bilgin, B. Ş. (2015). Amerika'nın Irak İşgalinden Günümüze Kuzey Irak'ta Devlet İnşa Süreci, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atılım Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Boorstin, R. Ed. (2003). *Reconstructing Iraq: A Guide to the Issues*. Washington D.C: Open Society Institute and United Nations Foundation.
- Breede, C. (2009). The Challenge of Nation Building: Insight from Aristotle. *Journal of Conflict Studies*, 143-162.

- Bulut E. (2011). Birinci ve İkinci Körfez Savaşı'nda ABD Politikası. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 1990 Döneminde ABD'nin BM Üzerindeki Etkisi ve Körfez Krizi ile Bosna-Hersek Müdahalesinde BM'nin Tutumu, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1886/2551.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Canikoğlu, E. (2005). Uluslararası Politika ve Birleşmiş Milletler Sisteminde Önalıcı Kuvvet Kullanma. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4(2), 123-148.
- Cesur, G. (2018). Irak Baası. 30.08.2018. <http://www.tesadernegi.org/irak-baasi.html>, (Erişim Tarihi: 04.12.2018).
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Mehmet Harmancı (Çev.). İstanbul: Agora.
- Country Analysis Brief: Iraq. (April 28, 2016). U.S. Energy Information Administration.
- Çelik, H. (2014). Ortadoğu'da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, O. ABD Dış Politikasında Müdahale Irak ve Olası Suriye Müdahalesi. https://www.academia.edu/37489409/Intervention_in_US_Foreign_Policy_Iraq_and_Possible_Syrian_Intervention. (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- Çetinsaya, G. (2006). *Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye* (SETA Irak Dosyası). Ankara.
- Çetinsaya, G, Özhan, T. (2009) *İşgalin 6. Yılında Irak* (SETA Yayınları IV).Ankara.
- Çubukçu, M, Özhan T. (2010). *İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Seçimleri* (SETA Analiz, Sayı: 20). Ankara.
- Dmeral, N.A.A. (2018). 2003 Sonrası Dönemde Irak'ta Şii-Sünni Çatışması: İç Aktörlerin Rolü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dobbins, J. vd. (2007). *The Beginner's Guide to Nation Building* .National Security Research Division.
- Duman, B. (2007). Saddam Sonrası Dönemde Irak, Türkmenler ve Kerkük. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırıkkale.
- Duman, B. (2011). Arap Baharı'nın Irak'a Yansıması ve Irak'ın Olaylara Yaklaşımı. *Ortadoğu Analiz*, 3(36), 23-33.
- Duman, B. (2015). IŞİD Sonrası Irak'ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şabii. (ORSAM Rapor, No:198). Ankara.
- Duman B. (2018), 2017 Değerlendirmesi: IŞİD'in Değiştirdiği Irak. 15.01.2018.. <http://www.orsam.org.tr>, (Erişim Tarihi: 12.03.2019).
- Duman, B. (2019). Irak'ta Seçimin Gölgesinde Geçen Bir Yıl ve 2019'a Mirası. *Ortadoğu Analiz*, 10(85), 14-17.
- Dursun, D. (2010). Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler. *Journal of Social Policy Conferences*, 1231-1274. <https://dergipark.org.tr/iusskd/issue/891/9955> (Erişim Tarihi: 13.12.2018).

- Dünya Silahlanıyor. (2012). <http://www.dunyabulteni.net/haber/amp/24051> (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Efegil, E. (2008). Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri. *Türkiyat Araştırmaları*, 5(8), 103-122.
- Elmas, F, Kutlay, M. (2011). Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi. (USAK Analiz, No:11). Ankara.
- Erbesler, E. E. (2014). *Bosna'da Egemenlik Sorunu Dayton Anlaşması*. İstanbul: Biyografi Net.
- Erhan, Ç. (2003). ABD ve NATO'yla İlişkiler, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim. 522-575.
- Erkmen, S. (2010). Irak'ta İşgal Sonrası Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri. *Ortadoğu Etütleri*, 2(3), 107-145.
- Erkmen, S. (2006). Irak'ta Savaş Sonrası Savaş. II. *Ortadoğu Semineri: Düünden Bugüne Irak, Bildiriler Cilt I*, 291-296.
- Erol, H. (2010). Geçmişten Günümüze ABD'nin Ortadoğu Politikası. *TUIÇ Akademi*, www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuze-abdnin-ortadoğu-politikası/, (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Fırat, M. ve Kürkcüoğlu, Ö. (2003). Ortadoğu'yla İlişkiler, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim. 615-633.
- Flournoy, M. A. (2012). Ulus İnşası: Alınan ve Alınmayan Dersler. F. Fukuyama (Ed.). *Ulus İnşası*. (136-164). İstanbul: Profil.
- Forman, J. M. (2012). Bağdat'ta İşe Koyulmak. F. Fukuyama. (Ed.). *Ulus İnşası*. (299-332). İstanbul: Profil.
- Fritz, V, Menocal, A. R. (2007). Understanding State-Building from a Political Economy Perspective Report for DFID's Effective and Fragile States Teams. *Overseas Development Institute*, 4-67.
- Fukuyama, F. (2012). *Ulus İnşası*. Hasan Kaya (Çev). (Üçüncü Basım). İstanbul: Profil.
- Galbraith, P. (2007). *Irak'ın Sonu Ulus Devletlerin Çöküşü mü Olacak?* İstanbul: Doğan.
- Gelvin, J. L. (2011). *The Modern Middle East A History. (Third Edition)*. New York: Oxford University Press.
- Göztepe, E. Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da "Haklı Savaş"ın Haksızlığı Üzerine. *Ankara SBF Dergisi*, 59(3), 80-103.
- Grotenhuis, R. (2016). *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States*. Amsterdam: Amsterdam University Press,
- Güner, Ö. (2001). Democratization Process of Iraq. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Haddad, M. (1994). The Rise of Arab Nationalism Reconsidered. *International Journal of Middle East Studies*, 26(2), 201-222.

- Hadi, H. (2017), Irak'ın İç ve Dış Borcu 119 Milyar Dolara Yükseldi. *TIMETURK*, 08.03.2017. <http://m.timeturk.com>haber-519614>. (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Hakkı, P. Yeni Irak Anayasasının Getirdiği Sistem (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*) Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Hook S. ve Spainer J. (2016). *Amerikan Dış Politikası*. Özge Zihnioğlu (Çev). İstanbul: İnkılap.
- <http://americanrhetoric.com/speeches/qwbush911jointsessionspeech.htm>. (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- <http://www.knoema.com/search?query=iraq%20Military%20personnel%202017> (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Irak Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 11.02.2019).
- Irak Ekonomisi ve Türkiye'den İhracat İmkanları. (2018). Adana Sanayi Odası.
- Irak'ın Dış Borcu 133 Milyar Dolar. (2017). *RÜDAW*. 1.12.2017. <http://rudaw.net>turkish>business>. (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Irak İşgalinin Kronolojisi. (2016). <https://www.stratejikortak.com/2016/07/irak-ısgalının-kronolojisi.html> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Irak Ülke Raporu. (2017) Konya Ticaret Odası.
- İnat, K., Ataman, M. (2011). *Ortadoğu Yıllığı 2010*, İstanbul: Açılım Kitap.
- İnat, K., Ataman, M. (2013). *Ortadoğu Yıllığı 2012*, İstanbul: Açılım Kitap.
- İnat, K., Ataman, M. (2014). *Ortadoğu Yıllığı 2013*, İstanbul: Açılım Kitap.
- 2018 Yolsuzluk Endeksi Açıklandı. <https://www.seffaflik.org/2018-yolsuzluk-almi-endeksi-aciklandi/> (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Jervis, R. (2005). Understanding the Bush Doctrine. *Political Science Quarterly*, 118(3), 365-388.
- Kahraman, A. (2008). Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Kadir Has Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Katar'ın OPEC'ten Ayrılma Kararı Ne Anlama Geliyor?, 4 Aralık 2018. <https://www.bbc.com>turkce>. (Erişim Tarihi: 13.12.2018).
- Kazemi A. A. The Dilemma of NationBuildingandStateFormation in Post-Saddam Iraq. *Academia*. http://www.academia.edu/7926930/The_Dilemma_of_Nation-Building_and_State_Formation_in_Post-Saddam_Iraq, (Erişim Tarihi: 15.12.2018).
- Kekilli, E. (2018). Irak Genel Seçimleri, Irak'ta Yeni Bir Siyasi Kültür Arayışı. (SETA Analiz, Sayı 239). Ankara.
- Kepsutlu, B. (2016). *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*. İstanbul: İnkılap.
- Keskin, F. (2006-2007). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler*, 3(12), 49-70.
- Kılıç. S. (2018). Basra'da Yaygınlaşan Protestolar ve Altyapı Sorunları. *Ortadoğu Analiz*, 9(84), 54-55.
- Kireççi, M. A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği*. Grafiker Yayınları.

- Kissinger, H. (2014). *Diplomasi*. İbrahim Kurt (Çev.). (On İkinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korkmaz, Y. (2016). Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri, IHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul: Mart 2016, <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2016/03/Irakta-Şii-Gruplar-ve-Siyasete-Etkileri.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.03.2019).
- Köse, H. H. (2015) Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi:2003-2012 Dönemi. *The Journal of Europe-Middle East Social Sciences Studies*, 1(2), 53-89.
- Kurt, S. (2014). Soğuk Savaş Sonrası Amerika'nın Ortadoğu Politikası. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(XIX), 167-196.
- Kurun, İ. (2017). Arab Nationalism from a Historical Perspective: A Gradual Demise?. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 11-24.
- Messner, J. (2019). Fragile State Index Annual Report 2019. *The Fund For Peace*. <https://www.fragilestateindex.org> (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Miller, P. (2011). The Case for Nation Building: Why and How to Fix Failed States. *PRISM*, 3(1), 63-74. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26469715>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Nurladın, A. W. (2015). ABD'nin Irak Savaşı ve Birleşmiş Milletlerin Rolü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Oğuzlu, T. (2019). Ortadoğu'da Değişen Dinamikler: Kavramsal Bir Analiz. (Ed. Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi). *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası*. Ankara: Nobel.
- Okur, M. A. (2008a). Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7, 163-174. ISSN:1305-4770, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrti/issue/view/5000010025>, (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Okur, M. A. (2008b). Uluslararası Hukuk ve Irak Savaşının Meşruiyeti. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, X(2), 9-27.
- Okur, M. A. (2012). *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk, Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*. (On Sekizinci Baskı). İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*. (On Dördüncü Baskı). İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim.
- Özerdem, A. (2013). *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Özkan, B. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası. *Stratejik Araştırmalar*, 9(16), 51-91. ISSN: 1303 – 698X.
- Özkan, B. (2019). Bush ve Obama Dönemlerinde ABD'nin Ortadoğu Politikası. (Ed. Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi) *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası*. Ankara: Nobel.

- Özkırımlı, Umut. (2008). *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Özpek, B. B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 183-215.
- Payne, J. (2006). Does Nation Building Work?. *The Independent Review*, 10(4), 599-610. ISSN: 1086-1653.
- Pei, M, Amin, S. Garz, S. (2012). Ulus İnşası: Amerikan Deneyimi. F. Fukuyama. (Ed.). *Ulus İnşası*. (103-135). İstanbul: Profil.
- Petras, J. (2016). *İmparatorluk Politikası*. İstanbul: İnkılap.
- Petrol İhrac Eden Ülkeler (OPEC). <http://www.diplomasi.net/petrol-ihrac-eden-ulkeler-orgutu-opec/>. (Erişim Tarihi: 13.12.2018).
- Pınartaş, A. (2011). Irak'ın Geleceği: ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Pirinççi, F. (2004). 2003 Savaşı Sonrası Irak'ta Siyasal Yapılanma Süreci. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri: Dünden Bugüne Irak (Uluslararası Katılımlı). *Fırat Üniversitesi Basımevi*, Cilt II, 481-509.
- Pollack, K. M. (2004). After Saddam: Assessing the Reconstruction of Iraq. The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, (Analysis Paper, No. 1). 1-33.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih 1918-1994. (Yirmi İkinci Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A. vd. (2013). 2. Körfez Savaşı'nın 10. Yılında Irak. (Bilgesam, Rapor No: 55). İstanbul.
- Sanrı, M. Irak Anayasası (Taslak Metin). *Serbesti*. <http://www.arsivakurd.org>. (Erişim Tarihi: 11.11.2018).
- Savaşın Kronolojisi (2004). <https://www.hurriyet.com/amp/dunya/savasın-kronolojisi-211006> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Semin, A. (2015). Irak'ta IŞİD'le Mücadelenin Başarıya Ulaşması Mümkün mü?. (Bilgesam Analiz, No: 1208). İstanbul.
- Smith, M. G ve Shrimpton, R. (2011). Nation Building Interventions and National Security. *PRISM*, 2(2), 101-114. [http:// www.jstor.org/stable/10.2307/26469116](http://www.jstor.org/stable/10.2307/26469116) (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Sümer, G. (2008). Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(19), 119-144.
- Şimşek, U ve Ilgaz S. (2007). Küreselleşme ve Ulusal Kimlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1) 189-199. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32039> (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Taşkın, T. (2010). 11 Eylül Saldırıları Sonrasında ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

- Telatar, G. (2012). Yeni Muhafazakarlar, Demokrasinin Yayılması ve Amerikan Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3), 159-187. http://dx.doi.org/10.1501/SBFder_0000002258.
- The CIA World Factbook 2018-2019, Central Intelligence Agency, Skyhorse Publishing.
- The World Bank. (1998). *Post-Conflict Reconstruction: The Role of The World Bank*. Washington D.C.
- Tosun, F. Uluslararası Hukukta “Kuvvet Kullanma ve Karışma” Kavramlarının Değişen Anlamı. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84536>. (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Ulusal Güvenlik Stratejisi. <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/>. (Erişim Tarihi: 18.11.2018).
- Uslu, N. Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(3), 165-199.
- Uzgel, İ. (2008). ABD ve NATO’yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)* Baskın Oran (Ed). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wendt, A. (2013). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 3-43.
- Yeşilbursa, B. K. (2009). Geçmişten Günümüze Irak Meselesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1312-1343, <https://yasincoban.files.wordpress.com/2014/07/72/pdf>. (Erişim Tarihi: 15.04.2019).
- Yeşilyurt, Y. (2018). Orta Doğu’da Ulus Devlet Formasyonunun Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türkiye. *Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi*, 8(14), 497-53.
- Yılmaz, S. (2019). Başarısız Devlet. *Academia*. 1-26. http://www.academia.edu/38777759/Ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z_devlet (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Yılmaz Şahin, T. (2011). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Barış Platin Yayınevi.
- Yılmaz Şahin, T. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Arap Ortadoğu'sunun Siyasi Tarihi, *Yeni Ortadoğu Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları*. Sertif Demir-Oktay Bingöl (Ed). Ankara: Barış Kitap.

EKLER

EK 1. Irak Savaşı Kronolojisi (<https://www.stratejikortak.com/2016/07/irak-iskalinin-kronolojisi.html>, www.hurriyet.com.tr/amp/dunya/savasin/kronolojisi-211006)

12 Eylül 2002: Bush BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Irak'ı silahsızlanmaya çağırılmış ve uluslararası müdahale olmazsa yalnız müdahale edeceğini söylemiştir.

8 Kasım 2002: Güvenlik Konseyi Irak'ın kitle imha silahlarını tasfiye etmesini öngören 1441 sayılı kararı almıştır.

15 Ocak 2003: 50 binden fazla Amerikan askeri Körfezde konuşlanmıştır.

4 Mart 2003: Pentagon, 230 bin Amerikan askerinin Irak sınırına dayandığını ve 60 bin askerin de harekete geçirildiğini bildirmiştir.

20 Mart 2003: ABD öncülüğündeki koalisyon Irak'ta kitle imha silahları bulunduğu gerekçesiyle saldırı başlatmıştır. Amerikan ve İngiliz kuvvetleri ülkenin güneyine girmiştir.

25 Mart 2003: İngiltere Bşbakanı Tony Blair kitle imha silahlarının mevcut olduğuna dair şüphenin olmadığını açıklamıştır.

4 Nisan 2003: Uluslararası hava alanı ele geçirilmiştir.

9 Nisan 2003: Bağdat düşürülerek Firdevs Meydanı'nda bulunan Saddam Hüseyin heykeli devrilmiştir.

1 Mayıs 2003: ABD Başkanı George W. Bush operasyonun sona erdiğini duyurmuştur.

22 Mayıs 2003: BM Irak'a karşı sürdürülen yaptırımların sona erdiğini duyurmuştur. Alınan 1483 sayılı kararla Geçici Koalisyon Otoritesi ile çalışmak üzere Özel Temsilci atanmasına karar verilmiştir.

6 Temmuz 2003: Paul Bremer Geçici Yönetim Konseyi kurulmasını onaylamıştır.

7 Ağustos 2003: Irak'ta bulunan Ürdün Büyükelçiliği'ne düzenlenen saldırıda 14 kişi hayatını kaybetmiştir.

19 Ağustos 2003: Bağdat'ta BM merkezi olarak kullanılan hotele yapılan saldırı sonucu 22 kişi hayatını kaybederken 100 kişi de yaralanmıştır.

2 Ekim 2003: Ülkede hiçbir kitle imha silahına rastlanmadığı durusu yapılmıştır.

23-24 Ekim 2003: Irak'ın inşası için Madrid'de yapılan bağış konferansında 33 milyar dolar toplanmıştır.

30 Ekim 2003: BM Bağdat'tan çekildiğini açıklamıştır.

15 Kasım 2003: İktidarın devri konusundaki süreci ve takvimi içeren Siyasal Süreç Anlaşması imzalanmıştır.

13 Aralık 2003: Saddam Hüseyin memleketi olan Tikrit'te yakalanmıştır.

8 Mart 2004: Geçici Anayasa imzalanmıştır.

28 Nisan 2004: ABD askerlerinin Ebu Gureyb hapisanesinde bulunanlara karşı tavrını belgeleyen fotoğraflar ortaya çıkmıştır.

28 Haziran 2004: ABD yönetimi Iraklılara devrettiğini açıklamıştır.

30 Ocak 2005: Irak halkı 50 yıl sonra ilk seçimlere gitmiştir.

15 Aralık 2005: Kalıcı Parlamento Seçimleri yapılmıştır.

30 Aralık 2006: Saddam Hüseyin idam edilmiştir.

28 Kasım 2008: Güçlerin Statüsü Anlaşması SOFA Irak Parlamentosu'nda onaylanmıştır.

30 Nisan 2009: İngiltere Irak'taki askeri operasyonlarını bitirmiştir.

31 Ocak 2009: Yerel seçimler gerçekleştirilmiştir.

7 Mart 2010: Seçim yapılmış, Irakiyye İttifakı birincilikle çıkmıştır.

Kasım 2010: Hükümet kurulmuştur.

31 Ağustos 2010: Muharip güçler Irak'tan çekilmiştir.

25 Şubat 2011: Arap Baharı Irak'a da yansımış Öfke Cuması olarak adlandırılan günde 227 kişi yaralanmıştır.

18 Aralık 2011: ABD güvenliği Iraklı yetkililere bırakmıştır.

17 Haziran 2014: IŞİD Musul'u ele geçirmiştir.

10 Temmuz 2017: Musul IŞİD'den kurtarılmıştır.

12 Mayıs 2018: Genel Seçimler yapılmıştır.

Temmuz 2018: Yaşanan sıkıntılar sonucu Basra'da protestolar meydana gelmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Şeyma KIZILAY

Doğum Yeri ve Yılı : Kocasinan/1992

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : kizilay.eylul@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans : Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler

Yayınlar: Kızılay. Ş. (2019). Uluslaşamayan Irak Ulusu. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 26-37.